

سرگی داتاره

(هندکو رساله)

گندهارا هندکو بورڈ پشاور (ہزارہ شاخ)

ہک ہندکو ماہیاتے فلسفہ اخلاق

تحریر: ڈاکٹر اشرف عدیل

حضرات تو اڈی اجازت نال میں کجھ گزارشات پیش کرنا چاہنا، ہندکو زبان دی جیہڑی فکری تے فلسفیانہ گہرائی اے اُس دی ہک جھلک تو انوں دسراں چاہناں صرف ہک ماہیا ہندکو زبان دا میں گھن کہ تے جدید فلسفہ تے قدیم فلسفہ ہائے اخلاق نال اُس نوں جوڑ کے تو انوں میں فلسفہ اخلاق دی بی ہک جھلک دس ساں تے اے بی دس ساں کے ہندکو زبان دے اندر کتنی گہرائی اے جمالیاتی تے فکری، موضوع اے ہندکو دا ہک ماہیاتے فلسفہ اخلاق میں مرجائڑی جیہڑی ہندکو بول ریاں واں اے اُتھے ایبٹ آباد دی اگولنگ کے پہاڑاں ول ویا پکھل دی اچ گراں اے گاندھیادی ہندکو بول ریاں واں، آغاز اسراں وے کے کلگان اُتھے گراں دانان اے کلگان اُستاد جدو بدلی ہو کے گانی سکولاں وچ آئے تے اسی بنجیوں پڑھنے ایان ناں تا اُس دا محمد ایوب ایابہرے سارے لوک اُنوں ایوب ماسٹر کلگانہ والے اُستاد ای کبھیندے اے۔ بادو دی ٹھیری وچو تھوڑا جیا کچھ ہٹ کے آباد اُنوں دا گراں کل گانز استی گراں گاندیاں تو جیہڑا آپ بی اُچی دندی تے آباد اے تھوڑا تھوڑا نظر آندا اسی روزے آں اچ اک دوئے دی بانگاں دی تے سائرَن دی آواز دوئے گراں صاف سُنو دے اے۔ علاقے وچ ایوب ماسٹر ہونو سارے آں تو پرائزے اُستاداں سی استی گراں دے یعقوب ماسٹر شاید اُنوں کولو وڈے اے برے اور پرائز ہو گئے۔ حاضر ڈیوٹی اُستاداں دے وچ ایوب ماسٹر سارے آں سی سینئر اے۔ خیر پہلے دن ایوب ماسٹر کلاس اُچ اے اسی سارے حیران رہ گئے آں۔ 35

40 - بندے آں دی کلاس ائی اُستاد ہک ہک بندے نوں کھڑا کر کے اس دا پو دا نام دس دے گئے۔ اُنوں دی شکل دیکھ کے انوں پتہ لگدا ایا کہ اے کس دا پتر اے۔ یقین منو! ارد گرد دے چار پنج گراواں دے بچے اسی ہک کلاس اُچ اے آں اُنے ہک بندے دے پیو دا ناں بی غلطی دسیا۔ منے اچ تکل دُنیا جیا چہرہ شناخت شخص نی دیکھا۔ اے 1965 دی گہل اے کے کلگان والے اُستاداں کول تا سارے جو کچھ پڑھنے ایان او پڑھتا اُس دی تفصیل تے موجود نیگی۔ ہک تہاڑی آئے تے آکھڑیں لگے کہ اٹھے ساڈے واسے علاقے وچ اُتے پہاڑاں تے اک بزرگ ہوندے اے۔ ہک تہاڑی نمازاں سی کھلناں سی پہلے اے ماہیا پڑھے تے اللہ اکبر کر کے نماز دی نیت کہتی۔

ماہیا اے چہنی وچ تیل نیماں
بساں گمانڈاں تے ملنے دی ویل نیماں
اچ بی اسی ماہیے کچھ چھپے فلسفہ اخلاق اُتے گہل کرنی اے۔ ہندکو ماہیے دا تے تو انوں پتہ ای اے کہ انان دو مصرعے آں تے مشتمل ہک نظم ہوندی اے۔ پہلا مصرعہ صرف قافیہ ردیف برابر کرنے واسے ہوندے اصلی گہل دوئے مصرعے وچ ہوندی اے جیہڑا کسی بی موضوع تے ہوسکدے برے اکثر محبت تے اُزی روح وچ ڈُبی ہوئی اُداسیاں وچ ہوندی اے۔ اے ماہیا جس تے اچ سارے بحث کرنی اے اس دے دوئے مصرعے دا موضوع انسان دی تماشہ مصروفیت اے۔ یعنی گمانڈاں تے رہینڈاں دے باوجود منوں محبوب نال ملنے دی فرصت نی مل دی۔ جیہڑے بزرگ نماز اے ماہیا پڑھ کے نیت اے سی ظاہر اُنوں دا اے خیال اے کہ اللہ دی ذات ساڈی شہرگ سی زیادہ نزدیک اے لیکن اسی دُنیا دے معاملے وچ اتنے اُلجھے رہنے آں تے اتنے قریب گمانڈاں دے رہینڈیں والے محبوب واسے بھی ملنے دی فرصت نیگی۔ اے تے اس ماہیے دے مجازی تے حقیقی معنے ہوئے۔ لیکن میں اس ماہیے کچھ کارفرما تصوف دی گہل نی کرنی منے صرف انان گہلاں دی ترجیح کرنی اے کہ دُنیا وچ انسان دی اخلاقی کشاکش دوئے انساناں نال ملنے دا فرض تے دُنیا داری دی مصروفیت دی وجہ نال نہ ملنے دی مجبوری دی پیدا ہونوے والی مشکل دا نام اے۔ دوسرا لفظ جیہڑا ماہیے اچ بوت اہم اے او ملنے دا لفظ ، ملنا دے صرف اے مطلب نہیں کہ ٹسی بس سلام دُعا کر دو، نہیں، ملنے دا مطلب اے وے کہ ٹسی جس انسان نال بی جذبہ تعلق تے معاملے دی وجہ نال ملو اُس معاملے تے تعلق سے سلسلے وچ دلاں دی پوری گہرائی دے اخلاص نال ملو۔ خواہ انسان گمانڈی ہوؤن یا اُس دی فطرت گمانڈی ہووے ساڈا فرض اے اسی دل دی پوری گہرائی تے اخلاص نال اُنوں نال ملا۔ تے اس بلند ترین مقصد نوں حاصل کرنے واسے تاریخ انسانی وچ جیہڑے وڈے فلسفہ ہائے اخلاق پیش کیتے گئین اُن اچ ترے وڈے مکتبہ ہائے فکر وچ تقسیم کیتا جاندا۔ نمبر 1 ڈیوٹی یا آفاقی اُصولاں تے تصور دی بنیاد تے کھڑا کیتا گیا فلسفہ ہائے اخلاق نمبر 2 یوٹیلیٹی یا افادیت دے تصور دی بنیاد تے کھڑا کیتا گیا فلسفہ ہائے اخلاق، نمبر 3 نیکی یا ورچودی بنیاد تے کھڑا کیتا گیا فلسفہ ہائے اخلاق۔ پہلی آں دو قسماں دے فلسفے انسانی اعمال دے تجزیے تے تیسری قسم دے فلسفے انسانی ذات تے خصائص دے تجزیے دے اخلاقیات تے بنیاد رکھا۔ ڈیوٹی یا اخلاقی اُصولاں دی بنیاد اُتے قائم فلسفہ ہائے اخلاق دالب لباب اے وے کہ انسان دادوئے انساناں فطری دی طرف ہر او عمل

تے غلط اے یا صحیح اے۔ زیادہ سی زیادہ لوکاں دی بہتری تے خوشحالی ای او معیار اے جیہڑا اس معیار دا تعین کردے کہ عمل اخلاقی حیثیت نال درست اے۔ تیسری قسم دا فلسفہ اخلاق نیکی یا ورچودی دے تصور دی بنیاد تے کہیتے جاندین تے اناں دا بنیادی نقطہ اے وے کہ انسان دی ذات اُچ نیکی کرنے دے رجحانات آہستہ آہستہ عاداتاں وچ بدل جاندین اے عاداتاں مجموعی طور تے انسان دے کردار دا تعین کردیان، اسی بچپن سی مختلف کم کرنے آں، اناں وچ بوت کم ساڈے واسے ذہنی رجحانات بنڑ جاندین تے ساڈیاں عاداتاں بنڑ جاندین اے رجحانات یا Dis-position ذات دا مستقل حصہ بنڑ جاندین تے اسی فی مختلف موقعے آں تے اناں دے ای ذریعے مختلف عمل کرنے آں، اے مستقل رجحانات اگر نیکی دے ہوؤن تے ساڈے اعمال اخلاقاً درست ہوندین۔ اگر اے رجحانات تے عاداتاں برائی دیاں ہوؤن تے فی ساڈے اعمال اخلاقی طور تے برے ہوؤن، اے بی ذہن اُچ رکھو کہ کدی نیکی دے کم نوں نیکی نی سمجھا جاندا، نیکی مستقل عاداتاں دا جنم لیندیں والے کردار دا نام اے، اس طراں دے فلسفہ اخلاق دی بنیاد ارسطو نے رکھی ائی۔ ارسطو نے تفصیل نال اے گہل واضح کہیتے اے نیکی آخر کس واسے، او اقوال دے مطابق اسی کسی صورت حال وچ بوکھٹ یا بوت زیادہ شے دی طرف مائل ہو کے کم کراں تے فی ساڈیاں عاداتاں نیک عاداتاں نی بنڑ سکدیاں ہر صورت حال وچ او ای ذہنی رجحان درست ہوندے جزے وچ آدمی کی یا بیشی داشکار نہ ہووے بلکہ درمیانی راہ اختیار کرے، نیکی ارسطو دے خیال وچ کمی یا Deficiency تے بیشی یا Excess دے درمیان وسطی راہ چلنے دا نام اے اس نوں اکثر Golden mean یا سنہری درمیانی راہ بیہندین، مثال دے طور تے خطرے دی صورت حال اُچ اگر ہک آدمی کی دی طرف مائل ہووے تے جرأت دی بجائے بزدلی دا اظہار کرسی۔ لیکن اگر او بیشی دی طرف مائل ہووے تے او ضرورت سی زیادہ جذبات تے اُچھل کود دا اظہار کرسی، اس وجہ تو بزدلی یا غیر ضروری جذبات تے اُچھل کود دونوں ای اخلاقی طور تے غلط اے اناں دونوں دی طرف بہادری تے جرأت دا رجحان آندے، بہادری اے وے کہ آدمی نہ غیر ضروری طور تے ڈرے تے نا غیر ضروری طور تے وڈیاں بنے بلکہ اناں نال عقل سی کم لے کے مقابلہ کرے۔

اخلاقی طور تے درست ہوندے جس کچھ ہک آفاقی اُصول کارفرما ہووے۔ آفاقی اُصول دا مطلب اے وے کہ اگر ہک آدمی ہک اُصول تے عمل کردے تے اُس صورت حال وچ پائے جائے والے ہر انسان دا عمل کرنا جائز ہوندے اگر اُصول اخلاقی طور تے درست ہو یا تے فیہر اگر ساری دُنیا اُس تے عمل کرے تے اُصول دا مقصد فوت نہ ہو سی بلکہ ہر ہک نوں او مقصد حاصل ہو سی۔ لیکن اگر اُصول اخلاقی طور تے درست نہ ہو یا تے فیہر سارے لوکاں نوں اُس تے عمل کرنے دی اجازت دیندے نال اُس اُصول دا مقصد تضاد دا شکار ہو کے فوت ہو جاسی۔ اے گہل میں ہک مثال نال واضح کرنا چاہنا واں، مثلاً سچ بولنے کچھ ہک اُصول کارفرما وے اس اُصول دا مطلب اے وے کہ لوکاں نوں اصل حقائق معلوم ہو سکے۔ تاکہ او آپڑے فیصلے ٹھیک ٹھیک کر سکے۔ ہونڑ اگر ہک آدمی ہک صورت حال وچ سچ بولدے تے اُس طراں دی صورت حال اُچ ساری دُنیا دے لوکاں دا سچ بولنے دا مقصد فوت نہیں ہوندا بلکہ ہور اگے ودھ دے۔ اس واسے سچ بولنے دا اُصول اخلاقی طور تے درست اُصول اے۔ ہونڑ سی چھوٹ بولنے دے اُصول نوں لے لو، چھوٹ بولنے دا اُصول اے ہوندے کہ لوکاں دے حقائق چھپا کے کجھ فائدے حاصل کیئے جاؤن۔ اگر سارے اس چھوٹ بولنے دے اُصول نوں آفاقی اُصول بنڑاں چھوڑا تے ہر آدمی چھوٹ بول سی۔ ہر ہک نوں پتہ ہو سی کہ ہر ہک چھوٹ بول دا پتہ۔ نتیجہ اے نکل سی کہ ہر آدمی نوں پہلے ای سی پتہ ہو سی کہ دو چھوٹ بول دا پتہ وے۔ اس طراں چھوٹ بول تھو کھا دیندیں دا مقصد فوت ہو جاسی۔ اس واسے چھوٹ بولنا اخلاقی طور تے درست عمل نینگا۔ غلامی، نسلی امتیاز، جنسی امتیاز، مذہبی امتیاز سی وجہ سی اخلاقیاتی نظر نال غلط اے تے کھانٹ اے سمجھدے کہ اے اناں کچھ دوائے انساناں اچ instruments سمجھوئیں دا اُصول کارفرما وے۔

دوئی قسم دا فلسفہ اخلاق افادیت یا یوٹیلیٹی دی بنیاد تے قائم کردہ فلسفہ اخلاق اے۔ اس دیاں کئی قسماں وُن برے میں اتھے افادتی فلسفہ اخلاق دی عمومی اُصولاں دی گہل کرساں۔ اس مکتبہ فکر دے مطابق انساناں دے اوئی اعمال اخلاقی طور تے درست ہوندین۔ جیہڑے زیادہ سی زیادہ متعلقہ لوکاں واسے خوشی تے بہتری دے نتائج پیدا کر سُن۔ اے اُصول J-Asmel نے وضع کیتا سی، مطلب اے وے کہ کوئی کم کرنے سی پہلے سانوں اے دیکھو اناں چائیدے کہ اناں کماں دے نتائج متعلقہ لوکاں واسے کس نکل سُن۔ اگر زیادہ لوکاں نوں نقصان پونچدیں دا خطرہ وے تے فیہر او کم یا عمل اخلاقی اعتبار نال غلط اے تے متعلقہ لوکاں واسے نتائج دا تخمینہ کر کے ای ای اے فیصلہ کر سکے آں کہ ہک کم یا عمل اخلاقی طور

اشرف عدیل

محمد اختر نعیم

ڈاکٹر اشرف عدیل اسماں دا کلاس فیلو۔ مگلو اچ بی یاد اے کہ جدوں اسماں دے سکولا دا ویلا آساتے اس ویلے کتنا سکون آسا، ملیشیا دی وردی، سہرا اُتے کالی ٹیٹی تے کالے بوٹ یا چپلاں، ورے زیادہ سکولا دے طالب علم چپلیاں ای لاندے آسے۔ ہک واری ذرا سبیتی واسطے مڑے سہرا تو ٹیٹی (ٹوپی) لیہہ گئی آسی تے استاد سُنز ہک چپھڑ ماری آسی کی سکولا دا طالب علم ہو کے ننگے سر۔ بس اوہ دیہاڑا تے اچ مڑے سہرا تو ٹیٹی میہ لہی۔

اشرف عدیل تے اسماں اس طراں دے استادوں کو لو تعلیم حاصل کیتی اے کہ اسماں کو اس گل تے فخر اے کہ اسی اس طراں دے استادوں دے شاگرد آں۔ اشرف عدیل اسکول دے دور بچ بی قابل آسا۔ اسکولا تو فارغ ہویاں تے فر اسماں دے راجبے بچ گھٹ ہوئے، کدی کدی ہک دوئے کو لو پنے لگدا رہیا کہ کوئڑ کے کردے، فرویلا گنڈ رہیا اسی سارے عملی زندگی بچ آگیاں۔ فر ہک دیہاڑے پتہ لگیا کہ ہزارہ یونیورسٹی دا قیام ہو گیا اے تے اشرف عدیل صیب اتھے وائس چانسلر بڑے آیا اے لیکن اسماں دی مصروفیت کہ اسی جلدی نہ مل سکے۔ ہک دیہاڑے اسماں دے ہک ہور کلاس فیلو مختار احمد شکیب سُنز آخیا کہ دیجو اشرف اتھے آیا اے تے اسی اُس کو ملے بی نا۔ چنانچہ ہک دیہاڑے پروگرام بڑا کے اسی یونیورسٹی گیاں، پی اے صیب کو آخیا کہ اگر وی سی صیب کو کوئی مصروفیت نا ہوئے تے اسی اُس کو ملاں، انہاں سُنز چٹ پھینگی تے اسی اندر گیاں، بڈے مُدے بعد ہک دوئے کو ملیاں۔ خوشی بی بچ ہوئی۔

اس ملاقات بچ گلاں گلاں ہویاں، پُرانیاں گلاں بی یاد رکیتیاں۔ اشرف عدیل سُنز آپڑی پالیسی بی اسماں کو دسی کہ میں ایہہ چاہنداں آں کہ میں اس یونیورسٹی کو عالمی معیار دی بڑاواں ٹیٹی مڑے نال تعاون کرو۔ انہاں دی یونیورسٹی دے حوالے نال کوششاں اسماں واسطے بچ ای حوصلہ افزاء آسیاں۔ واپسی بچ اسماں ایہہ فیصلہ کیتا کہ اسی اشرف نال تعاون بی کرساں تے نال نال کوشش ایہہ بی ہوئی کہ لوکاں کو بی آخاں کہ اوہ بی تعاون کرن تے میرٹ دا خیال کرن، سفارشاں نا کرن تاکہ ایہہ ہک عالمی سطح دی یونیورسٹی بڑے جُلے۔ اشرف عدیل دے دور بچ اسی ہک واری یونیورسٹی گیاں۔

اس تو بعد مڑی دوئی ملاقات انہاں نال بالا کوٹ بچ ہوئی، جتھے اسماں دے ہک دوست اکرام جمالی مرحوم دی کتاب،، رکوکہ رو لیں،، دی تقریب رونمائی ہوئی آسی۔ اکرام جمالی دا تعلق بھہ نال آساتے اوہ اُس ویلے پاکستان ٹیلیوژن دے پروڈیوسر آسے۔،، رکوکہ رو لیں،، عرب شاعر امراد القیس (وفات چھویس صدی) دے عربی کلام دا اُردو منظوم ترجمہ آسا۔ اس موقع تے اشرف عدیل صیب سُنز جس انداز تے گل کیتی اُس ویلے میں آخیا کہ، اشرف ٹیٹی اسماں کو لو بچ آگے نکل گئے اوہ سُنز اسماں کو تساں جتھے جُلنا پے سی۔ اشرف اس ویلے فر آپڑیں فلسفہ دے حوالے نال گل کیتی کہ اللہ کریم سُنز ہر بندے کو آپڑیں جائی رنے دے، میں تے تہاں کو خوش قسمت سمجھداں کہ تساں آزاد زندگی گذاری اے۔ ملخاں ملخاں دی سیل کیتی، زباناں بھیاں اسماں تے سرکاری نوکری بچ پابندی دی زندگی گذاری اے۔

گج دیہاڑیاں بعد پتہ لگیا کہ ہک دم انہاں کو تبدیل کر چھوڑیا اے، یونیورسٹی دے طلباء سُنز انہاں دے حق بچ مظاہرہ بی کیتا کہ اوہ واپس آون لیکن چونکہ اوہ سیاسی تبدیلی آسی اس واسطے اوہ واپس نہ ہوئے تے اس طراں ہک قیمتی انسان، ہک قیمتی استاد اسماں کو لو گچھ رہیا۔ جس کو لو اچ امریکہ والے فائیدہ چاندے ہن۔

ڈاکٹر اشرف عدیل دی ہندکو زبان نال بی بچ محبت اے، گندھارا ہندکو بورڈ بچ مڑے کو لو پہلے شامل ہوئے، جدوں اسماں ہزارہ یونیورسٹی بچ ہندکو کانفرنس کیتی تے اشرف عدیل سُنز امریکہ تو براہ راست اس کانفرنس تو خطاب کیتا، اوہ پاکستان آئے دے آسے تے چھ اگست اسی سال ہندکو مذاکرے دے بچ انہاں سُنز خاص طور تے شرکت کیتی۔ انہاں دے لے دے ڈرامے پاکستان ٹیلیوژن تو ٹیلی کاسٹ ہوئے۔

اسماں کو خوشی اے کہ امریکہ بچ رہ کے بی اسماں نال ہر ویلے موجود ہوندے ہن، ہندکو دے حوالے نال انہاں دا تعاون اسماں کو ہر ویلے ملدے۔ انہاں دے کلام دے دو اُردو مجموعے شائع ہو چکے ہن تے انشا اللہ انہاں دا اگلا مجموعہ ہندکو بچ ہوئی۔ فلسفہ تے انہاں دی جو تخلیقات ہن اسی امید کرساں کہ گندھارا ہندکو بورڈ انہاں کو ہندکو بچ ترجمہ کرے تاکہ یونیورسٹی دی سطح تے ہندکو دے طالب علموں واسے مفید ثابت ہوں۔ گلاں بچ ہن کدی فر موقع ملیا تے کوشش کرساں کہ نال نال ہندکو واناں کو انہاں دے بارے دے رسدے رہساں۔ انشا اللہ

اک گہل ائی کہ اس درسگاہ نون علم دا گہوارہ تے باوقار برائزاں اناں دا فرض اولین اے۔ اے اسی وخت ممکن اے جداوہ عقل و دل دی آمیزش نال یونیورسٹی دے گھمبیر مسائل تے مشکلات نون زیر پا کرنے و سنے اپڑے اصول و کردار و عمل دے مثبت اسالیب نون بروئے کار لیا نئیں و سہ ہمدم تیار رہوون۔ اناں نے اس ادارے دے روشن مستقبل و سہ قواعد و ضوابط تے سختی نال کار بند رہنئیں دا عہد کیتا۔ ابھی وجہ وے کہ اناں نے عقل دی ہم رکابی تے عشق دی فراوانی نال اعلیٰ و ارفع مقاصد دے حصول دی جدوجہد دا آغاز کردتا۔ اناں دے کردار تے عمل دی بالیدگی نال اک دنیا اناں دے گن گانزیں لگی برے جلدی ای لوکاں نون اے معلوم ہونئیں لگا کہ سیاست پاکستان دے مروجہ طریقیاں دے سامٹیں اتجے صاحب کردار خس و خاشاک ہار بہہ جاندین۔ صاحب اقتدار اپڑے ذاتی مفادات پانئیں و سہ اتجے لوکاں نون برداشت نی کر سکدے۔ وت اونئی ہویا جیہڑا ساڈی قومی زندگی دی سرشت اچ شامل اے۔ جناں نے اناں دا انتخاب کیتا اوہی اناں نون اکھاڑ سٹیں دے درپے نظر آئیں لگے۔ اسراں ڈاکٹر اشرف عدیل اقتدار دے ترکش سی نکلنے و لے زہراچ بجھے تیر دا شکار ہو گئے تے اناں نون اس عہدے سی سبکدوش ہونئیں پیا۔ شکر اے کہ آتش نمر و داچ اناں دے عشق دا امتحان نی لتا گیا۔ موصوف اتھوسی فارغ ہو گئے تے وت درس و تدریس نال وابستہ ہو گئے۔ فراغت دے بعد جلدی ہی امریکہ چلے گئے جتھے اوہ باوقار انداز اچ اپڑے علم دی ضیا پاشیاں اچ مصروف اُن۔

آؤ ذرا جیو دیر و سہ ڈاکٹر اشرف عدیل دی حیات تے اناں دے روز و شب دا جائزہ لینے آں۔ محمد اشرف عدیل ضلع مانسہرہ دے اک گراں گاندھیاں اچ ”کنگڈومیرا“ اچ 1953ء اچ پیدا ہوئے۔ اناں نے مڈل تک تعلیم گاندھیاں دے گورنمنٹ مڈل سکول سی حاصل کیتی جتھے اناں نون ارشاد شا کرا عوان جے استاد میسر آئے۔ 1970ء اچ اناں نے گورنمنٹ ہائی سکول ہفسی میٹرک دا امتحان پاس کیتا۔ ایف ایس سی تے بی اے دے امتحانات اسلامیہ کالج پشوری پاس کیتے بی اے دے بعد اناں نے پشاور یونیورسٹی سی فلسفہ اچ ایم اے کیتا۔ 1988ء اچ اے امریکہ اعلیٰ تعلیم حاصل کرنے چلے گئے تے یونیورسٹی آف ہوائی اچ فلسفہ اچ پی ایچ ڈی کیتی۔ اے تحقیق فلاسفی آف سائنس و لینگویج دی عملیات دے متعلق اے۔ اناں نے متذکرہ موضوع تے پی ایچ ڈی اعزاز Distinction دے نال کیتی۔ جیہڑی اناں نے برٹنڈرسل دے مشہور زمانہ شاگردارونگ ایم کاپی دی زیر نگرانی کیتی۔ بعد ازاں اے آکسفورڈ یونیورسٹی برطانیہ اچ 1999ء اچ Senior visiting

ڈاکٹر محمد اشرف عدیل (1953ء)

(ہزارہ یونیورسٹی دے بانی وائس چانسلر)

(تحریر: پروفیسر بشیر احمد سوز)

(مترجم: محمد نعمان قیوم)

اقبالؒ دا فلسفہ عقل و عشق دی توضیح و توجیح دا موقع تانینگا البتہ اتنا بتا دیڑاں ضروری خیال کرنا وں۔ عقل (علم) ظاہر تے نظر رکھیں تے عشق باطن دے اسرار پالیند اوے۔ خرد دی لکھ گتھیاں سلجھائی جاؤن تے اوہ پھل پھلینیاں اچ پاکے نتائج دی صحیح گرہ کشائی سی عاجز رہندی اے۔ عقل، جرات رندانہ دے اوصاف سی عاری رہندی اے تے عشق سودوزیاں سی بے نیاز وڈے وڈے معرکے سر کر لیند اوے تے اگر اناں دا صحیح امتزاج ہو جاوے تا انسان مقاصد دے حصول اچ نہایت معتبر و ممتاز ہو جاند اوے۔

یہ عقل و دل ہیں شرر شعلہء محبت کے

یہ خار و خس کے لئے وہ نیبتاں کے لئے

اگرچہ عشق دا مرتبہ عمل دی نسبت زیادہ بلند اے برے عقل بی چھوٹے

موٹے معرکے ضرور سر کر لیند اے تے اگر اناں دی یکجائی ممکن ہووے تا نہایت عمدہ نتائج حاصل ہو سکدین۔

انناں چند تمہیدی کلمات دے تناظر اچ ڈاکٹر اشرف عدیل دی شخصیت و کردار دا جائزہ لیندیں دی ضرورت اے۔ گاندھیاں مانسہرہ دے پسماندہ علاقے نال تعلق رکھیں والا مر جلیل جدا اعلیٰ تعلیم سی فارغ ہو کے درس و تدریس نال وابستہ ہویا تا کچھ عرصہ بعد ہزارہ یونیورسٹی مانسہرہ دے وائس چانسلر و سہ اہم علمی شخصیات دی تلاش دا سلسلہ شروع ہو گیا۔ بالآخر حکومت صوبہ سرحد دے صاحب اختیار دی نظر ڈاکٹر اشرف عدیل تے پے گئی تے اناں نے ڈاکٹر صیب دی صلاحیتاں دے پیش نظر اناں نون ہزارہ یونیورسٹی دے وائس چانسلر دی ذمہ داریاں دینئیں دی غرض نال اناں نون اس عہدے و سہ موزوں قرار دتا تے وت ڈاکٹر اشرف عدیل نون مژدہ سُنڈایا۔ چنانچہ موصوف نون ہزارہ یونیورسٹی دا پہلا وائس چانسلر ہونئیں دا اعزاز حاصل ہویا۔ برے گردن فرازان جتھے اس گہل سی غافل اے کہ اس آہنی کردار دے مالک انسان نون مٹی دا مادھو کھجھواں اناں دی پھل ائی۔ ڈاکٹر اشرف عدیل اصولاں تے سودہ بازی کرنے و لے انسان نی اے۔ اناں دے پیش نظر خالی

Post-Doctoral work fellow ہو گئے تے اچ عمدہ کارکردگی دامظاہرہ کیتا۔

جناں دنال اچ اے پشاور یونیورسٹی اچ زیر تعلیم اے۔ انال نے فلسفہ اچ ایم اے دا امتحان بہترین نمبران نال پاس کیتا جس تے انال نوں گولڈ میڈل سی نوازا گیا۔ ہوائی یونیورسٹی امریکہ سی انال نے پی اچ ڈی دا امتحان اعزاز دے نال پاس کیتا تے تمام کورسز A گریڈ دے نال پاس کیتے انال داسارا تحقیقی کم دیگر سکالراں دی نسبت منفر دتے نمایاں منا گیا۔

انال دی نمایاں کارکردگی تے فلسفہ اچ امتیازی پوزیشن حاصل کرنے تے انال نوں سنٹرل اوور سیز سکالرشپ سی نوازا دتا گیا۔ اے پنسیلوانیہ دی کٹزٹاؤن یونیورسٹی Kutztown University of pennylvanin سی دو دفنہ ریسرچ ایوارڈز مل چکے وں۔

انال دے تدریسی سفر دا آغاز پشاور یونیورسٹی سی بحیثیت لیکچرار 1977ء سی شروع ہوندا وے امریکہ گئے تا انال نے 1983ء تے 1986-87 دے دوران یونیورسٹی آف ہوائی اچ بحیثیت لیکچرار کم کیتا۔ جدو اے پاکستان آئے تا 1989ء اچ پشاور یونیورسٹی اچ اسٹنٹ پروفیسر دی حیثیت نال خدمات انجام دیتاں۔ بعد اچ پشاور یونیورسٹی دے شعبہ فلاسفی اچ پروفیسر دے عہدے تے ترقی پائی۔ 2001ء اچ اے پشاور یونیورسٹی اچ ڈائریکٹر I.E.R. دے عہدے تے فائز کر دتے گئے۔ 2001-02 اچ انال نوں ہزارہ یونیورسٹی مانسہرہ دا وائس چانسلر بنزا دتا گیا۔

انال نوں ہزارہ یونیورسٹی دے بانی وائس چانسلر ہونویں دا بی اعزاز حاصل اے۔ اے جداس عہدے سی سبکدوش ہوئے تا دوبارہ 2003-2005 پشاور یونیورسٹی اچ پروفیسر آف فلاسفی دی حیثیت نال اپڑے فرائض انجام دیندے رے۔ 2005ء اچ ہی موصوف بیرون ملک تشریف لے گئے تے ہولی فیملی یونیورسٹی فلاڈیفا اچ پروفیسر تعینات ہوئے 2006ء سی اے Kitztown University of Phennsylvania اچ پڑھاندے پھین۔

اچ کل اے ریاست ہائے متحدہ امریکہ اچ ”فلاڈلفیا“ اچ مقیم اُن۔ ڈاکٹر اشرف عدیل اک مایہ ناز فلاسفر ہی عینگے خوبصورت لہجے دے شاعر تے معروف ڈرامہ نگار بی وُن۔ انال نے پشور اچ قیام دے دوران پاکستان ٹیلی ویژن وے کئی اک اردو تے ہندکوڈرامے بی تحریر کیتے وُن جیہڑے عوام اچ بے حد مقبول ہوئے۔ ڈاکٹر اشرف عدیل دے چند اشعار پیش کیتے جان دے وُن۔

کبھی کبھی تیرا چہرہ کمال کھلتا ہے
غزل میں جیسے کہ تازہ خیال کھلتا ہے

تمہاری آنکھ سے وحشت کے زاویے لے کر
ہوائے دشت میں رقصِ غزال کھلتا ہے

تمہاری گرد قدم دیر تک مہکتی ہے
تمہارے سائے میں رنگوں کا جال کھلتا ہے

ڈاکٹر اشرف عدیل

از۔ شیر افضل گجرتے محمد اختر نعیم

ڈاکٹر اشرف عدیل دا تعلق ضلع مانسہرہ دے ہک گراں گاندھیاں نال اے، انہاں سُنزا ابتدائی تعلیم اسی گراں دے لوئر مل سکول تو کیتی، میٹرک دا امتحان گورنمنٹ ہائی سکول بھرتوں پاس کیتا، ایف ایس سی واسے گورنمنٹ اسلامیہ کالج پشور گئے جتھے محسن احسان تے احمد فراز جے استاد ملے ایف ایس سی توں بعد انہاں نے فلسفہ تے ادب بچ بی اے کیتا، ڈاکٹر صیب اسلامیہ کالج دی طلباء تنظیم خیبر اسٹوڈنٹس دے صدر بی رہے، بعد اچ پشاور یونیورسٹی بچ داخل ہوئے تے نمایاں پوزیشن بچ فلسفہ اچ ایم اے کیتا تے اُتھے ای درس و تدریس دا سلسلہ شروع کیتا، کج عرصہ بعد پی اچ ڈی وے واسے یونیورسٹی آف ہوائی (امریکہ) بچ داخلہ کیدا، جتھے دنیا دے مشہور فلاسفر پروفیسر ارونگ ایم کاپی دی زیر نگرانی پی اچ ڈی کرنا اور انہاں دا آخری طالب علم ہونزا دا اعزاز بی حاصل کیتا، ڈاکٹر صیب نے فلاسفی آف لینگویجیز، سائنسی توجیہات تے سائنسی شواہد دے آپس بچ علمیا تے تعلق دے موضوع تے آپڑاں مقالہ پیش کر کے پی اچ ڈی دی ڈگری حاصل کیتی۔ واپس آ کے اک واری فر پشاور یونیورسٹی بچ درس و تدریس دا سلسلہ شروع کیتا۔ پوسٹ ڈاکٹرل واسے انہاں نے آکسفورڈ یونیورسٹی بچ داخلہ کیداتے واپس آ کے فرنج ویلا پشاور یونیورسٹی بچ گزارنا تو بعد انسٹیٹوٹ آف ایجوکیشن اینڈ ریسرچ بچ بطور ڈائریکٹر خدمات ادا کیتی، انہاں کو ہزارہ یونیورسٹی دے پہلے وائس چانسلر ہونزا دا اعزاز بی

حاصل اے، اچ کل ڈاکٹر صیب پنسیلو انیا یونیورسٹی امریکہ بیچ فلسفہ دے پروفیسر ہن۔ پاکستان آمد تے اسان سُنڑا انہاں کولوں انٹرویو کیتا جہڑا اتھے پیش خدمت اے۔

سوال۔ ڈاکٹر صیب اسان دی دانشگاه ہاں بیچ فزیکل سائنسز دی تعلیم دا رجحان کج زیادہ اے، تسی فلسفہ دے پاسے آئیو، معاشرے دی سماجی اہمیت واسے سوشل سائنسز، ادب تے فلسفہ دی کج اہمیت اے؟

ڈاکٹر اشرف عدیل۔۔ پاکستان جے معاشرے کو ظاہر اے فزکس، کیمسٹری، نیچرل سائنسز تے ٹیکنالوجی دی بہوت ضرورت اے تاکہ ملک ترقی دے پاسے جل سکے، صرف فزکس، کیمسٹری اور ٹیکنالوجی دے زور تے ترقی ممکن نی ہو سکدی، معاشرہ، اس دی سیاست، اس دی معیشت، اس دی نفسیات اور اس دے رجحانات کو بی سچراں ضروری ہوندی اے۔ اس واسے تسان کو سوشل سائنسز، ہیومنیز (فلسفہ، ادب، مذہب) دی ضرورت بی ہوسی، اس واسے پاکستان بلکہ سارے مسلم معاشرے کو انہاں چیزاں بیچ اک توازن قائم کرنا ہوسی تاکہ تسی سماجی علوم بی حاصل کرو تے اک پاسے نہ ہو جلو، اس طراں تسی ترقی دے مقاصد نوں اک متوازن طریقے نال سمجھ سکدے او، نی تے اسی ہک پاسے ہو کے پہلے توں کھٹ ترقی یافتہ یا غیر ترقی یافتہ معاشرے بیچ شامل ہونڑاں دی وجہ نال غیر متوازن علوم دی وجہ نال مشکلات دا شکار ہو سکدے آں، دراصل تہذیبی اقدار علوم نال بڑ دی اے۔ کسی بی تہذیب دے اقدار تے علوم کو سمجھناں واسے اسان کو فلسفہ تے ہیومنیز دے پاسے جُلنا پے سی۔ ایہہ گل سمجھڑاں دی اے کہ اس ویلے مسلم تہذیب تے دو یاں تہذیبیاں کتھے کھلتی دیاں ہن تے اسان کہڑے پاسے جُلناں اے، ایہہ اوہ سوال آسے جہڑے سکول دے ویلے مَر دے دماغ بیچ آسے، انہاں سوالاں دے جواباں واسے میں علامہ اقبال اور ڈوئے فلسفیاں کو پڑھیا، میں سوچیا کہ مگو بی تحقیق کرنی چاہی دی اے اسی طراں مگو آپڑیں سوالاں دا جواب مل سکد اے تے فر میں ٹھونڈ شروع کیتی۔

سوال۔ ہزارہ یونیورسٹی دے قیام واسے تسان سُنڑا کوشش کیتی تے کج اور شخصیات دابی اس بیچ کردار آسا، تسی اس بارے کج اسان کو دسیو؟

ڈاکٹر اشرف عدیل۔ دوران تعلیم ذہن بیچ خیال آیا آسا کہ اس علاقے بیچ ہک درسگاہ ہونڑی چاہی دی اے، جہڑے ویلے پیر صابر شاہ اس صوبے دے وزیر اعلیٰ بڑے تے اس ویلے دے پشاور یونیورسٹی دے وائس چانسلر ڈاکٹر فرزند درانی اور میں وزیر اعلیٰ کو بلواں واسے گیاں (میں اس ویلے پشاور یونیورسٹی بیچ

فلسفہ دا پروفیسر آساں) اسی دونوں وزیر اعلیٰ کو ملیاں تے درخواست کیتی کہ تسی ہزارہ یونیورسٹی دے قیام واسے آپڑیں کوششاں کرو آساں دی گل سُنڑا کے انہاں نے آخیا کہ تسی ہک کمیٹی بڑاؤ اور ہزارہ یونیورسٹی دا ایکٹ لحو، ڈاکٹر فرزند درانی سُنڑا مگو تے ڈاکٹر ثناء اللہ کو (اس ویلے دے پشاور یونیورسٹی دے پی اینڈ ڈی دے ممبر آسے) ایہہ ذمہ داری دتی تے اسان ایکٹ بڑاؤ، فراساں تریواں سُنڑا اس علاقے دا دورہ کیتا، اسان ڈھو ڈیال بیچ دماغی ہسپتال دی جاہ دینچی کتھے اچ یونیورسٹی موجود اے، اسی دوران پیر صابر شاہ دی حکومت مک گئی تے راجہ جارج سکندر زمان نگر ایں وزیر اعلیٰ بڑے، اسی انہاں کول بی گئے تے درخواست کیتی، انہاں سُنڑا ایکٹ منظور کرنا انہاں بیچ اہم کردار ادا کیتا۔ اس توں بعد ایکٹ سرد خانے بیچ پے گیا۔ چونکہ ایکٹ بڑاؤ آساں واسے میں مطمئن آساں، بعد بیچ پرویز مشرف دا دور آیا تے خیبر پختونخواہ بیچ ڈاکٹر لطف اللہ کا خیل نوں گورنر دا سائنس ایڈمنٹنا لوجی دامشیر بڑاؤ۔ ڈاکٹر صیب تے میں نماشاں ویلے یونیورسٹی کیمپس بیچ اکٹھے واک کر دے ہوندے آساں، مگو پتہ لگیا کہ کوہاٹ تے ملاکنڈ بیچ نوں یونیورسٹی بڑاؤ اے تے اُس ویلے میں آخیا کہ کوہاٹ تے ملاکنڈ یونیورسٹیاں ضرور بڑان ورے ہزارہ یونیورسٹی بی بڑاؤ جُلے اُس دا ایکٹ بی بڑاؤ دے، انہاں مڑے کولوں کچھیا کہ ایکٹ کتھے میں جواب دتا کہ اوہ ایجوکیشن ڈیپارٹمنٹ بیچ موجود اے، انہاں نے جل کے گورنر نال گل کیتی، جدوں ایکٹ کڈیا تے اوہ پہلے توں منظور آسا، جس تے ملاکنڈ، کوہاٹ تے ہزارہ یونیورسٹی دا فیصلہ ہو گیا۔ ڈاکٹر لطف اللہ کا خیل نے آخیا کہ شاید گورنر صیب ایہہ ذمہ داری تسان دے حوالے کرن۔ میں انہاں کو آخیا کہ اکتھے مڑا کہہ اے مگو اکتھے جل کے خوشی ہوسی۔ جدوں انہاں نے بطور وائس چانسلر مڑا آرڈر کیتا تے اسی اکتھے آئے، اس ویلے اکتھے مختلف اداریاں دی عمارتاں تے محکمہ زراعت بی آسا، میں انہاں کولوں دو کرسیاں میز تے دو کھرک منگے، میں آپڑیں اُس سٹاف کو آخیا کہ اسان کو آخیا گیا اے کہ تسی اگلے سال تک تیاری کرو لیکن اسی اگلے سال نہی بلکہ اسی سال شروع کر ساں، پہلا خط جہڑا میں ڈکٹیٹ کرایا اوہ آسے پاسے دے بڑے تعلیمی اداریاں واسے آسا کہ اسی اگے دو یا تڑے میناں بیچ داخلے شروع کر ساں تسی لوک اسان نال تعاون کر یو لیکن اسان کو کوئی رسپانس نہ ملیاں فوری طور تے بیچ ڈیپارٹمنٹ بیچ داخلے دا فیصلہ کیتا، دوسو طلباء کو میرٹ تے داخلہ دتا، استاد بی میرٹ تے پھرتی کیتے، اکتھے دے سیاستداناں تے حکومت نوں بی دسیا کہ اکتھے نوکری تے داخلہ میرٹ تے ہوسی تسی لوک کسی قسم دی مداخلت نہ کر یو۔ جدوں بی مداخلت ہوئی تے میں مزاحمت کیتی

سارے معاملے کو صاف تے شفاف رخصا، اگر کسی سبز دستخواں ہوندا تے ہر گل اسی اُس دے سامڑے رخدے آسایاں آساں اس طریقے کو قائم رخصا، مڑے دور بچ کوسی کو بی امتحان دے دوران غیر قانونی ذرائع استعمال کرنا دی جرات نہ ہوئی (کیونکہ میں اس یونیورسٹی کو عالمی معیار دے مطابق بڑانا چاہندا آساں) آساں پہلی واری ایجوکیشن دا چار سالہ پروگرام شروع کیتا کہ طالبعلماں دی پراپر گرومنگ ہووے، ایہہ آئیڈیا آسا کہ اسی انہاں دے کردارنوں ٹرانسفارم کرساں، انہاں دے مائنڈ سیٹ بدل ساں تاکہ ایہہ لوک اگے جُل کے قوم کو پک نویں لیڈر شپ دیون، ٹسی یقین کر سو کہ آساں جہڑے بچے ایڈمٹ کیتے آسے اوہ سارے ہر پلیٹ فارم تے جُل کے کامیاب ہوئے اور پاکستان دے اندر تے بار بہتر مقام تے پہونچے ہن۔

سوال۔ ڈاکٹر صیب ٹساں دے اس ویلے دے گورنر نال اختلافات پیدا ہوئے کہ ٹساں گورنر دے ہک سنگیا کو نوکری بچ تو سبج نی دتی، اسی اختلاف تے فرٹسی مستعفی ہو یو؟

ڈاکٹر اشرف عدیل۔ اوہ اس طراں کہ گورنر صیب آپڑیں ہک دوست دی مدت ملازمت بچ تو سبج چاہندے آسے جس دی ریٹائرمنٹ ہوڑاں والی آسی، ایکٹ دے مطابق میں تو سبج نہ دے سکدا آساں، اسی گل تے آساں دے اختلافات ہوئے، میں گورنر صیب کو آخیا کہ میں اس طراں دی مداخلت برداشت نہ کرساں، اسی طراں ڈائریکٹر ایڈمنسٹریشن آپڑیں دوستان کو ٹھیکے دیوے ایہہ بی نہ ہو سکدا، اس واسے میں استعفی دتا، اس توں بعد یونیورسٹی دا حال کے ہو یا سارا کج ٹساں دے سامڑیں اے، آساں دی دعا اے کہ میرٹ تے شفافیت دا سلسلہ فر شروع ہووے۔

سوال۔ ایہہ یونیورسٹی کوہ ہالیہ دے کول اے، اتھے جنگلات بی ہن، سیاحت اے، آبی ذخائر ہن، جڑی بوٹیاں، معدنیات وغیرہ بہوت گج اے، اگر یونیورسٹی دے محقق آپڑیں پرموشن دے بجائے آپڑیں تحقیق کو کمیونٹی دی فلاح واسے استعمال کرن تے اس نال علاقے دی معیشت تے بچ چنگے اثرات پے سکدے ہن، ٹساں دا اس بارے کہہ خیال اے؟

ڈاکٹر اشرف عدیل۔ یونیورسٹی دا بنیادی تصور ایہی آسا کہ یونیورسٹی دا لنک ہوئی انڈسٹری نال اور آساں دے گریجویٹس جدوں یونیورسٹی توں نکل سن تے آپڑیں پیراں تے مضبوط ہوسن، نوکریاں ٹھونڈناں دے بجائے اوہ نوکریاں پیدا کرنا دی پوزیشن بچ ہوسن۔ ایہہ ہک تصور آسا۔ سوڈن بچ ہک یونیورسٹی اے نارتھ پول دے علاقے بچ، اتھے کولڈ ٹکنالوجی تے فوکس کردے ہن اور تربیت دیندے

ہن، اور طلباء مقامی طور تے انڈسٹری پیدا کرن تے اتھے ہی نوکری کرن، ایہہ جہڑا سرورسٹیکٹر ہوندا اے کہ دفتر اں بچ بیٹھ کے فائلوں تے کم کرنا ایہہ لوک دولت نی پیدا کر سکدے بلکہ دولت خرچ کردے ہن، آساں دا ارادہ تے بنیادی مقصد ایہہ ایہی آسا کہ ہزارہ یونیورسٹی اسی طراں دی یونیورسٹی ہوئی، ٹساں دی گل چنگی اے کہ ہزارہ بچ جنگلات دی وجہ نال، جڑی بوٹیاں دی وجہ نال، اس دے لے آؤٹ دی وجہ نال سیاحت دے سکوپ تے پونٹشل دی وجہ نال مختلف انڈسٹریز نال لنک کرنا دا بچ پونٹشل اے، مڑی رائے تے ایہہ اے کہ پاکستان دی ساریاں یونیورسٹیاں نوں اسی انداز تے کم کرنا چاہی دا اے تاکہ اس طراں دے گریجویٹ پیدا ہون جہڑے حکومت دے محتاج نہ ہون، حکومت کول نوکریاں واسے نہ جُلن، تساں دستخیا ہوئی کہ دنیا دے بچ سارے ملکاں بچ حکومت دے بجائے نجی ادارے نوکریاں دیندے ہن اور انڈسٹری بچ زیادہ نوکریاں ملدیاں ہن، قابل لوک اوہ ہوندے ہن جہڑے انڈسٹری پیدا کردے ہن تے اس طراں ملک تے قوم دی طاقت اور دولت بچ اضافہ ہوندا اے، سماجی طور تے بی ترقی ہوندا اے۔

سوال۔ آساں دے ملکاں بچ قابل لوک بہوت ہن لیکن دستخیا ایہہ گیا اے اوہ قابل لوک پاکستان توں باہر جلدے رہندے ہن؟

ڈاکٹر اشرف عدیل۔ جدوں تک اتھے میرٹ سسٹم نا ہوئی اُس ویلے تک قابل لوک باہر جلسن، جدوں کم میرٹ تے ہوئی، انصاف دی بنیاد تے ہوئی تے اُس ویلے لوک پاکستان بچ ای سیٹل ہوڑاں شروع ہوسن۔ لوکاں کو آپڑیں مٹی نال پیار ہے لیکن اگر انہاں کو انصاف نا ملیسی تے لوک آپڑیں ٹیلنڈ ضائع کرنا دے بجائے گج ویلا تے اتھے گزارن اس توں بعد پاکستان توں باہر جلسن، ٹیلنڈ کو پاکستان توں باہر جُلناں توں روکڑاں واسے انصاف تے میرٹ بنیادی شے اے، سرکاری تے نجی اداریاں بچ میرٹ ہوئی تے اُس ویلے لوک باہر نا جلسن، جہڑے گئے ہن اوہ بی مڑے کے پاکستان آسن۔

سوال۔ معاشرے بچ فرد دی تربیت بچ استاد دے کردار دے حوالے نال ٹساں دا کہیہ خیال اے، قوم دے نوںہالاں دی ذہنی نشوونما واسے سرکاری اساتذہ اور نجی اداریاں دی صورت بچ میدان کیوں کھلا چھوڑیا اے؟

ڈاکٹر اشرف عدیل۔ پاکستان بچ جو ہوندا پیا اے خاص کر نجی تعلیمی اداریاں بچ غیر تربیت یافتہ استادوں دی پہرتیاں، ایہہ دنیا بچ کسی جاہی بی نی ہوندا، ٹسی امریکہ بچ کسی کلاس روم بچ داخل نا ہو سکدے او جدوں تک ٹسی کو لیفٹنڈ استاد نہ ہو، استاد بڑنا ہک بہوت بڈی ذمہ داری اے، اس واسے تربیت یافتہ

ضرورت ہوندى اے۔ سوچے سمجھے بغیر نہ ای نصاب تبدیل کیتا بل سکد اے تے نہ ای بڑایا جاسکد اے۔ پاکستان دالمیہ ایہہ اے کہ پاکستان بچ ماہرین دی تحقیق توں بعد مرتب ہوندا والا نصاب موجود ای نی یعنی تحقیق توں بغیر مختلف انداز دے نصاب متعارف کرائے گئے۔ اس دے آساں دی نسلاں تے جو اثرات مرتب ہوئے اس دے بارے کسی بی قسم دی سٹڈی اور تجزیہ نی کیتا گیا کہ اس بچ کے خامیاں تے کے خوبیاں ہن، دوسرا طبقاتی نظام دی بی گل اے کہ پہلے مختلف زباناں کو مختلف طبقاتی دی تعلیم نال جوڑیا گیا اے۔ انگریزی سکول بچ خاص سماجی طبقے دے لوگ جلدے ہن، مقامی زباناں بچ پڑھائے جلنا والے سکولاں بچ دوہے طبقے دے لوگ جلدے ہن، مدارس کو بک اور کلاس سٹو سنجا لیا اے، ایہہ تفریق اس واسے پیدا ہوئی اے کہ قومی اداریاں دے اندر یا قومی سطح دے نجی اداریاں دے اندر داخلے دا کوئی معیار نی۔ داخلہ تعلیمی معیار دی بنیاد تے نی ہوندا بلکہ اوہ مالی حیثیت اور سیاسی یا سماجی اپروچ دی بنیاد تے ہوندا اے، ہنٹر پاکستان دی قومی یونیورسٹیاں دے بچ داخلہ میرٹ دی بنیاد تے کرنا دی کوشش کیتی جلدی اے لیکن یونیورسٹی دا عمل سکولاں دی سطح کو تبدیل نی کر دیا، اگر اچھے سکولاں بچ غریب دے بچے بی میرٹ تے داخل ہو سکن اور اسی طراں کالج اور یونیورسٹی بچ بی میرٹ ہووے تے اس دے اثرات قومی زندگی تے مرتب ہووے، مغرب بچ مذہبی علوم دے ادارے بی ہن لیکن اُتھے جدید علوم بی پڑھائے جلدے ہن، یکطرفہ تعلیم نی ہوندى۔ انہاں دی یونیورسٹیاں اگر سماجی علوم تے فوکس کردیاں ہن تے سماجی سائنسز بچ ڈگری دیندے ویلے آپڑیں ڈگری ہولڈر کو نیچرل سائنسز اور کلنا لوجی بی دیندیاں ہن۔ ڈیپورٹی کولوں ڈرنا نی چاہی داواہ آساں دی طاقت اے لیکن ہر جائی میرٹ کو ساڑیں رخواں ہوتی اور ایہہ کم ہک اچھے سٹم آف ایجوکیشن دے ذریعے ای ممکن اے۔

ہونڈاں بچ ضروری اے، جس طراں ہک مریض واسے تربیت یافتہ نرس، علاج واسے فزیشن دا کو ایفا کنڈ ہونڈاں ضروری اے۔ ایتھے تعلیم واسے میدان گھلا چھوڑیا اے، جس دی جو مرضی کردا پھرے، ایہہ جھڑی اپروچ اے اسان جلدی ای معاشرے تے حکومت کو روکڑاں ہوسی تاکہ ڈگری بغیر سکولاں بچ کوئی نہ تعلیم نہ دے سکے، ترقی یافتہ ملکاں بچ ڈگری دے نال نال تساں دے کردار بی دیتیا جلد اے، بچے قوم دا مستقبل ہن انہاں دی تربیت احساس ذمہ داری دا کم اے، دو جی گل ایہہ اے کہ پاکستان بچ استادان دی تربیت دے ادارے عالمی معیار دے مطابق نی رنے گئے، اسان سنو ہزارہ یونیورسٹی بچ ایجوکیشن دا چار سالہ پروگرام متعارف کرایا کہ اسی طراں پورے ملخ بچ ایجوکیشن دی ڈگری چار سالہ ہونڈی چاہی دی اے، اس بچ ٹیچر ٹریننگ دی پریکٹس کراؤن، تے فر انہاں کو ڈگری دیونڈ کہ ہونڈی سکولاں بچ جل کے پڑھاؤ، جس طراں فزکس، کیمسٹری وغیرہ، اس طراں ٹساں کو ڈگریاں ری آرگنائز کرنا ہون، اسی طراں ہر دو سال بعد اساتذہ کورس ضروری اے، استادان کو بہترین استاد بننا واسے بک واری تے تربیت ضروری نی، اس دا طریقہ کار ایہہ اے کہ ساریاں یونیورسٹیاں کو ڈگریاں دینڈاں توں علاوہ آپڑیں علاقے دے استادان کو ریفریش کورس کراؤن جس واسے حکومت فائنانس کرے، جس طراں ہزارہ یونیورسٹی اے جتھے ایجوکیشن ڈیپارٹمنٹ بچ اس طراں دے کورس چلدے رہندے ہن، استادان سنو بہوت کج آپڑیں شاگرداں کو دینڈاں ہوندا اے، پڈانڈی جملے ڈہرا کے اسی آپڑیں قوم نوں اگے ناگھڑ سکدے، اسی تہذیب نوں جیند انارخ سکدے، اگر تہذیب جیندی ہوسی تے قوم اگے جلیسی، اگر استادان کو چنگی تربیت ناملسی تے قوم تباہی دے پاسے جلیسی۔ افسوس کہ آساں دی حکومتاں تعلیم تے بعض افریقی ملکاں کولوں بی کہٹ خرچ کردیاں ہن، حالانکہ اسی آپڑیں آپ نوں افریقہ توں اگے سمجھدے آں، حالت ایہہ اے کہ آسہ بہوت چچھے آں۔

سوال۔۔ اسان دا تعلیمی نصاب قابل اصلاح اے یا ایہہ نصاب نوں تقاضے پورے کر دے، اسی طراں طبقاتی نظام بارے ٹسی کے آخو؟

ڈاکٹر اشرف عدیل۔ دنیا دے ترقی یافتہ ممالک بچ پرائمری تے سینڈری سکول دے نصاب بڑاندے ویلے بچ تحقیق کیتی جلدی اے کہ زندگی دے کس مرحلے تے بچیاں دی نفسیات دے استاد کار کہہ اے۔ اور اس دے مطابق اسی انہاں کو کتنے سماجی علوم، مذہب، اور کتنے فلسفہ اور کتنے کلچرل ڈیپورٹی دے علوم دے سکدے آں، تبدیلی نصاب واسے بچ لکھی تحقیق تے بحث دی

ڈاکٹر اشرف عدیل

پروفیسر ملک ناصر داؤد

”چنگے آدمی آں لوک آپے چنگا آخن۔ آساں آخو آخو اینھ پیندا“ Shauna Parker۔ کئی لوک تساں دیتے ہوسنڈ جنہاں دی کوشش ہوندى اے جے لوک انہاں بہوں بڈا تے چنگا انسان آخن۔ اوہ بہوں مٹھنیاں

تعلیم پوری ہوئی تے انہاں کئی یونیورسٹیاں بچ پڑھایا۔ پشور یونیورسٹی توں پڑھاؤں شروع کیتا تے امریکہ دیاں چار یونیورسٹیاں بچ پڑھاندے رہے جہاں بچ ہوائی یونیورسٹی بی شامل ایہی جس بچ انہاں آپ بی پڑھیا ایہا۔ پڑھاؤں نال نال انہاں پشور یونیورسٹی بچ ڈائریکٹر ادارہ تعلیم و تحقیق بی رہے۔ ہزارہ یونیورسٹی مانسہرہ دے پہلے وائس چانسلر دی پگ انہاں دے سرتے بدھی گئی۔

ڈاکٹر اشرف عدیل اُستاد ہونڈاں دے نال نال شاعر تے ڈرامہ نگار بی نے۔ انہاں دا پہلا مجموعہ کلام ”ہوا کے ہاتھ خالی ہیں“ ایہا۔ انہاں دا ہک شاندار علمی کارنامہ ”علمیات قرآن“ انگریزی زبان بچ فلسفہ تے مذہب اتے کم اے۔ اسی طرحیاں انہاں انگریزی زبان بچ سائنس دے فلسفے تے کم کیتا تے ہک کتاب ”متبادل نظریہ ہائے کائنات“ لکھی۔

پچھلے دیہاڑیاں انہاں دی شاعری دی کتاب ”سمندر رقص کرتا ہے“ دی تقریب رونمائی ہوئی تے اتھے ڈاکٹر صاحب دا عالمانہ لیکچر سنا یا۔ ایہٹ آباد دا موسم اس دیہاڑے بہوں مزے دا ایہا تے بدل بہوں زور دے دے برس دے ایسے تے ہال بچ ڈاکٹر صاحب دی کمال دی گفتگو دے بدل بی گڑکدے ایسے۔ عام طور تے سرکاری اداریاں مل جوبے دے لوکاں دی شاعری خشک جی ہوندی اے۔ انہاں دی شاعری بچ کوئی انقلابی گلاں کہٹ ای تھاندیاں۔ ڈاکٹر اشرف عدیل صاحب دا مجموعہ کلام ”سمندر رقص کرتا ہے“ دی شاعری تسی پڑھو تے ہر شعر تساں کچھ سوچنڈیں تے مجبور کر چھوڑ دے۔

اُس کتاب دے دیباچہ بچ ڈاکٹر صاحب لکھن ”غالب نے شاعری کو معانی آفرینی قرار دیا ہے۔ معانی آفرینی سائنس اور فلسفے کا بھی حصہ ہے اس لیے شاعری کے لئے ضروری تو کہا جاسکتا ہے مگر کافی نہیں۔ معانی آفرینی کت ساتھ ساتھ تصورات و معانی کو نئی نئی جمیل لفظی اشکال میں ڈھالنا ہی شاعری کو شاعری بناتا ہے۔ میری شاعری اس طرح کی شاعری کی تلاش کی ایک ادنیٰ سی کوشش ہے۔“

ڈاکٹر اشرف عدیل دی کتاب ”سمندر رقص کرتا ہے“ بچوں کچھ شعر پڑھنے والیاں جو گے۔ ”غزل تازہ کہاں کس نے کہی ہے کہ موضوع سخن اب تک وہی ہے۔“ ”حیف اُس کو خدائی سمجھا ہوں جو نظارہ میری نظر میں ہے۔“ ”ایسی بھی محبت میں جدائی نہیں دیکھی تو کیا تیرے در تک بھی رسائی نہیں دیکھی۔“ ”ہم نے تری آمد کا تماشا نہیں دیکھا سر مست کبھی ہم نے خدائی نہیں دیکھی۔“ ”دل کی حالت زباں سے کہنی تھی تشنگی کچھ نہ کچھ توڑتی تھی۔“ ”مے کشی کی، کبھی رسوا سہ بازار

مٹھیاں گلاں کر دے نے، موقعے مطابق شعر پڑھدے نے، اقوال زرین انہاں یاد ہوندے نے، ملنڈا ملنڈا بچ عاجزی دسدے نے پراوہ اندروں انجوں عینھ ہوندے۔ انہاں دا ظاہر ہور ہوندے تے باطن ہور ہوندے۔ اوہ چاہندن جے پھلکڑی ذری بی نہ لگے تے رنگ زیادہ آوے۔ اج کل ایہا جے لوک زیادہ ہوندے ویندن۔

جہاں لوکاں اللہ پاک عزت وتی دی ہوندی اے اوہ صاف ستھری گل کرسن۔ بناوٹ انہاں بچ عینھ ہوندی۔ اوہ عزت در عینھ جلدے عزت انہاں در آندی جلدی اے۔ لوک انہاں نال دلوں پیار کردن۔ ڈاکٹر اشرف عدیل ہک ایہا جامعیت ناں اے جساں لوک دلوں پیار کردن۔ اوہ انہاں لوکاں بچوں نے جہاں مٹی کو تھ پایا تے سونا بنر گئی۔

ڈاکٹر اشرف عدیل نال زندگی بچ پہلی ملاقات ہوئل قراقرم مانسہرہ و بچ ہوئی۔ گندھارا ہندکو بورڈ اُتھے ہندکو زبان دے حوالے نال ہک مذاکرے دا انتظام کیتے دا ایہا۔ میں تے سید نذیر شاہ صاحب ٹیم توں کچھ پہلوں جُل پینچے۔ دور کاغان تے ناران دے ٹہا کنیاں تے برف پئی دی ایہی۔ موسے دا مصلیٰ پہاڑی برفاں مل ٹہکے دا ایہا۔ اسی کر کے مانسہرہ دی شام بہوں مزے دی ایہی، ٹھنڈی ٹھنڈی۔ ہوئل دے کور یڈور بچوں ہوندے ہوئے کھبے پاسے ہک حال بچ پینچے تے اتھے ہک دو آدمی ہور بی مذاکرے بچ شریک ہونڈاں آئے دے ایسے۔ اسی اتھے ہلے ہٹھے ای ایسے آں تے عام جے کپڑے پائے ہک بڈیری عمری دا آدمی اتھے بچ ہک دو کتاباں کھدی دیاں اتھے آیا، سلام دعا ہوئی۔ اتنے بچ گندھارا ہندکو بورڈ دے اختر نعیم صیب جناب ضیاء الدین صاحب آں نال کہن آئے تے انہاں دسیا جے تساں کول ڈاکٹر اشرف عدیل صاحب ہٹھے دن۔ بہوں خوشی ہوئی۔ گلاں باتاں ہویاں تے انجولیا علم دے دریا ٹہائے کھلتے دے آں تے ہر گل بچوں حکمت پئی تھاندی اے۔

ڈاکٹر اشرف عدیل ہزارہ دی زمی دے نامور سپوت نے۔ انہاں دا تعلق شکیاری نل اے۔ اوہ دنیا بچ ۱۹۵۳ء بچ آئے۔ سکول دی تعلیم گاندھیاں تے بفقہ دے سکولاں بچ کھدی۔ فرپشور دے مشہور اسلامیاہ کالج بچ پڑھنے دا موقعہ تھایا۔ پشاور یونیورسٹی توں ڈگری کہن کے باہر چلے گئے تے امریکہ (ہوائی) توں پی ایچ ڈی دی ڈگری حاصل کیتی۔ ارونگ ایم کو پی جہاں داناں ساری دنیا جائز دی اے اوہ انہاں دے سپروائزر ایسے۔ ڈاکٹر اشرف عدیل انہاں دا لاڈلے طالب علم نے۔ ڈاکٹر صاحب فلسفے دی دنیا بچ جہاں پاسے زیادہ توجہ وتی اے انہاں بچ زبان، سائنس تے اسلام نے۔

ہوئے ہر قرینے سے سنبھالا ہے کہ غم تیرا ہے۔“ جس نے اک آگ سی دل میں لگا رکھی ہے ہم نے وہ بات زمانے سے چھپا رکھی ہے۔“

ڈاکٹر اشرف عدیل دنیا ساری دی سیر کر دے رہندے نے پر انہاں اپنڑاں گراں، اس دیاں گلیاں، اتھا دے سگی یار تے رساں رواج نال بہوں پیار اے۔ ہندکو زبان نل پیار کر نڑے والیاں بچوں نے۔ امریکہ بچ جد ہندکو کانفرنس ہوئی تے اتھے شریک ہوئے۔ اسی طرحیاں مانسہرہ بچ اس زبان وسط تقریب ہوئے تے اوہ ہووڑ تے لازمی آندے نے۔ مانسہرہ بچ گندھارا ہندکو بورڈ دے مذاکرے بچ انہاں ہندکو زبان دی ترقی وسطے بورڈ دیاں کوششاں دی تعریف کیتی۔ انہاں دسیا جے ”دنیا ساری بچ لوک اپنی زبان تے ثقافت تے لگے دے کم کردے نے۔ اسماں بی اپنی زبان تے کلچر دیاں نشانیاں سمبھالنا ہوی۔ انہاں سکارلر چوسکی دے نظریے نل اتفاق کیتا جے زبان وچ کجھ یونیورسلز ہوندن جنہاں توں کوئی بی انکار عینہ کر سکدا۔“

ڈاکٹر اشرف عدیل اج کل امریکہ بچ ای بک یونیورسٹی نل جڑے دن تے تعلیم پے لگے دے دیندن۔ انہاں تعلیم تے انتظامی شعبیاں بچ ملک تے ملک توں باہر بہوں بڈا ناں کمایاے۔ اپنڑیاں صلاحیتاں زبردست استعمال کیتیاں۔ فلسفے تے شاعری دی

دینا دے اس چمکدے ہوئے تارے آں اساڈہ سلام!

پروفیسر ڈاکٹر اشرف عدیل دی ضرورت پاکستان بچ

تحریر: پروفیسر ڈاکٹر منظور شاہ

(وائس چانسلر ہزارہ یونیورسٹی)

میں ڈاکٹر اشرف عدیل نوں میں بحیثیت انسان مچ چنگا انسان دیکھیا اے بہوت عظیم انسان ہن، اوہ خدا ترس انسان، علم دوست انسان، طالب علمان دے دوست، استادان دے دوست، اداریاں نال محبت کرناوالے ہن پاکستان توں باہرہ کے پاکستانی کمیونٹی نال پیار کر دے ہن، پاکستان دے حالات جس طراں بی ہوون سیاسی، سماجی، معیشت دے حوالے نال حالات ہوون اکثر صیب انہاں تے خفا بی ہوندے ہن، دکھ دا اظہار بی کر دے ہن، اوہ ہمہ جہت شخصیت دے مالک ہن، ہک پاسے ادبی بی ہن تے اسی انہاں کو فلاسفر دابی رول دیندے

آں، بہوت ایچھے فلاسفر تے بہوت ایچھے استاد بی ہن، میں انہاں کو مختلف پراگراماں بچ سٹڈیاں اے، ایٹ آباد، ہری پور، مانسہرہ، تے اسماں کول یونیورسٹی بچ بی انہاں دے لیکچر ہوئے ہن، میں ایہہ سمجھدا آں کہ حالات حاضرہ تے ملکی، عالمی تے مستقبل دے حالات تے انہاں دی مچ ڈوگی نظراے، میں سمجھدا آں کہ اوہ پاکستانی اثا نشا ہن، بد قسمتی ایہہ اے کہ اس قسم دے اثا نشاے آخر بچ جوہ باہر جلدے رہندے ہن، پاکستان بچ نی رہندے، شاید انہاں دی سیٹلمنٹ یا فٹنس اس طراں اتھے نی ہو سکدی جس طراں کہ باہر انہاں کو سہولتاں ملدیاں ہن یا فیملی دے حوالے نال ایڈجسٹ نی ہو سکدے۔ اگر ڈاکٹر صیب پاکستان بچ رہندے اور پاکستان بچ رہندیاں اور مکمل طور تے پاکستان دے تعلیمی اداریاں نال منسلک رہندے اور طلباء کو بی وقت دیندے تے مچ چنگا ہوندا۔ ہونڑ بی اوہ پاکستان آندے ہن کج ویلا اتھے گذاردے ہن مختلف جگہ تے انہاں کو بلایا جلد اے اور لوک انہاں کولوں استفادہ کر دے ہن لیکن مسلسل رہنڑاں نال جہڑا کم ہو سکدا اے اوہ کج دیہاڑیاں بچ نی ہو سکدا۔ کے ای چنگا ہوندا اے کہ قومی سطح تے یا صوبائی سطح تے کوئی ادارہ اس طراں دا ہوندا جس دے اوہ ہیڈ ہوندے اور انہاں دی موجودگی اس طراں مسلسل پاکستان بچ ای ہوندی تے ملک و قوم کو مچ بڈا فائدہ دے سکدے آسے، اوہ اسماں دے محسن ہن، ہزارہ یونیورسٹی دے بانی وائس چانسلر بی رہے ہن، انہاں دی خدمات اس یونیورسٹی واسے مچ زیادہ ہن جس توں کوئی بی انکار نی کر سکدا، انہاں دا اج بی یونیورسٹی بچ مچ بڈا احترام کیتا جلد اے استادان تے طالب علمان بچ انہاں دی بڈی قدر اے۔ نہ صرف یونیورسٹی بلکہ عام سوسائٹی بچ بی انہاں دا ناں مچ احترام نال کیدا جلد اے۔ اللہ کرے ڈاکٹر صیب پاکستان بچ شفٹ ہوون، اسماں دی تے ایہہ خواہش اے۔ کہ اتھے لوکاں کو فائدہ پہنچاؤن، اگر اوہ اتھے شفٹ نی ہو سکدے تے فر بی کوئی اس طراں دا طریقہ ہووے جس نال اوہ ہزارہ بلکہ صوبے دے طالب علمان کو مستفید کرن۔ مستفید کرنا دے کئی طریقے ہن، انہاں دے مٹیج بی آسکدے ہن۔ اوہ فیس بک تے بی رابطے کر سکدے ہن، ساشل میڈیا بی استعمال کر سکدے ہن، بہتر طریقہ ایہہ اے کہ اسماں دے تعلیمی ادارے خاص کر سکے پی دے، کوئی اس طراں دا طریقہ ہووے کہ ڈاکٹر صیب دی خدمات تو فائدہ اٹھایا جلا سکے۔ میں ہمیشہ ڈاکٹر اشرف عدیل صیب دی عظمت نوں سلام کرداں تے انہاں کو ایہہ بی آخساں کہ پاکستان کو آپڑیں خدمات توں مستفید کرن۔

گیاں تے میں کے کرساں جے میں تے ہنزہ بڈھا ہو گیاں تے کیہرے ہور
جلوئیں جو گاوی نہ۔

پنچ پوڑے جل کے چھیاں نال گل کیتی تے اوہ وی پرشان ہو گیاں۔ اوہ
ساریاں مل کے مچھی مارے کول آیاں تے آخزہ لگیاں جے اس پنچ شک منہ جے
توں اسان دا دشمنز آئیں پر کدے کدے دشمنز کولوں وی مشورہ چاہ کہنزاں چاہی
دے۔ توای دس جے فراسی کے کراں۔

مچھی مار۔ کدے میری مند یوتے مانہہ دوئی جانی ہک نہی دا پتے جتھے
پانزیں وی بہوں صاف اے تے جس پنچ بندہ دتھے تے تھلے تے پی دی ریت
وی نظری آندی اے۔ کدے تسی اتھے چلیاں جلو تے فر گل ہنزہ ویسی تے تسی
ساریاں پنچ ویسو۔

مچھیاں آخیا اسی تے اتھے نہ جل ہلدیاں جے اتنی دور اسی پانزیے سواکس طرحیاں
جلاں۔

مچھی مار۔ فر کدے تسی راضی ہو، تے میرے تے اعتبار کرو تے میں تساں
ہک ہک دودو کر کے اتھے جل کے سٹ چھوڑساں۔ مچھیاں اس گلاں تے راضی ہو
گیاں تے مچھی مار ہک ہک دودو مچھیاں چا کے کھڑدار یہا تے انہاں جل کے ہک
جانی کھاندار بہا۔ دوچار دیہاڑے گزرے تے پنچ پوڑے آخیا اج مانہہ کہن کھڑ۔
مچھی مارے پنچ پوڑے آں کندھاڑے تے بلہایا تے جتھے اوہ مچھیاں جل کے کھاندا
ایہا ادھر چلا گیا۔ پنچ پوڑے دوروں دسینا جے اتھے مچھیاں دیاں ہڈیاں پیاں دیا
س نے تے اوہ گل سمجھ گیا۔ اُس آپے آں مچھی مارے دے گائے تانزوں پچھیا تے
اپڑنیں پنچے اُس دے گائے پنچ پا کے دبایا تے اُساں مارٹیا۔ اتھوں اوہ آپے آں
کسہید اکسہید اپڑنیں پنچ پچھیا تے مچھیاں ساری گل دی۔ مچھیاں اللہ دا شکر ادا
کیتا جے انہاں دی جان اُس تہونے باز کولوں پنچ گئی اے۔

کانگ:- فرتوں ای دس جے میں کے کراں۔

گدڑ:- توں انجو کر جے اڈ کے جل تے کسے جانیوں تہاں کدے
کسے دی کوئی قیمتی شے ملے تے چا آخزہ۔ اوہ شے چا کے مڑاس طرحیاں جے لوک
تیرے کچھے لگ جلتے تے توں نیواں نیواں اڈ دا اڈ اتھے آتے اوہ شے اڈ دھائے
دے مورے پنچ سٹ چھوڑ۔ اڈ دھابا ہر نکلسی تے لوک اُساں مار چھوڑ سز تے تیری
جان چھٹ ویسی۔ کانگ اُتھوں اڈیا تے کسے کوٹھے تے ہک گڑی پی نہاندی ایہی
تے اُس اپڑاں قیمتی ہیریآں دا ہار لہہ رکھیا دا ایہا۔ کانگ ہار چا کے اڈ گیا۔ گڑی
شور مچھیاں تے لوک کانگے کچھے لگ پئے

کلیلہ و دمنہ

پروفیسر یحییٰ خالد

(سنسکرت دی تحریر دا ہندکوتر جمہ)

دمنہ:- آخدے نے کسے ٹھا کے دی چوٹی تے ہکی بڈے بوئے تے
کسے کانگے دا اہلاں ایہا۔ بوئے دے منڈھے پنچ ہک اڈ دھار ہندا ایہا۔ جدوں
دی کانگ دے بچے ہوندے اوہ اڈ دھا انہاں آ کے کھا ویندا ایہا۔ کانگ تنگ ہو یا
تے اُس اپڑیں جا چھوڑنے دا سوچ کہدا۔ اُس کانگے دا ہک سنگی گدڑ ایہا۔ اُس
گدڑے نال اپڑیں گہانزی کیتی
گدڑ:- ہنزہ توں کے کرڑاں چاہنیں۔

کانگ:- میں چاہناں جے جدوں اڈ دھائتا دا ہووے تے میں اُس
تے حملہ کر کے اُس دیاں اکھیاں کھڈھ کہتاں۔ اس کیتے جے اوہ مانہہ تے میریاں
پچیاں انجو پنچھ چھوڑنوں لگا۔

گدڑ:- تیرا ایہہ کم نہ تے انصافی اے تے نہ ایہہ تہاں کوئی فیدہ دے
ہلدے۔ تہاں کچھ ایہا جئی سکیم سوچڑیں چاہی دی اے جے تیری اس اڈ دھائے
کولوں جان سروں ای چھٹ جُلے۔ تہاں ایہہ کم کھل کے پنچھ کرڑاں چاہی دا
پنچھ تے توں وی ماریا جلتیں تے تیرے بچے وی مارے جلتیں تیرا حال دی اُس
چھھی خور جیہا نہ ہو جُلے جیہڑا پنچ پوڑے آں مارڑاں چاہندا ایہا تے آپ ماریا گیا۔
کانگ:- ایہہ کے گل اے۔

گہانزی

گدڑ:- گل کر دے نے جے کسے جانی ہک بڈی پنچ ایہی جس پنچ بہوں
ساریاں مچھیاں ایہاں۔ اتھے ہک مچھی خور ہندا ایہا جیہڑا روز ہک دو مچھیاں مار کے
کھا کہندا ایہا۔ اوہ جدوں بڈھاتے کمزور ہو گیا تے اُس کولوں مچھیاں دا شکر پنچھ ہو
ہلدا ایہا۔ پہنکھاں نال اوہ بے چارہ لسا ماڑا ہو گیا۔ ہک دیہاڑے اوہ اُس نہی
دے ٹھائے بیٹھا دا پیا چھوڑا ایہا۔ جے اُس کول نہی دا ہک پنچ پوڑا آیا تے پچھیا۔
پنچ پوڑ:- سنگی تہاں کے ہوئے جے اتنا خفا خفا بیٹھا دیکھیں۔

مچھی خور:- یار خفا کجھ نہ ہوواں۔ کل اتھوں دو شکاری پئے لہنگدے
ایہے۔ انہاں اس نہی پنچ مچھیاں دسیناں تے ہک آخزہ لگا جے کل اتھوں آ کے تے
ساریاں مچھیاں پڑ کھڑساں۔ دووے آخیا جے کل ہکی دوئی جانیوں پڑساں تے
اتھوں مکیاں تے اتھوں آ کے پڑ کھڑساں۔ جے اتھوں ساریاں مچھیاں پڑیاں

کرڑیں آئے آں جس بچ تیرا دی فیدے بے تہاں کہاں پٹھیوں بٹھایوں
 کھانواں تھہا ویسی تے اسی وی بغیر کسے ڈرے دے چر دے چراندے رہساں۔
 اسی روز تیرے کول ہک جانور پہنچھ چھوڑساں جس آں توں کھا کہنیں۔ شیر نے گل
 من کہدی۔ تے انہاں دے آخر میں تے اتفاق کیتا تے آخیا بے اس بچ بے
 ایمانی عنہ ہونڑی چاہی دی۔ کچھ دیہاڑے تے جانور آندے رہے تے شیر کہاں
 پٹھیوں کھاندا رہیا۔ ہک دیہاڑے گزواں ہکی ساہے دے ناں نکلیا۔ ساہے آخیا
 کدے ٹسی سارے میری گل منوتے میں ٹساں دی جان اس شیر کولوں چھڑکا
 چھوڑساں۔ انجو کدے مانہہ اجازت دیوے بے میں شیر کول ذرا چرکا جلاں۔ اُس
 دے کھانڈے دے ویلے کولوں پچھے پہنچاں تے اگول میں آپ دتخ
 کہنساں۔ ساریاں اُس دی گلاں تے آئین آخی۔ ساہیا مزے مزے نال ہسدا
 کھید دا شیر کول پچھیا۔ شیر پھکھاں نال پیامردا ایہا۔ اُساں بہوں غصہ آیدا ایہا بے
 جانوراں اُس نال تہو خا کیتا اے۔ اُس جدوں ساہے آں دتختا تے بہوں لہر و نال
 بولیا۔ توں کوڑواں تے اتھے کس طرحیاں آیا آئیں۔ ساہے آخیا بادشاہ سلامت میں
 تساں دی کھانڈیں جو گے ہک ٹکڑا سا تھی ساہیا کہن کے آیا ایہاں جیہڑا ساریاں
 مل کے ٹساں جو گے پہنچیا ایہا۔ پر اہے بچ ہک ہور شیر مل گیا۔ جیہڑا بہوں ٹکڑا ایہا
 ۔ اُس اسان ڈک کہدا۔ میں اُساں آخیا بے اتھے جس شیر دی بادشاہی اے اسی
 اُس دا کھانڈاں کہن کے پئے وینے آں پر اوہ بیٹھ نیا۔ اُس آخیا بے اتھے دا بادشاہ
 ہنڑ میں واں تے ایہہ میری خوراک اے۔ اُس میرے کولوں تساں دی خوراک
 گھس کہدی اے تے میں بڈی مشکلاں نال نس کے تے تساں کول پچھیاں بے
 ٹساں اصل گل دسہالاں۔ شیر آں بہوں غصہ آیا بے ایہہ کوڑواں کھلتے میرا کھانڈاں
 کھسڑیں والا۔ شیر اُساں آخیا بے مانہہ اُس کول کھڑ۔ بے میں اُساں دساں بے
 اتھے دا بادشاہ کوڑواں اے۔ ساہیا اُساں کہن کے ہکی کھوہے تے گیا۔ جس بچ
 بہوں صاف ستھرا پانڈی ایہا جس بچ بندے دا مونہہ صاف نظری آندا ایہا۔ اتھے
 پہنچ کے ساہے آخیا بادشاہ سلامت مانہہ اُس لولوں ڈر لگدے۔ مانہہ ٹسی اپڑیں
 سینے نال لاکھوں بے میں بچ جلاں۔ شیر کھوہے بچ دتختا تے اُساں اتھے اپڑیں
 تے ساہے دی شکل نظری آئی۔ اُس ساہے آں ہٹایا تے کھوہے بچ چھال مار
 چھوڑی۔ ساہیا ہسدا گاندماڑ کے اپڑیاں سنگیاں کول پچھیا تے انہاں خوش خبری
 سنڑائی بے اوہ بے شک اپڑی موج مستی نال کھاؤنڑوہنڑو۔

کلیلہ:- توں بے دانڈے آں مارنیں تے مار کہن پر جیہڑی محبت اس
 نال شیر دی اے اوہ ایہہ پچھ تے پاسی بے اُس دے سنگینے آں کس مار پیئے تے فر

کانگ ہولا ہولا تے نیواں نیواں اڈا اڈا اڈا پڑیں بوئے کول پچھیا تے لوک وی بچ
 آئے۔ اُس ہارا ڈدھانے دے مورے بچ سٹ چھوڑیا۔ ہار بے اژدھانے کول لگیا
 تے اوہ حال دتختا آں باہر نکلیا۔ لوکاں اُساں مارنیا تے کانگے دی جان چھٹی۔
 ومنہ کلیلہ واں آخیا:- میں تہاں ایہہ گھانڈیاں تاں کیتیاں نے بے
 تہاں پتہ لگے بے منصوبے جیہڑے عقلے نال بنڑھانے جلمڑ اوہ زور آور توں
 زور آور جھڑنیں آں وی زیر کر ہلدے نے۔
 کلیلہ:- پر ہاوا۔ تہاں پتے بے دانڈ ٹکڑا دی اے۔ عقلمند وی اے تے
 اُس بچ کم کرڑیں دی جرات وی اے۔ تے توں کس طرحیاں اُس دا مقابلہ کر
 ہکسین۔

ومنہ:- اس بچ کوئی شک بیٹھ بے دانڈ زور آور اے، عقلمند اے، بہادر
 اے تے کھل وی ہلدے پراوہ میریاں گلاں وی منسی تے بے کچھ میں آخساں
 اُس تے عمل وی کرسی تے میرے آخر میں تے بے اعتباری وی نہ کرسی۔ اس کر کے
 بے اُساں اوہ وعدہ یاد اے جیہڑا میں تے اُس پہلے دیہاڑے کیتا ایہا۔ اوہ میری
 گل بیٹھ موڑدا۔ تے میں اُس نال اوہا ہی کرساں جیہڑا ہک ساہے ہکی شیر نال کیتا
 ایہا۔
 کلیلہ:- ایہہ کے گھانڈیں اے۔

ومنہ:- آخدے نے کسے علاقے بچ بہوں ای خوبصورتی ایہی۔ ہر
 پاسے مٹھے تے صاف ستھرے پانڈیں۔ بے شمار بوئے کرہاٹے تے کہاں پتر تے
 سبزہ ایہا۔ ہر پاسے ہریالی ایہی تے اتھے جانوراں دے کھانڈیں پیڑنیں جو گے
 بہوں کچھ ایہا۔ بہوں سارے جانوراں دا اُتھے ٹھکانڈاں ایہا تے اوہ مزے
 نالا پڑیں زندگی پئے گزاردے ایہے بے اُتھے ہک شیر آ گیا۔ شیر آ کے تے جانوراں
 دا شکار کرڈاں شروع کو چھوڑیا۔ جانوراں ہک دیہاڑے اپڑاں جرگہ بلہایا تے
 صلاح کیتی بے ایہہ شیر اسان کھاندا وی اے تے اسی اس دے ڈرے نال
 اپڑاں کھانڈاں پیڑنیاں وی چھٹی طرحیاں نہ کر ہلدے۔ انجو کراں بے شیر کول
 جرگہ بنڑ کے جلاں تے اُساں آخاں بے اسان اس طرحیاں ڈراڈرا کے نہ کھاوے
 تے اسی روز گزواں پا کے ہک جانور اُس دے کھانڈیں آسٹے پہنچھ چھوڑساں۔ اوہ
 جرگہ بنڑ کے تے شیر کول گئے تے اُساں آخیا۔ اوہ بادشاہ سلامت! تیرے آسٹے
 ایہہ مشکل گل اے بے توں بڑی کوشش کر کے تے تھک تھکا کے ہک ادھ جانور پکڑ
 کے کھائیں۔ ادھر اسی وی مصیبت بچ ہونے آں بے کیہڑے ویلے توں حملہ کر
 سنٹیں۔ اس کر کے اسی وی دل لاکے کھاپی نہ ہلدے۔ اسی تیرے نال ہک معاندہ

کولوں نہ چھپاندہ تے ندای کوئی لالچ رکھنا۔ پراس گلاں کولوں ڈرنا جے میں جے کجھ آخاں بادشاہ اُس تے کبیرے شک نہ کرے۔ فر میں اپڑیں دلے آں سمجھانا جے ”میر یادلا! تدھاں پتہ نیٹھ جے اسی سارے جانور بادشاہ دے غلام آں تے اسماں دے دل بادشاہ دے دلے نال جڑے دے نے تے اسماں دی پرورش اُسے دے دربار نال

جُوی دی اے۔ اس کر کے مانہ اوہ شے کر چھوڑنی چاہی دی اے جیہڑی میرے علم بچ آئی تے میں پوری طرحیاں یقین کرنا۔ پر میں ڈرنا جے اوہ کجھ جیہڑا میں آخوں لگاں اُس تے توں یقین نہ کر سیں پر آخدے نے جے بادشاہ کولوں بچ چھپانواں تے حکیم کولوں بیماری چھپانواں یا اپڑیں پر ہاؤ کولوں اپڑی تکلیف چھپانواں آپے نال ظلم کرڑیں دے برابرے۔

شیر:- ایہہ جی کے خوفناک گل ہوگی اے جے جیہڑی دسڑیں جوگے تدھاں اتنا کجھ آخو اں پیا اے۔ مانہ تیری ایمانداری تے یقین اے اس دا پتہ تے تیرے مونہ تے توں پیا لگدے۔ توں گل کرتے میں تیرے آخو تے پورا پورا عمل کرساں۔

دمنہ:- بک بہت ای ذمہ دار بندے جس تے میرا پورا اعتبار اے جے اوہ کوئی نیٹھ آخدا۔ مانہ ایہہ گل دی اے جے شانزادہ، کہاہ خور، نے مندی گل کیتی اے جے اُس بادشاہ دیاں بڈیاں افسراں نال کھلیوں ملاقاتاں کیتیاں نے تے انہاں آخدا پھر دے جے اُس بادشاہ دی طاقت دینچی اے، اُس دیاں خفیہ معاملیاں دیکھیں، تے اُس دیاں منصوبیاں ذہن نال سوچیں تے اس بچ میں بک خصلت وی ایہا جی نیٹھ دینچی جیہڑی کے بک بادشاہ بچ ہونڈی چاہی دی اے۔ اُس نمک حرام نے بادشاہ دیاں کمزوریاں بدھا بدھا کے لوکاں دسیا اے تے بادشاہ دے سارے کم جیہڑے اُس دی موجودگی بچ ہوئے نے اُس اپڑاں کار نامہ دسیا اے۔ اُس دے دلے بچ شیطان نے ڈیرہ لاکھدے۔ تے لالچ اُس دے ذہن تے سوار ہوگئی اے۔ سیانڑیں آخدے نے جے کدے بادشاہ کسے تے اتنی مہربانی کرے جے اوہ آپے آں بادشاہ دی جائی سمجھڑیں لگے تے اسماں مکا چھوڑنا ای عقلمندی اے۔ یا اوہ آپے ای اپڑیں جائی آجلے۔ نیڑیوں مکاواں تے بادشاہ واں آپے ای سمجھ جھلواں چاہی دے تاں جے اوہ دوویاں تانڈوں نہ بچ کئے۔ میں ایہہ تے آخ کہناں جے شانزادہ دا انجام جلدی ہونڈاں چاہی دے ایہہ نہ ہووے جے ویلا ہتھوں نکل جُلے۔

سیانڑیں آخدے نے جے مرد دوواں قسماں دے ہوندے نے۔ بک

تیرے نال تے تیریاں سنگیاں نال جیہڑی ہوسی اُس دا تدھاں پتہ ای اے۔ تے ایہہ وی خیال کر جے کوئی وی سیانڑاں بندہ اپڑیں مالک آں دکھ نیٹھ پچاندہ ہوندا۔ گل اتھے ای مک گئی تے کئی دیہاڑیاں تک دمنہ نے کوئی گل اس بارے بچ نہ کیتی تے ندای اوہ شیر دے سامنڑیں گیا۔ بہوں دیہاڑیاں بعد اوہ شیر کول گیا۔ سر ٹھٹھیا داتے تمگین جیا مونہہ بڑ ہایا دا اوہ اتھے اُس ویلے گیا جدوں شیر کول کوئی نیٹھ ایہا۔ شیر اُس آں دتخ کے آخیا

شیر:- توں اتنے دیہاڑے کتھے ٹکا رہیا آں۔ میں تدھاں اج جہاناں دیہاڑیاں بچھوں پیا دمتخنا۔
دمنہ:- بادشاہ کولوں کجھ وی نیٹھ چھپا دا۔
شیر:- کیوں خیر ہووے۔ کبیرے کوئی حادثہ تے نیٹھ ہو گیا تیرے نال۔

دمنہ:- کجھ گلاں ایہہ جیاں ہونداں نے جیہڑیاں سنڈانڑیں جوگے بک تے کہلی جا چاہی دی اے تے دووا سنڈانڑے آں دا ذہن خالی ہونڈاں چاہی دے۔ بہوں ساریاں گلاں کسے دے سامنڑیں نیٹھ آخیاں جُل بکدیاں۔

شیر:- توں بول۔ اتھے اس ویلے کوئی وی نیٹھ تے ندای کسے آں اتھے آخو تے دی اجازت اے۔ میں وی کجھ نہ پیا سوچدا۔

دمنہ:- ایہا جی گل جے جس نال سنڈانڑے آں کر ہیئت آوے آخو تے آں سوچ کے کرڑیں چاہی دی اے۔ آخو تے آلا پہاویں کتنا ایعتباری کیوں نہ ہووے فرووی بعض گلاں اُس دے مونہوں نکلتے سنڈانڑے آں آں مندیاں لگ بکدیاں نے۔ پر جے کدے سنڈانڑے آلا صاف ذہن دا مالک ہووے، بہوں زیادہ سمجھدار ہووے، علم بچ وی زیادہ ہووے، زبردست گل کجھڑیں والا ہووے، ڈونگی سوچ تے فیصلے دی طاقت رکھدا ہووے، تے صبر سکون نال گل سنڈانڑا ہووے تے اُس دے سامنڑیں گل ہو بکدی اے۔ تے جدوں گل اُس دے فیدے دی ہووے جیہڑا گل سنڈانڑیں تے فر گل کرڑیں بچ کوئی حرج نیٹھ۔ تے بادشاہ سلامت توں زورے داہروں وی زیادہ آں، علم داہروں وی ساریاں کولوں آگے وئیں، بھجاعت داروی آں، اپڑیاں تے ڈاڈاوی آں تے ڈونگی سوچ وی رخنیں، تے اپڑیاں ساریاں قدران توں واقف آں۔ تے میں تیریاں صاف کتاں بچ ایہہ گل پانا اس کیسے جے مانہ تیریاں صلاحیتاں تے اعتبار اے جے میں اپڑیں بادشاہ دے سامنڑیں ساریاں کھوٹاں توں پاک آں۔ تے میں کسے نال بچیلی وی نہ کردا۔ تے بری گفتگو کولوں وی پرہیز کرنا، تے کوئی گل وی بادشاہ

شانز ابد ایہہ جی حرکت کر ہکدے۔ اس کر کے بے اس دربارنچ اُساں اتنی عزت ملی اے بے اوہ اس داسوچ وی ٹینھ ہکدے۔

ومنہ:- گل تے ایہا ای اے۔ بادشاہ دی زیادہ محبت نے اُساں اس راہے تے پا کھدے اس کیتے بے کسے اصل نال نیکی کرو تے اوہ تساں دا غلام ہو ویندے۔ پر کدے کم اصل نال نیکی کرو تے اوہ تساں دی جان کھانڑیں آں آ ویسی۔ کدے تسی اُساں کوئی عہدہ دیو تے اوہ اُساں کولوں بڈے عہدے دی کوشش کرسی تے اُساں آسٹے اوہ غلط راہے دی لگ ہکدے۔ کدے اوہ امیر ہو ونجسی تے اوہ

خیر دے پانڑیے آں ڈوہل چھوڑسی تے شردی اگی آں بال کہنسی۔ اتے سیانڑیں آخدے نے بے بادشاہ واں اپڑیں سخاوت توں کسے آں اتنا محروم ٹینھ رکھراں چاہی دا بے اوہ مایوس ہو کے دشمن نال مل جُلے تے اتنا بدھ وی ٹینھ دینڑاں چاہی دا بے اوہ بادشاہ بنڑے داسوچڑیں لگے۔ اس کیتے خدمتگاراں اتنا ای دیوے اوہ اپڑیں حدنچ رہوڑے۔ نہ غریبی اُنہاں دشمن دا ہر جُلڑو دیوے تے نہ امیری اُنہاں بادشاہ بنڑے داسوچڑ دیوے۔ بادشاہ واں ایہہ سمجھ ہوڑی چائی دی اے بے ڈنگے مزاج دے آدمیے کولوں نیکی دی کوئی امید ٹینھ۔ تے انسان سرکشی اس ویلے کردے جدوں اوہ آپے آں بے نیاز سمجھدے۔ تے کوزے بچوں اوہ ای کجھ باہر نکلدے جیہڑا بے اُساں سچ ہووے۔ اس دی مثال کُتے دے دُم دی اے بے کتے دی دم آں جتنا وی سدھا کرڑیں دی کوشش کر سو اوہ سدھی ٹینھ ہوندی پہاویں اُساں سالان تانڑیں کسے نکلی نچ پائے رکھو۔ کسے شخص دی بنیاد کدے ٹینھ بدلدی۔ آخوڑیں دا مطلب ایہہ بے جیہڑا آدمی مُنڈھوں توہری خھیٹی دے اوہ اُسے طرحیاں ای رہسی۔ تے اُس دے مونہے بچوں کدے صحیح گل ٹینھ نکل ہکدی۔ جیہڑا جنڑاں نصیحت کرڑیں والے دیاں کوڑیاں گلاں سُنڑے تے اُنہاں تے عمل ٹینھ کر داس دی مثال ایہہ وے بے جس طرحیاں کوئی مریض کسے حکیم کولوں دوئی کہتے جیہڑی بہوں کوڑی ہووے اوہ اُساں استعمال وی نہ کرے تے حکیم دیاں پرہیزاں تے عمل وی نہ کرے تے اُس دا ٹھیک ہوڑاں خواب

ای اے۔ اس طرحیاں تے اُس دی بیماری بدھی ای رہسی۔

بادشاہواں دے لوکاں تے حقوق ایہہ نے بے اوہ نصیحتاں دے ما ملے نچ بدھ بدھ کے عمل کرنو تے عہدیاں دی لالچ نچ نہ پھسنڑ۔ تے بہتر کم اوہ وے جیہڑا بادشاہ دی مرضی دا ہووے۔ ساریاں توں بڈی گل ایہہ وے بے شریف لوکاں دیاں گلاں مئے۔ دوستاں آسٹے پچھی گل ایہہ وے بے اُنہاں دی مخالفت نہ

دور اندیش تے دووے لاچار۔ دور اندیشاں دیاں اگوں فر دو قسماں ہوندیاں نے۔ ہک اوہ جیہڑے حادثے کولوں پہلے ای اُس دی اصل جانڑ کھندے نے جیہڑے دووے لوک حادثہ ہوڑیں توں کچھے جانڑ دے نے۔ تے اوہ حادثہ ہوڑیں توں پہلے ای اُس بارے تدبیر کر کھندے نے۔ اس کر کے آخدے نے بے پہلے سوچو تے فر عمل کرو۔ تے جدوں حادثہ ہو جُلے تے فرتے دور اندیش، متعلمند تے بے قوف سارے ای برابر ہوویندے نے۔ جدوں کوئی صیب الراء اپڑیں کماں دی حفاظت نال اپڑیں قبضے نچ رخدے تے اوہ کسے کھنڈ کھیری نچ پھڑیں توں پہلے ای پھیلے پانڑیں تک پچ جلدے۔ دوئی گل ایہہ بے کدے اُساں کوئی تکلیف پچدی اے تے اوہ دل تھوڑا ٹینھ کر دے۔ نہ اوہ اپڑیں تے خوف آونڈ ویندے۔ بلکہ اوہ اُس تکلیف آں مکانڑیں داسوچدے۔

تے بے چارہ عاجز اُتھل اُتھل ای رہندے۔ کوئی وی کم کرڑاں ہووے جریان ہوندے بے اُساں کس طرحیاں نال پورا کر بکسی۔ کدے کوئی حادثہ ہو جُلے تے پہونٹھل ویندے۔ تے فیصلہ ٹینھ کر ہکدے بے کدے کرے تے کدے نہ کرے۔ جس طرحیاں تریاں (۳) چھیاں اٹل ہوئی۔

شیر: ایہہ کے گہانڑی اے

آخدے نے بے کسے تلاء نچ ترے چھیاں رہندیاں ایہا۔ دو تے کافی چلاک ایہاں پر تری بے چاری بہولی پہالی ایہی۔ اوہ تلاء راہے کولوں ہٹ کے ایہاں اس کر کے ادھر لوکاں دا آڑواں وینڑاں کہٹ ای ایہا، ہک دیہاڑے دو ماچھی اٹھوں لہنگھے۔ اُنہاں موٹیاں تازیاں چھیاں دینیاں تے ہکی دووے آں آخیا بے کل جال آڑو کے انہاں چھیاں پکڑ کھڑساں۔ چھیاں سُنڑیاں تے پریشان ہو گیاں۔ جیہڑیاں دو سیانڑیاں ایہاں اوہ اُس کٹھے نچ چلیاں گیاں جتھوں پانڑی اُساں تلاء نچ آند ایہا۔ پر جیہڑی ایانڑی چھیاں ایہی اوہ اُتھے ای نکلی رہی۔ جدوں ماچھی اپڑیں جال کہن کے چچے تے اُنہاں جال سٹیا تے اُس چھیاں کے کیتا بے آپے آں بے ہوش ظاہر کر کے تلاء نچ چھیاں ہو کے لمی پئے رہی۔ ماچھیاں دینیاں بے اُتھے تے ہک موئی دی چھیاں تے ہے وے پرہورتے کجھ ٹینھ اُنہاں چھیاں آں چاکے کٹھے نچ سٹیا۔ اوہ جوں ای اُتھے پچھی اُس چھیاں بے میں نچ گئی آں اس کیتے اوہ ترنے لگی۔ ماچھیاں اُساں تر دا دینیاں پکڑ کے کہن گئے۔

میں ایہہ گہانڑی اس کر کے کیتی اے بے شانز ابد دے ما ملے نچ جلتی کرڑیں ہوئی۔ ورنہ ویلہ نکل گیا تے بس پچھتاوہ ای رہ ویسی۔

شیر:- توں جو کجھ آخنیں پیا اوہ ٹھیک ہی ہوئی پر میں نہ سمجھدا بے

ذہن نے ایہہ قبول نیٹھ کیتیاں۔ داؤد تساں دی خوراک اے۔ ایہہ وی ٹھیک اے جے اوہ تساں کولوں ڈاہڈا وی نیٹھ تے اوہ تساں شکست وی نیٹھ دے ہکد افر وی اوہ تساں دے خلاف اپڑاں مطلب پورا کرڑیں جو گے ہک بغاوت تے ترتیب دے ہکدے تے دویاں کولوں مدد منگ ہکدے۔ اللہ کرے اس طرحیاں نہ ہووے پر کسے سیانڑیں نے آخیا اے جے ”جدوں کدے تساں اسپجیا کوئی مسافر ملے جے جس دے کردار دا تساں کوئی پتہ نہ ہووے تے اوہ تساں کولوں رات گزارڑیں دی جا منگے تے تسی اُس دے سامنڑیں ایہہ ظاہر نہ کرو جے تساں اُس تے شک اے۔ اُساں رات گزارنے آسے چھوڑ وتاں جے اُس دی ہچھائی یا برائی تساں دے سامنڑیں آجلیے جنجوہکی چڑاں نال ہکی پشونیں کیتا ایہا۔

شیر:- ایہہ کے قصہ اے۔ (جاری اے)

ترک صوفی شاعر یونس امیرے

از۔ محمد اختر نعیم

یونس امیرے دی زندگی اور شخصیت دے بارے اُساں دی معلومات مُج ای کبھت ہن بلکہ ایہہ آخراں ای چنگا ہوسی کہ اُنہاں دے متعلق تاریخی شہادتیاں ناپید ہن۔ ایہہ گل یقینی اے کہ اوہ 1307ء-1308ء عہدِ حیات آسے۔ عام خیال ایہہ اے کہ اوہ اسی سال دی عمر تانڑوں حیات رہے۔ اُنہاں داسن وفات 1320ء دسیا جلد اے۔ اس لحاظ نال اُنہاں دی تاریخ پیدائش 1240ء ہونڑاں چاہی دی اے۔ اُنہاں دے ایچھے اشعار بی ہن جنہاں تو اندازہ ہوندے کہ اوہ مولانا جلال الدین رومی (وفات 1273) نال ملے تے اُنہاں دی صحبت بچ و یلابی گذریا۔ اس تو علاوہ اُنہاں دے اشعار بچ سلطنت عثمانیہ دے بانی عثمان غازی تے اُنہاں دے پتر خان غازی دے ویلے دے جائزے پچاڑے شیوخ دا ذکر بی ملدے۔ سورخ عاشق پاشا زادہ سمنڑ بی یونس امیرے کو خان غازی دے دور (1326 تا 1360) دا ہک صوفی بزرگ دسیا اے۔ اُنہاں مالوماتاں تے شواہد دی بنیاد تے اسی نتیجے تے پہونچدے آں کہ یونس امیرے سمنڑ 13 ویں صدی دے نصف تو 14 ویں صدی دی پہلی چوتھائی تک زندگی گذاری اے۔

اس گل بچ اختلاف اے کہ اُنہاں دی پیدائش دی جاء کھڑی اے، اوہ گتھے دے رہنڑاں والے آسے، اُنہاں سمنڑ گتھے تے کس طراں تے کتنی تعلیم حاصل

کیتی جلیے تے اُنہاں نال ہر قسم دی مدد کیتی جلیے۔ ساریاں کولوں پسندیدہ شے ایہہ وے جے تقویٰ تے پرہیزگاری اختیار کیتی جلیے۔ تے امیر ترین بندہ اوہ وے جھیرا حرص تے لالچ کولوں دور رہوے۔ تے کامل ترین شخص اوہ وے جھیرا نعمت داہروں اکھ نہ میٹے تے محنت کولوں دل نہ مارے۔ اس کیتے جے ایہہ (نعمت داہروں اکھیاں میٹڑاں تے محنت کولوں دل سٹڑاں) کڑیاں دی نھپٹی اے۔ تے جھیرا شخص اگی دی تملائی تے سپاں داسر بانڑاں ڈاہ کے سبسی تے اوہ کدے ارامے دی نیندر نیٹھ سے ہکدے۔ کچی رائے تے عقل مندی ایہہ وے جے جدوں دوستاں داہروں دشمنڑی دی بو آوے تے کمنڑاں بچ تکبر آونجے تے اپڑیں اگے کچھے داہر پہال کرے تے اُنہاں کولوں جان چھڑکاوے۔ اس توں پہلے جے دشمنڑ تساں دی شام خراب کرنڑ تسی اُنہاں دی چاشکا خراب کر چھوڑ واس کیتے جے دشمنڑ آں کدے دی کھلانیٹھ چھوڑ ناچاہی دانیٹھ تے اوہ ڈاہڈا ہوویسی۔

کمزور ترین بادشاہ اوہ وے جھیرا اپڑیں آسے پاسے دے حالات دا خیال نہ رکھے۔ تے تباہی دے پاسے تہیان ای نہ دیوے۔ دشمنڑاں گھلی چھٹی چا دیوے۔ اس دی مثال اُس ہاتھیں دی اے جساں سدھایا نہ گیا ہووے۔ اس کیتے جے جدوں اُس دے عقل آں جانچیا جلیے تے اوہ صفر ہوسی۔

شیر:- تده بڈے سخت تے غلط لفظ بولے نے۔ پر ہکی دوست تے قابل اعتبار شخص دیاں گلاں سمنڑ کھنڑیاں چاہی دیاں نے پہاونیں اوہ سمنڑ نے بچ بہوں کوڑیاں ای کیوں نہ ہوونڑ۔ پر شازنابہ اُساں کوئی نقصان نیٹھ پچا ہکد اس کیتے جے اوہ کہاہ کھانڑیں والے تے میں گوشت خور آں۔ تے اوہ وی تے میری خوراک اے۔ اس کیتے مانہہ اُس داہروں کوئی ڈر نیٹھ۔ دوئی گل ایہہ وے جے میں اُس نال کیتے دیاں وعدیاں دی خلاف ورزی نہ کر ہکد جھیرے میں اُس نال نال سچا ہتھ دے کے تے اللہ واں گواہ بنڑ ہاکے کیتے نے۔ اس عہد دی مانہہ پاسداری کرڑیں ہوسی۔ مانہہ اُس دی وفاداری تے اوہ کم یاد نے جھیرے اُس نے میرے جو گے بغیر کسے لالچ دے کیتے نے۔ اس دامیریاں گلاں منڑاں تے ساری فوج آں تیار کرڑاں تے جھیرے بڈیاں میں اُساں دتی اے تے اپڑیں نالے آکیاں تے اُساں ترجیح دتی اے تے جھیرا اُچا عہدہ میں اُساں دتے۔ ایہہ سارا میرے اگے پیا آندے۔ جے میں اُساں ختم کر چھوڑنا تے اپڑیاں وعدیاں پورا نہ کردا، اپڑی عزت دا خیال نہ کردا تے میں اپڑیاں سنگیاں کے مونہہ دساں جھیرے پڑھے لکھے دے تے سمجھارنے؟

ومنہ:- چلو جے میریاں گلاں تساں ہچھیاں نیٹھ لگیاں۔ بادشاہ دے

کہ انہاں سنز آپڑیں دور دے میعار دے مطابق باقاعدہ تے اچھی خاصی تعلیم حاصل کیتی۔ حتیٰ کہ اس بارے بی اختلاف اے کہ انہاں سنز سرے تو کوئی تعلیم حاصل بی کیتی یا نہی یا اوہ بلکل اُمی آسے۔ جمہوریہ ترکیہ بیچ انہاں دی قبر دی جائی بارے بی متضاد روایتیاں ہن، لازمی گل اے کہ اصلی قبر تے ہک ای ہوسی باقی علامتی قبر اں ہوسکدیاں ہن۔ جہڑیاں محبت تے عقیدت دے جذبات دے تحت بنزائی جلدیاں ہن۔ ترکی زبان بیچ انہاں کو مقام آخندے ہن۔ ترک قوم کو یونس ایمرے طراں پہونچے دے بزرگ اور عوامی شاعر نال چُ زیادہ محبت تے عقیدت ہے۔ جس دے اظہار واسطے انہاں سنز بیچ ساریاں جائیاں تے انہاں دے مزار بڑائے ہن جہڑے دراصل مقامات ہن۔ بعض دلائل، دستاویزات اور تاریخی روایات دے مطابق لوکاں اس گل تے اتفاق کیتا اے کہ انہاں دا اصلی مزار ایسکی شہر (Eski sehir) دا ہک گراں ساری کوئے (Sari koy) بیچ اے۔ اُتھے ہک یادگار بی قائم کیتی گئی اے اور اس دا افتتاح 6 مئی 1949ء کو باقاعدہ طور تے کیتا گیا آسا۔ اُتھے ایہہ گل بی آخی گئی اے کہ یونس ایمرے دا آبائی وطن قرمان (Karaman) آسا۔ (نوٹ مانسہرہ پاکستان بیچ سید امیر کبیر شاہ ہمدان دی جائے وفات اے اُتھے ہک قبر بی موجود اے جس دے بارے آخیا جلدے کہ ایہہ شاہ ہمدان دی اے لیکن دراصل ایہہ انہاں دی جائے وفات اے اس مقام تے قبر تیار ہوئی لیکن نال دے مریداں آخیا کہ اسی انہاں دی تدفین اُتھے نہ کرساں، طویل گل کتھ تو بعد آخر فیصلہ ہو یا کہ انہاں دی میت تاجکستان کھڑی جئے، مریداں سنز میت اٹھائی تے چھ مہینے سفر دے بعد خطلان پہونچے تے اُتھے دفن کیتا گیا۔ شاہ ہمدان دراصل ہمدان دے بادشاہ دے پتر آسے جہاں سنز بادشاہی ٹھکرا کے فقیری اختیار کیتی۔ اوہ تبلیغ دین دی خاطر کشمیر شمالی علاقہ جات تے دوہے مقامات تے بی گئے آخر ویلے اوہ اُتھے آئے اُس ویلے ایہہ علاقہ ولایت پکھلی دے بیچ آساتے اُتھے تُرکاں دی حکومت آسی، گلی باغ انہاں دا مرکز آسا جہڑا بفقہ کول اے، اس تو پہلے مانسہرہ دے علاقے شنکیاری کول بیدادی تُرکاں دا مرکز آسا، اج بیدادی تے گلی باغ نیکے نیکے گراں بنز گئے ہن۔

یونس ایمرے دی ذاتی زندگی دے حالات بارے زیادہ معلومات نہی ملدے۔ ایہہ خیال قوی اے کہ انہاں نے گلہ بانی یا کاشکاری کیتی ہوسی، انہاں دے اشعار تو پتہ چلدے کہ اوہ زیادہ عرصہ آپڑیں وطن تو دور رہے تے غریب الوطنی دی زندگی گذاری۔ اوہ خود بخدے ہن کہ میں روم، شام تے دوئی جائیاں دی سیل کیتی۔ انہاں سنز آپڑیں کلام بیچ جہڑے خیالات تے افکار پیش کیتے ہن اوہ کسی خاص طریقت یا صوفیانہ سلسلے دے متعلق نہی بلکہ تصوف دے عام قواعد و ضوابط دے اندر موجود عناصر ہن۔

یونس ناں دے دوہور شاعر بی گذرے ہن پہلے یونس دا قلمی ناں عاشق یونس تے دوہے دا ناں درویش یونس آسا۔ پہلے پندرہویں صدی تے دوئے اٹھارویں صدی دے شروع بیچ گذرے ہن، اس بارے انشا اللہ فرکدے گل ہوسی۔ کیونکہ بعض شعراء نے یونس ایمرے تو متاثر ہو کے انہاں دے انداز بیچ شاعری کیتی اور تخلص بی یونس رخیا۔ (مانسہرہ بیچ ہک بزرگ دیوانہ راجہ ساڑھے چار سو سال پہلے گذرے ہن انہاں دا فارسی کلام بی اے، عام لوک انہاں دے اکثر کلام کو انہاں دا کلام سمجھدے ہن جد کہ انہاں دے کلام دے بعض حصے لال شہباز قلندر بابا دے حوالے نال بی منسوب ہن، لال شہباز قلندر دیونہ راجہ بابا تو پہلے گذرے ہن۔ اس دے نال نال اگر ہو رکھے جولاں تے اس تو بی پہلے تیرویں صدی بیچ سید راجو قتال دے کلام دے بیچ اس طراں دے اشعار بی موجود ہن، یعنی کلام گڈ ٹڈی ہو جلدے، ڈاکٹر ارشاد شاکر اعوان بفقہ مانسہرہ سنز اس تے تحقیق کیتی انہاں انڈیا آفس لائبریری تو ہک مائکروفلم منگوائی جس دے پرنٹ میں خود بنزائے آسے۔ اس حوالے نال مڑا ہک مضمون 2002 بیچ نوائے وقت بیچ شائع ہو چکیا اے۔)

یونس ایمرے آپڑیں خیالات تے جذبات دے ذریعہ جس مادی تے روحانی دنیا دا نقشہ دسیا اے اس دے چکھے صاف، سادہ تے خالص اسلامی عقیدہ تے ایمان اے۔ ایہہ اسلامی تصوف اے سنز یونس کو یونس بنزایا تے اصلی

حقیقت ایہہ اے کہ یونس ایمرے دے کلام دے مطالعے تو پتہ چلدے

ہک اہم گل ایہہ اے کہ مولانا جلال الدین رومی، یونس ایمرے، شاہ ہمدان ہک ہی دور بیچ رہے ہن تے امیر تیموردی حکومت بی اسی دور بیچ نہڑے رہی اے۔)

ہک بڈے عرصے تو ایہہ گل آخی جلدی اے کہ یونس ایمرے ناخواندہ یا ان پڑھ آسا، یونس ایمرے سنز خود آپڑیں منظومات بیچ آپڑیں ناخواندگی تے لاعلمی دا اظہار کیتا اے، ہوسکدے کہ انہاں کس نفسی کو لوگم کیدا ہووے۔

حقیقت ایہہ اے کہ یونس ایمرے دے کلام دے مطالعے تو پتہ چلدے

۸۔ فقیر یونس جو گنج ٹوے کول اے جلدی نال اللہ دے راہ پنج خرچ کر شہد
میں دیتھاں کہ اے دنیا دی دولت ٹوے ہتھاں پنج نکلدی جلدی اے
۹۔ ملک الموت سُنڑ آساں دی قبض کیتی، اسان دی رگاں پچو رت سَنک گئی
اسان کو آخری واری ٹو لسن (غسل) اسان کو کفن دینڑاں تے دفن کرنا والیاں
کو سلام
۱۰۔ اسان دے سنگی گلاں کردے ہن گسا کو نہی پتہ کہ مڑے نال کہیہ ہوندے
جہاں مڑے جنازے کو موہنڈا دتا تے قبر تاخراں پہو چایا انہاں کو مڑا سلام

بی ایس ہندکو پروگرام تحریر: پروفیسر محمد عادل

ہندکو ادب دی تاریخ گواہ اے کہ ہندکو دے لکھاریاں نے ہمیشہ ایسا
معیاری ادب تخلیق کیتا وے جو دی ہک دنیا شیدائی اے۔ ہندکو ادب ساڈا سرمایہ
وے تے اسی اُپڑے اُدا بنوں سلام پیش کرنے آں۔ ہندکو بالخصوص شہر پشور دے
چپے چپے تے بالعموم صوبہ خیبر پختون خواہ دے طول و عرض تے پھیلے ہک وڈے
علاقے تے بولی جانے والی زبان اے۔ ہندکو زبان دادا من ادبی تخلیقات نال پہرا
ہو یا وے۔ صنف شاعری، افسانوی ادب، غیر افسانوی ادب، نثری تراجم، منظوم
تراجم، سفر نامے الغرض کیہڑی ہک ادبی صنف اے جو اے ہندکو وان ادبیاں
نے اُپڑے جوہرنی دکھائے تے لوہانی منوایا۔ ادب دا ہک عظیم خزانہ ہندکو زبان اے
موجود یا لیکن ہندکو دی باقائدہ تعلیم دا گش انتظام نی آیا۔

اس نون ہندکو بولنے والیاں دی بد قسمتی کہہ سسکدے او کہ ادبی خزانیاں سی
مالا مال اس زبان نون اقتدار دے ایواناں تے حکومتی مشینری سی او اہمیت نی ملی جو
دی اے حق دارائی۔ ہندکو نال محبت کرنے وے لوک اُپڑے زور بازو تے از دی
خدمت اےج مصروف اے برے کسی خاص ادارے دی سرپرستی ہندکو نون حاصل نی
آئی۔ اس دخت اےج گندھارا ہندکو بورڈ سامنڑے آیا تے اس ادارے نے ہندکو دی
ترقی تے ترویج دی ذمہ داری قبول کر لیتی۔ گندھارا ہندکو بورڈ نون اس کمی داشتد
نال احساس ایا کہ مختلف سرکاری تے نجی یونیورسٹیاں اےج دوسری علاقائی زبانان،
مثال دے طور تے پشتو، دی تعلیم تا دتی جان دی پئی اے برے گریجویٹن لیول تے

ہیرا جہڑا مچ صدیاں تو بعد اسان تک پہونچیا۔ اوہ انسان دوست شاعر
ہن۔ آخدے ہن کہ ترکی زبان یونس ایمرے دے ذریعہ بہترین شکل اختیار کیتی
اور زندہ زبان بنر گئی۔ حالانکہ اس دور پنج فارسی دا زیادہ اثر آسا سی واسطے مولانا روم
دا کلام اسان کو فارسی پنج ملدے۔

ترکی زبان واسطے ہک ادبی تے ثقافتی زبان دے طور تے ترقی پنج یونس
ایمرے دی خدمات مچ زیات تے قابل قدر ہن۔

یونس ایمرے سُنڑ سادہ تے آسان ترکی پنج لکھیا اے۔ انہاں سُنڑ آپڑیں
ایمان تے بلند نصب العین دی خاطر آپڑاں پیغام دور دور تک لوکاں تک
پہونچا خراں دی کوشش کیتی۔

انہاں سُنڑ بنیادی طور تے ترکی زبان دے خاص اوزان استعمال کیتے
ہن۔ ہونڈا خراں انہاں دے دو مجموعہ کلام جمع کیتے گئے ہن۔ ترکیہ دی قومی ثقافت
، روحانی زندگی تے قومی سرگرمیاں پنج ہک دانشور تے ہک فنکار دی حیثیت تے
یونس ایمرے کو ہک منفرد مقام حاصل اے۔ اسان کو یقین اے کہ اسان دے
پاکستانی لکھاری یونس ایمرے تے قلم چا سَن۔

یونس ایمرے دے گنج اشعار دا ہندکو پنج پیش کردے آں۔
۱۔ گسا دے دلا دے ٹکڑے کو گھستی اے موت، گسا کو آتھروں بگا خراں تے مجبور
کردی اے

گسا دے غماں دا خیال نہی کردی، بس ہک دم بے خبری پنج آکے حملہ کر شہر دی اے
۲۔ عشق دادعوئی کرٹاں والے کے جانڑن کہ ایہہ کے شے اے
دنیا دی عزت جہو امنگدے اوہ عشق دی گل نہ کرے
۳۔ اُس سَنکلیا مگو اتھے پہنچایا تے مگو آخیا کہ دنیا دینچ
دینچی، سوڑی اے، وے گنجی نہی ایہہ ٹوے عاشق واسطے

۴۔ ٹگو پتہ اے اُس دیہاڑے دا جند وں سارے پریشان ہوسن
تو آپڑیں وجود کو لو بے خبر ہوسیں، بے خود تے بے سروسامان ہوسیں
۵۔ اسرافیل جد وں صور پھوک سی، قبران تو سارے لوک اٹھسن

محشر ہوسی اور عدالت لگسی اُتھے دا منصف سبحان ہوسی
۶۔ مچ سارے لوک اس دنیا پنج آپڑیں گناہ نہی تھوندے
انہاں دی عمر اے بے کار جلدیاں ہن افسوس کہ اوہ غافل رہندے ہن۔

۷۔ ہک دیہاڑے مگو اس دنیا کو لو جُلنا اے ساری حیاتی اُتھے ہڑاں واسطے نہ آیا
جلد ارہساں میں ہک پھیری والاں، مڑا سامان خریدو، خریدو ایہہ سامان اے مڑا

ہندکو دی ڈگری کوئی یونیورسٹی آفرنی کر دی پئی۔

۲۰۱۵ء اچ گندھارا ہندکو بورڈ تے ہائیر ایجوکیشن ڈیپارٹمنٹ دے تحت قائم ہونڑے ولی گندھارا ہندکو اکیڈمی نے اس کمی نوں پورا کرنے دا بیڑہ چک لیا تے بی ایس۔ ہندکو پروگرام دی تیاری شروع کردتی گئی۔ اسلسلے اچ گندھارا ہندکو اکیڈمی، سٹی یونیورسٹی پشاور دی از حد مشکور اے جس نے اس ڈگری پروگرام دے اجراء اچ گندھارا ہندکو اکیڈمی دا ہر طرح ساتھ نبھانڑے دا فیصلہ کر لیا۔ سٹی یونیورسٹی اچ علاقائی زبانان دے ڈیپارٹمنٹ دے تحت ہائیر ایجوکیشن کمیشن سی بی ایس۔ ہندکو پروگرام شروع کرنے دی اجازت لیتی گئی۔ گندھارا ہندکو اکیڈمی دے سٹاف نے پشور دے معروف اساتذہ دی مدد نال بی ایس۔ ہندکو دے نصاب نوں ترتیب دتا۔ سٹی یونیورسٹی تے گندھارا ہندکو بورڈ دی مشترکہ بورڈ فیسٹڈ میٹنگ اچ نصاب دی منظوری حاصل کیتی گئی تے ہنر عنقریب ای بی ایس۔ ہندکو اچ طلباء داخلے دی مہم شروع کر لیتی جاسی۔

ویسے تے بی ایس۔ ہندکو نصاب نوں دور حاضر دے جدید ادبی تقاضیاں نوں سامنڑے رکھ کے ترتیب دتا گیا وے برے قدیم ہندکو ادب نوں بی پہلایانی گیا۔ از دے نال نال دور جدید دی تکنیکی ضروریات نوں مد نظر رکھ دے ہوئے کمپیوٹر دے مضامین نوں بی شامل کیتا گیا وے۔ ہندکو ادب سی متعلقہ مضامین گش اس طرح ڈیزائن کیتے گئین کہ انہاں اچ شاعری، افسانوی ادب، غیر افسانوی ادب، تراجم سفر نامے، صحافت الغرض ممکنہ طور تے ہر پہلو نوں پڑھنے تے پڑھانڑے دی کوشش کیتی گئی اے۔

ہندکو قدیم و جدید شاعری اچ حرنی، زنجیری، چہار بیتے سی لے کے غزل، نظم و آزاد نظم، گیت یعنی گونڈ مانیپے تے ہائیکو تک شامل کیتے گئین۔ مذہبی شاعری نوں بی الگ سی شامل کیتا گیا وے۔ ہندکو تے پشور دی تاریخ دی اہمیت نوں سامنڑے رکھ دے ہوئے اے بطور مضامین شامل اُن۔ اسی طرح قدیم و جدید ادب اچ افسانہ، ڈرامہ، ناول تے لوک کہانیاں شامل اُن۔ غیر افسانوی ادب اچ مضامین، انشائیے، سفر نامے تے مذہبی نثری ادب شامل اے۔ ہندکو لسانیات نوں سمجھنڑے وے ہندکو گرامر، بدیع و عروض تے متلاں و کپتیاں شامل اُن۔ ہندکو اچ خاکہ نگاری، مزاح تے صحافت تک نوں بی ایس۔ ہندکو نصاب دا حصہ بنڑایا گیا وے۔ اس دے علاوہ تحقیق تے تنقید نوں بی بطور مضامین پڑھانڑے دا اہتمام اے۔

بی ایس۔ ہندکو اٹھ سمسٹرز اچ تقسیم چار ورہیاں تے محیط ڈگری اے۔

طالب علم جدو آپڑی ڈگری مکمل کرسن تے او یقیناً اس قابل ہون کہ ہندکو ادب اچ خاطر خواہ اضافہ کرسکن۔ بی ایس۔ ہندکو دے طلباء نہ صرف ہک معیاری ادب تخلیق کرنے دے قابل ہون بلکہ انہاں دی وجہ نال ساڈی ماں بولی ہندکو نوں ہک نوی زندگی بی مل سی تے بین الاقوامی سطح تے از دی پذیرائی اچ اضافہ بی ہوسی۔

درو دوسلام دیاں برکتاں (ہندکو)

قاضی محمد اسرار نیل گڑگی

ہر زبان دے بچ لوکاں سنڑ نی پاک صلی اللہ علیہ وسلم دی شان بیان کیتی اے اور انہاں تے درود و سلام پڑھنا دیاں فضیلتاں تے برکتاں لکھیاں ہن، تے مسلمان انہاں کو پڑھ کے تے سنڑ کے عمل کر کے نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم نال آپڑیں محبت دا اظہار کردے ہن، اس وقت میں نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم تے درود و سلام پڑھنا دے چالیس فائدے بیان کرداں۔

(۱) جس ویلے نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم تے کوئی درود پاک پڑھدا اے تے اللہ دے فرشتے اس واسطے دعا کردے ہن۔

(۲) درود شریف دے نال عمل پاک ہو جاندا ہن۔

(۳) درود پاک پڑھنا نال درجے بلند ہوندے ہن۔

(۴) درود پاک گناہاں دا کفارہ اے۔

(۵) درود پاک پڑھن والے نفاق کو لوں بری ہن۔

(۶) درود پڑھن والے دوزخ توں بری ہن۔

(۷) درود پڑھن والے لغضب الہی تو امان وچ ہن۔

(۸) درود پڑھنا عبادت اے۔

(۹) درود دی برکت نال مال بددے۔

(۱۰) درود پاک تنگ دستی دور کردا اے۔

(۱۱) درود پڑھن والیا دی جنت کشادہ ہوندی اے۔

(۱۲) درود ساری نقلی عبادتاں کو لوں افضل عبادت اے۔

(۱۳) درود پڑھن والیاں دے ڈیریاں بچ آفتاں تے بلایاں نہیں آندیاں۔

(۱۴) درود پڑھن والیاں کو قیامت دے دیہاڑے سرے تے تاج بنھے

علیہ وسلم مصافحہ کر سن۔	جاسن۔
☆ درود پڑھن والیاں نال فرشتے محبت کردے ہن۔	(۱۵) درود ہر خیر دی چابی اے۔
☆ درود شریف پڑھن والیاں دی موت آسانی نال ہوندی اے۔	(۱۶) درود ہر شر کو روکدا اے۔
☆ درود پڑھن والیاں دا درود شریف فرشتے سونے دے قلم نال چاندی دے کاغذاں اتے لکھ دے ہن۔	(۱۷) درود حاجی عبادت اے جس دے وچ کوئی خسارہ نہیں۔
اللہ تعالیٰ ہر مسلمان کو زیادہ سی زیادہ درود شریف پڑھن دی توفیق دے وے۔	(۱۸) درود حاجی عبادت اے جس دے وچ نفع ہی نفع اے۔
نبی دی شان	(۱۹) درود جنت دارا اے۔
نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم تے کثرت نال درود شریف پڑھو۔ پنجابی دا شاعر کتنی اچھی تے کتنی سچی گا آکھدا اے۔	(۲۰) درود پڑھن والیاں کو قبر دی مٹی عینہ کھاندی۔
قدر نبی دا ایہہ کے جانن دنیا دار کمینے	(۲۱) درود پڑھن والیاں کو قبر دے کیڑے عینہ کھاندے۔
قدر نبی دا جانن والے سو گئے وچ مدینے	(۲۲) درود پڑھن والیاں کو پل صراط تو گزریاں نور دتا جلسی۔
سچی تے کچی گل اے زباناں ساریاں اچھیاں ہن۔ بس گل کرن والا اچھا ہووے۔ زباناں دی کوئی گل نیں اصل دے وچ زبان بولن والیاں دی گل اے۔ سب مل کے ہک ہی زبان نال پڑھو صلی اللہ علیہ وسلم۔	(۲۳) درود پڑھن والے پل صراط تو آسانی نال گزر جلسن۔
	(۲۴) درود پڑھن والے قیامت دے دیہاڑے عرش الہی دے سائے تلے ہون۔
	(۲۵) درود پڑھن والیاں کو خواب دے وچ نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم دی زیارت ہوسی۔
	(۲۶) درود پڑھن والیاں نال لوک محبت تے پیار کر سن۔
	(۲۷) درود پڑھن والیاں دے دشمن زیر ہون۔
	(۲۸) درود پڑھن والیاں کو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا قرب نصیب ہوسی۔
	(۲۹) درود پڑھن والیاں کو اللہ تعالیٰ دا بھی قرب نصیب ہوسی۔
	(۳۰) درود پڑھن والیاں کو قیامت دے دیہاڑے نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم کا گوانڈ نصیب ہوسی۔
	(۳۱) درود پڑھن والیاں دی دعا قبول ہوسی۔
	(۳۲) درود پڑھن والیاں دے دس درجے بلند ہون۔
	(۳۳) درود پڑھن والیاں دے دس گناہ معاف ہون۔
	(۳۴) درود پڑھن والیاں تے دس رحمتاں نازل ہون۔
	(۳۵) درود پڑھن والیاں دیاں دس نیکیاں لکھیاں جلسن۔
	(۳۶) درود پڑھن والیاں دیاں نسلاں رنگیاں جلسن۔
	(۳۷) درود ساری محفلاں دی زینت اے۔
	(۳۸) درود پڑھن والے لوکاں دیاں غمپتاں کو محفوظ ہون۔
	(۳۹) درود پڑھن والیاں دے دل صاف ہون۔
	(۴۰) درود پڑھن والیاں دے نال قیامت دے دیہاڑے نبی پاک صلی اللہ

ناول ”ماں“ کا ترجمہ

(مترجم، سیدہ مفیدہ ماجد)

قسط نمبر ۲

”میخائل ولاسوف“ دی زندگی وی اسے طرحاں پئی گزردی ایہی۔ اوہ ہک اکھڑتے بدخو مستری ایہا جس دے جسم تے بال ہی بال ایہے۔ اس دیاں چھیاں اکھیاں اس دے کہنڑیں پر مھٹیاں تلے شکے تے کینے نال پہری دی نفرتاں نال چمکدیاں ایہاں۔ اوہ کارخانے دا ساریاں توں اچھا مستری تے بہتی دا ساریاں توں ڈاڈھڈا آدمی ایہا۔ اوہ آپڑیاں افسراں نال بہوں بد مزاجی نال پیش آندا ایہا۔ جس وجہ توں اس دی کمائی بہوں کہٹ ایہی۔ ہر چھٹی والے دیہاڑے اوہ کسے نہ کسے آں مار بہندا ایہا۔ سارے ہی اس توں تنگ ایہے۔ اوہ کسے آں وی چنگانی لگدا ایہا۔ جیہڑا وی اسوں اٹاں دا جواب بٹے نال دینڑیں دی کوشش کردا اس تے الٹا عذاب پے جلد ایہا۔ جدوں کدے وی ولاسوف آپڑیں مقابلے بیچ زیادہ لوک

دستخدا تے اوہ بٹا، لکڑیا لوہے دی سلاخ چا کھندا ایہا۔ اس دیاں بالاں نال پھری دیاں بانہواں تے اکھیاں توں گاٹے تک پھیلی دی داڑھی لوکاں ڈرائیں واسطے بہوں ہوندی ایہی۔ پر لوک خاص طور تے اس دیاں اکھیاں توں ڈردے ایہے جیہڑیاں چھیاں ہونئیں دے باوجود ایہیاں ترکھیاں کہ جسے آں چیر چھوڑ دیاں ایہاں۔ جیہڑا اس دیاں اکھیاں نچ اکھیاں پائیں دی ہمت کردا ایہا اوہ وی سیتی کہڑی واسطے ڈر جلد ایہا۔ اسان انجولگدا ایہا کہ اوہ کسے وحشی طاقت دے آمڑیں سامڑیں آگیا وے جیہڑی کسے وی ڈرے یا ترس کھاڑیں توں بغیر حملہ کرڑیں واسطے تیارے۔

کتے دیو کتر ونگڑ یو! دفع ہوجلو، سمجھ آئی نیں! اوہ لہیر و نال آخدا تے اس دے بڈے بڈے پیلے دند اس دی داڑھی بچوں چمکدے تے لوک ڈرے نال گالیاں کہہڑیوں کہہڑیوں غیب ہوجلدے ایہے۔

کتے دے کتر ونگڑے! اوہ نفرتاں نال انجولگدا ایہا کہ اس دیاں اکھیاں نیزا بنڑ جلدیاں ایہاں۔ فراہ سرچھاں کر کے انھاں کچھ دوڑا تے نال نال چمکدا:

کیوں وائے! کیہڑا مرڑاں چاہندے؟ مرڑاں تے کوئی وی نی چاہندا ایہا۔

اوہ بہوں کہٹ بولد ایہا۔ ”کتے دا کتر ونگڑا“ اس دا پسندیدہ فقرہ ایہا۔ اوہ پولیس والیاں، آپڑیاں افسراں تے آپڑیں کارخانے دے مالکان واسطے ایہی گالی استعمال کردا ایہا۔ اوہ آپڑیں زنانی آں ہمیشہ ”کتی“ آخدا ایہا۔

او اکتیے! دستخدا نی ایں کہ میری پتلون پھٹ گئی اے؟ جدوں اس دا پتر ”پاویل“ چودہ سالوں دا ایہا اوہ بک واری آپڑیں زنانی آں بالاں توں پکڑ کے مارڑیں ہی والا ایہا کہ پاویل بک ہتھوڑا چا کے غصے نال آخیا ایہا:

خبردار!

ایہہ کے؟ پاویل دے پپو آپڑیں لمے تے سکے سڑے دے پترے دراگھاں ہونڑیوں انجولگدا جیہڑو بڈے داکالا چچھاواں ہینے دے بوٹے درٹھکیا ہووے۔

بہوں ہو گیا وے! پاویل آخیا۔ ہونڑ میں برداشت نہ کر ساس۔۔۔ اس ہتھوڑا ہورا چپت کیتا۔

پپو پترے تے بک نظر پا کے آپڑیں بالاں والے ہتھ کنڈی کچھ کر کہدے۔ اچھی گل اے۔۔۔ اس ذرا جیہا ہس کے بک ٹھنڈا ساہ پہریا تے بولیا تو: ”کتے دا کتر ونگڑا ویں۔“

کچھ مدے بعد اس آپڑیں زنانی آں آخیا:

ہونڑ میرے کولوں پیسے نہ منگیں، اچے توں تیرا پتر ہی تداں کما کے کھلاسی۔۔۔۔

تے توں آپڑیں ساری تنخواہ شراباں نچ اڈاسیں؟ زنانی ہمت کر کے پچھاس۔ تیرے نال میرا کچھ تعلق نی کیتے! ضرورت پئی تے بک رن ہو کر کہنساں۔۔۔۔

اُس کوئی رن تے نہ کیتی پر اس دیہاڑے توں آپڑیں موتو تک کچھ دو بک سال آپڑیں پترے آں منھ وی نہ لایا۔

اس دا کتا جیہڑا اسے نالوں موٹا تازہ تے تکر ایہا۔ روز فزری اس نال کارخانے آں جلد ایہا تے نماشاں تک کارخانے دے باہر اس دا انتظار کردا رہندا ایہا۔ چھٹی والے دیہاڑے و لاسوف ہکی شراب خانے توں دوئے شراب خانے دے پھیرے پاندا ایہا۔ اوہ کسے نال گل بات نی کردا ایہا پر لوکاں انجولگدا نال دستخدا ایہا جنجو کسے آں ٹھونڈا ہووے۔ اس دا کتا ساری ساری دیہاڑی آپڑیں بالاں والی دمڑی تہر و کدا اس دے کچھ پچھ پھر دا رہندا ایہا۔ جدوں و لاسوف خوب پی پلا کے کہرے آں مرڈا ایہا تے روٹی کھانڑیں واسطے بہہ جلد ایہا۔ روٹی کھانڑیوں آپڑیں کتے آں وی نال نال کھلاندا رہندا ایہا۔ اس نہ تے آپڑیں کتے آں کدے گال دتی ایہی تے نہ ہی کدے مار یا ایہا س۔ پر اس کدے اسان لاڈوی نی کیتا ایہا۔ روٹی کھانڑیں توں بعد کدے اس دی زنانی میز ستھری کرڑیں نچ ذرا چرھ لا چھوڑے تے اوہ سارے پہانڈے زمی تے سٹ چھوڑا دا ایہا۔ ”فر“ وودکا“

دی بک بوتل سامڑیں رخ کے، کنداں نال ٹیک لاکے، اکھیاں بند کر کے تے منھ پھاڑ پھاڑ کے پھیڑی اوازاں نچ بک دکھیا جیا گیت گاندا ایہا۔ بک پھیڑی پرغم ناک اوازاں دیاں مچھاں نچ پھس کے روٹی دیاں بچیاں کچیاں کھڑیاں باہرے در اڈاندی ایہی۔ مستری آپڑیں داڑھی تے مچھاں موٹیاں موٹیاں انگلیاں نال تھپکدا رہندا تے نالے گاندا رہندا ایہا۔ اس دے گانڑیں دے لفظ گول مول تے تتر بتر ہوندے ایہے تے اس دی لے سیالے نچ گدڑاں دی اڑونکاں نالوں ہوندی ایہی۔ جدوں تک وودکا دی بوتل مکدی نی ایہی۔ اوہ گاندا ہی رہندا ایہا۔ اس توں بعد یاتے اوہ بچے تے ہی ٹہہ جلد ایہا میزاں تے سرسٹ کے فزری کارخانے دی سیٹی بجزیں تک ستارہندا ایہا۔ کول ہی زمی تے اس دا کتا وی ستے دا ہوندا ایہا۔

اوہ فتق دی بیماری نال مر یا ایہا۔ نچ دیہاڑے اوہ بسترے تے تڑفدا رہیا ایہا۔ اس دا منھ کالا شاہ ہو گیا ایہا۔ اکھیاں بند کیتے دیوں اوہ دند کر تچدا ایہا تے

چہلا جا تک! ماؤ دکھے تے محبتاں نال ایہہ آخڑیوں آپڑیں ہتھ کچھے ہٹا
چھوڑے۔

تے۔۔۔ میں حقہ وی پیساں! اے دا حقہ ماہنہ دے۔۔۔ آپڑیں موٹی
زبان اوکھیوں ہلا کے پاویل بڑ بڑ کیتا۔

اوہ پہلی وار نشے بچ تہت ہو کے آیا ایہا۔ وود کا اس دا جسم کمزور کر چھوڑا یا ایہا پر
اس دا شعور نی مکیا ایہا۔ اسے واسطے ایہہ سوال سیتی سیتی آں اس دے ذہن بچ اٹھدا
ایہا:

کیوں میں نشے بچ آں؟ کیوں میں نشے بچ آں؟

اوہ آپڑی ماؤ دی نرمی تے پیار دے بچ کے پریشان ہو گیا ایہا۔ اوہ روٹاں چا ہندا
ایہا پر اوہ آپڑیں اتھرو ڈکڑیں تے آپڑیں جذبے آں چھپاڑیں واسطے جتنا بد مست
ایہا اس توں زیادہ ظاہر کرڑیں آں لگ گیا ایہا۔

اس دی ماؤ اس دے سنیوں دے گنڈاں گنڈاں ہوئے دیاں بالاں تے ہتھ
پھیریا، تہاں انجونی کرڑاں چاہی دا ایہا۔۔۔ اوہ ہولیوں جئی بولی۔

اساں ہونڈا لٹیاں آخڑیں آں لگ گئیاں ایہاں۔ اس جس ویلے لٹیاں کر
کہدیاں تے ماؤ اسوں بسترے تے لٹا کے اس دے پیلے ہر دل متھے تے سنا تو لہ
رخ چھوڑیا۔ اساں ذرا ذرا ہوش آخڑیں آں لگ گیا ایہا پر اس دا سر جے وی پیا
چکرا نندا ایہا۔ اس دے پھریل اتنے پہارے ہوئے دے ایسے کہ اس دیاں اکھیاں
ہی نی کھلدا یاں ایہاں۔ مونہے دا مزامٹی ہوئے دا ایہاں۔ اس ادھیاں ادھیاں
کھلتی دیاں اکھیاں نال آپڑی ماؤ دے مونہے دردخ کے سوچیا: لگدے میں ہلاں
شراب پیڑیں دی عمراں دانہ ہو یا۔ دوئے لوک پیندن تے انھاں کجھ وی نی ہوندا
پر میری حالت خراب ہوگئی اے۔۔۔

اساں کرھوں بہوں دوروں آپڑی ماؤ دی آواز آئی:

کدے توں شراب پیڑیں شروع کر کہنسیں تے میرا خرچہ کجھ چاسیں؟
ہر کوئی پینداوے۔۔۔ اس آپڑیاں اکھیاں مچ کے آخیا۔

اس دی ماؤ ٹھنڈا ساہ پہرے کے سوچیا:

سچ ہی تے آخداوے۔ اساں آپے آں وی پتا ایہا کہ شراب خانہ ہی اوہ جا
وے جتھے لوک خوشی دے کجھ قطرے حاصل کردن۔

پر پتر اتوں شراب نہ پیوں۔ اس اخیر دے دی گل کر ہی چھوڑی۔

تیرے پیو آپڑی تے تیری، دوہاں دے حصے دی پی کہدی ایہی۔ اس ماہنہ
تھوڑیاں تکلیفاں دتیاں۔ تہاں آپڑی ماؤ تے ذرا وی ترس نی آندا؟

کدے کدے آپڑیں زانی آں او اوزدے کے آخدا ایہا:

ماہنہ ذرا جیا سنگھیا آخڑے۔۔۔ ماہنہ زہر کھلا چھوڑ۔۔۔ ڈاکٹر پلٹس بنڑیں
دا مشورہ دتا ایہاں تے نالے ایہہ وی آخ چھوڑیا ایہاں کہ اس دا اپریشن ضروری
اے اساں ہسپتال پہچاؤ۔

دو زخاں بچ جل توں! میں تیری مدد توں بغیر وی مر کہناں! کتے دا
کتر ونگڑا۔ میخائل اوکھیاں ساہواں نال آخیا۔ ڈاکٹر دے جلدیں توں بعد اس دی
زانی روٹریوں روٹریوں اس دی خوشامد کیتی کہ اپریشن کروا کہن۔ اس مکا دس کے
زانی آں آخیا:

ماہنہ ٹھیک تے ہوڑ دے میں تداں مز پکھاساں!

فزری اوہ مر ہی گیا۔ ٹھیک اس ویلے جس ویلے کارخانے دی سیٹی بجدی
ایہی۔

تا بوت بچ پے دیوں اس دا منھ کھلتے دا ایہا تے اس دے متھے تے اتہجی کروٹھ
ایہی جنجوخا ہووے۔ اس دی زانی، پترے، کتے، ”دانیلو سیوف شیکوف“ (ہک
چورتے شرابی جساں کارخانے بچوں کہڈے دا ایہاں) تے ہستی دیاں کجھ فقیراں
مل کے اساں دب چھوڑیا ایہا۔ اس دی زانی کجھ تھوڑا جیاروئی ایہی پر پاویل ہک
ذرا وی نی رویا ایہا۔ ہستی دیاں جھاں لوکاں جنازے دا نکا جیا جلوس دہنیا تے
آپڑیاں سنیوں تے صلیب دا نشان بنڑا کے دلے ہی دلے بچ سوچیا کہ
”کتر ونگڑا“ گیا (اس دی زانی تے خوش ہوئی)

کجھ آخوں لگے:

کتا ایہا تے کتے دی موت ہی مر یاوی ہے وے۔۔۔

تا بوت بڑیں توں بعد سارے جلدے ریہے پر کتا اتھے ہی بہہ کے قبراں
دی تازی مٹی سونگھدا رہیا تے کجھ دیہاڑیاں بعد اساں وی کسی مار چھوڑیا۔

آپڑیں پیو دی موت دے دوہفتیاں بعد کی اتوارے آں پاویل نشے بچ تہت
کہرے آں مڑیا۔ اوہ ڈگرڑیوں ڈگرڑیوں اندر بڑیا تے آپے آں تہر و کد اتہر و کدا
میزاں کول بچ کے تختے آں انجو مکا ماریاں جنجو کدے کدے اس دا پیو مادا ہوندا
ایہا۔ فرماؤ آں او اوزدے کے چپکنے:

روٹی!

ما پترے کول آ کے بہہ رہی، آپڑیاں ماہواں اس دے گلے بچ پا کے اس دا
سر آپڑیں سینے تے رنیا، پر پترے ہک دم اساں دور ہٹا چھوڑیا۔

جلدی کرمائے، بہوں جلدی!

ولاسوف خاندان دے نکلے جے کہرے بچ زندگی پہلے توں زیادہ سکون، خاموشی تے آئڈے گوانڈے دے کہراں تو مختلف طریقے نال گزریں آں لگ گئی ایہی۔

انھاں دا کہار بستی دے آخری کنارے تے دلدل درجلیس ولے بند اتے ایہا۔ جیہڑا بہوں اچا تے نی ایہا پر چڑھائی والا ایہا۔ کہرے دے ہک تہائی حصے تے باورچی خانہ تے ہک کمرہ ایہا۔ ایہہ کمرہ ہک اوٹ نال باورچی خانے توں الگ کیستے دا ایہا۔ اس کمرے بچ مار ہندی ایہی۔ باقی دو تہائی حصے تے ہک چکور کمرہ ایہا جس بچ دو کھڑکیاں وی ایہاں۔ کیمرے دے ہکی کونے بچ پاولیل دا بستر ایہا تے دوئے پاسے ہک میز تے دو بیچ۔ باقی سامان بچ کچھ کرسیاں، ہک سنگھار میز، ہک صندوق، کندھاں تے لگی دی ہک کھڑی تے دو مقدس تصویراں ایہاں۔

پاولیل اوہ سب کچھ کیتا ایہا جس دی توقع ہک جوان جاتکے تو کیتی جلدی اے۔ اس آپڑیں واسطے ہک کارڈین، کلف والی قمیض، ہک شوخ جی ٹائی، ربڑاں دے بوٹ تے ہک چھتری خرید کھدی ایہی۔ ہونڑ اوہ آپڑے ہمزولیاں بچ شامل ہو گیا ایہا۔

نماشائیں توں بعد اوہ دعوتیں بچ جلد ایہا، پوکاتے دوئے تریے ناچ سکھدا ایہا، اتوارے آں راتی خوب پی کے کہار آندا ایہا پر وودکا ہمیشہ ہی اس دی طبیعت خراب کردی ایہی۔ سوموارے دی فزری جدوں اس دی اکھ کھلدی ایہی تے اسدے سرے بچ درد تے سینے بچ سوزش ہوندی ایہی۔ اسدا پیلارنگ اسدیاں ساریاں تکلیفاں دس چھوڑ دا ایہا۔

کیوں کل راتی بہوں سوہنٹراں ویلا گزریا ایہا؟ ہک دیہاڑے اسدی ماؤ اس کولوں پچھیا:

کبواس! اس بیزاری تے غصے نال آخیا۔ اس توں پچھتے مچھلی دا شکار اے۔ میں وی بندوخ کہنساں تے فرشکار کھڈیا کرکساں۔ اوہ آپڑے کم بہوں پابندی نال کردا ایہا۔ اس کدے وی نہ تے کتے توں پانے کیتا ایہا تے نہ کدے نیستی دی وجہ توں اس تے جرمانہ ہویا ایہا۔ اوہ بہوں کہٹ بولٹریں والا جاتک ایہا۔ اسدیاں بڈیاں بڈیاں ڈونگیاں اکھیاں (جیہڑیاں اس دی ماؤ نالوں ایہاں) بے چینی تے بے سکونی نال پہری دیاں ایہاں۔ اس نہ تے کدے بندوخ کھدی تے نہ کدے مچھلی دے شکارے واسطے گیا۔ پر جلدی ہی اوہ اس راہے توں وی ہٹریں آں لگ گیا ایہا جس تے بستی دا ہر بندہ پیار ڈا ایہا۔ ہونڑ اوہ دعوتیں بچ بہوں کہٹ جلد ایہا پر جس ولے کہار آندا ایہا نہ بدست ہوندا ایہا تے نہ شراب

دردے نال پہرے دے پولیاں پولیاں لفظاں سنز نیوں پاولیل آں خیال آیا کہ آپڑے پیو دی زندگی بچ اسماں آپڑی ماؤ دے وجود دا احساس ہی نہ ہووے۔ آں دی ماتے ہمیشہ توں ماراں دے ڈرے نال چپ چاپ تے ڈری دی زندگی گزار دی رہی ایہی۔ پاولیل آپ وی تے کہروں باہر ہی رہندا ایہا اسماں پیو دے مومنہ لکڑاں چھجا ہی نی لگدا ایہا۔ اوہ آپڑے پیو دیاں عادتیں دی وجہ توں ماؤ کولوں وی دور ہو گیا ایہا۔ ہولیوں ہولیوں اس دانشہ کھٹیا تے اوہ آپڑیں ماؤ آں غور نال دیکھیں آں لگ گیا۔

اوہ لمی پر کچھ اُکڑی اُکڑی دی ایہی۔ اس دے جُستے تے سخت سختیاں تے جنویں دی ماراں دے نشان پئے دے ایہے۔ اوہ چور بلی نالوں ڈری ایہی۔ جنجو ہر ویلے ایہی ڈر ہووے کہ کسے نال نکر نہ لگ جلس۔ اس دا چہر لیاں نال پہرے دا بڈا سارا مومنہ اس دیاں کالیاں اکھیاں دی وجہ توں روشن رہندا ایہا۔ اس دیاں اکھیاں بچ وی بستی دیاں ہور زانیاں نالوں ہک خوف تے غم پہرے دا ایہا۔ اس دے سجے پر مٹھے تے ہک ڈونگے زخم دا نشان ایہا جس دی وجہ نال اوہ دوئے توں ذرا اچت ایہا۔ غور نال دیکھتے اس دا سجاکن وی کھبے کولوں ذرا اچا ایہا۔ اس دا مومنہ ہک ایچے انسان نالوں ایہا جیہڑا فکر مند دی نال ہر ویلے چوکس رہندا ہووے۔ اس دے کہنڑیں تے کالیاں بالوں بچ چٹیاں لکیراں چمکدیاں ایہاں۔ اوہ سرے توں پیراں تک نرم دل، دوئیاں تے دل ساڑنے، تے ہر گل منٹریں والا ہک بت ایہی۔۔۔۔۔ اتھرو اس دیاں کھوکھاں توں ہولیاں ہولیاں تلہاں بگدے جلدے ایہے۔

توں نہ رو، ناں! پترے پولیوں جیوں اسماں آخیا۔ مانہہ تھوڑا چا پائریں دے۔ میں تیرے واسطے برفاں والا پائریں آخنی آں۔۔۔۔۔ پر اوہ جس ویلے تک پائریں کہن کے مڑی اوہ سنے گیا ایہا۔ سبت کھڑی اوہ اسماں دینتی رہی۔ ڈونگا اس دیاں ہتھاں بچ انجو کیا ایہا کہ ڈونگے بچ پی دی برف اس دیاں کناریاں نال نکلاڑیں آں لگ گئی ایہی۔ اوہ اسماں میزاں تے رخ کے مقدس تصویراں دے سامٹیں چپ چاپ گوڈے ٹیک کے اکھیاں میچ کے بہہ رہی۔ باہرے دی بدست زندگی دیاں آوازاں کھڑکی نال آ کے ٹکراں مار دیاں ایہاں۔ خزاں دی نماشاں دے سنے سنے نھیرے بچ ہک کارڈین باجے چینک ماری۔ کسے پھٹی دی آوازاں بچ گا خزاں شروع کیتا تے کسے گندیاں گندیاں گالیاں کھڈیاں شروع کیتیاں، نال ہی زانیاں دیاں تھکی دیاں تے پریشان آوازاں وی آندیاں ایہاں۔

اسدیاں حرکتیں بچ کب آزادی جی آگئی ابھی۔ اسدے طور طریقیاں بچ سادگی آگئی ابھی۔ اس دارکھاپن مک گیا ابھی۔ پر اس دی ما اس بلاؤدی وجہ توں پریشان ابھی۔ اسدیاں عاداتاں ہی بدل گئیاں ابھی۔ کدے کدے اوہ کہروں بھاری وی مار چھوڑ دا ابھی۔ آپڑاں بستر آپ ہی ٹھیک کر چھوڑ دا ابھی۔ ہری کے بچ ماؤدی مدد کردا ابھی۔ بستی دے کسے وی جنوں کدے انجونی کیتا ابھی۔

بک دھاڑے اس بک تصویر آنز کے کندھاں تے لٹکا چھوڑی ابھی۔ اس تصویراں بچ ترے (۳) بندے سڑکاں تے ٹرنوں ٹرنوں گلاں پے کردے ایسے۔ دوبارہ زندہ ہونئیں توں بعد عیسیٰ مسیح ایماس در پے جلدن اپاویل ماؤ آں سمجھایا۔

تصویر دین کے ماخوش ہوئی پردے بچ سوچیاں:

کدے تداں یسوع اتنا ہی چنگا لگدے تے فر توں گرے آں کیوں نی جلیں؟

سوہنئیں جی الماری دیاں خانیاں بچ (جیہڑی پاویل دے بک تر کھانڑ سنگیے بھڑائی ابھی) کتاباں دیہاڑے دیہاڑے آں بدھدیاں جلدیاں ابھی۔ اوہ اسان ”ما“ ہی آخدا ابھی پر کدے لادے نال وی بلاندا ایہاں:

اماں جی میرے واسطے پریشان نہ ہوئیو راتی میں چرکا آساں۔۔۔ اسان ابھی گل بہوں چھی گلدی ابھی۔ اسان پاویل دے انھاں لفظاں بچ بک مضبوطی تے سنجیدگی محسوس ہوندی ابھی۔

پر اس دی پریشانی بدھدی ہی جلدی ابھی۔ اسان اس پریشانی دی وجہ سمجھ نی آندی ابھی پر اسدے دے تے بک پہار ابھی جیہڑا اسان ابھی سوچڑیں تے مجبور کردا ابھی کہ کوئی ابھی کام پیا ہوندے جیہڑا بستی والیاں دیاں مکاں توں ہٹ کے وے۔ کدے کدے تے اوہ پترے نالوں خفاوی ہو جلدی ابھی تے سوچڑیں آں لگ جلدی ابھی کہ ابھی بستی دیاں عام لوکاں نالوں کیوں نی رہندا۔ فراوہ اسان ملنگ لگڑیں آں لگ جلدی ابھی تے اوہ سوچدی ابھی کہ ابھی گلاں وی تے اس دی عمری بچ بچھیاں نی لگدیاں۔۔۔۔

فر اسدی سوچ دوے پاسے مڑ جلدی ابھی:

ابھی وی تے ہو بکدے کہ کوئی کڑی اسان چھی لگ گئی ہووے؟ پر کڑی واسطے تے پیسے چاہی دے ہوندن، اوہ تے ساری تنخواہ اس دے ہتھے تے رخ چھوڑ دے۔

اسے طرحاں ہفتے، مہینے لنگڑیوں دو سال لنگھ گئے۔ اندیشیاں، وسوسیاں تے

بیتی دی ہوندی ابھی۔ اسدی ماؤ دیاں تیز اکھیاں وی دین کھدا ابھی کہ اسدے پترے دا مومہ سکدا جلد اوے، اسدیاں اکھیاں ہور سنجیدہ ہوندیاں جلدیاں تے اسدے ہوٹھ سخت لکیر بنڑ دے جلدن۔ اسان یقین ہو گیا ابھی کہ اوہ آپڑے دے بچ کسی شکایت آں دبا کے بیٹھے داوے یا فراساں کوئی بیماری لگ گئی اے۔ جیہڑی اسان کھولدی جلدی اے۔ پہلے اسدے سگی وی اسان ملڑیں آں آندے ہوندے ایسے پر ہوڑ اوہ آندن تے ابھی کھار ہی نی ہوندا۔ انھاں وی آنزاں چھوڑ دتے۔ پر اوہ اندرون اندرون خوش وی ابھی کہ اسدا پتر کارخانے دے دوے جوان جانتکاں تو مختلف ہو گیا وے، پر اندرون ہی اندرون بک خوف وی اسدا پچھانی چھوڑ دا ابھی کیونکہ اسان آپڑے پترے دی جان ماری وی ساڑیں نظر آندی ابھی اوہ عام زندگی توں کسے دوے پاسے پیامڑ دا ابھی۔

تداں یقین اے پاشا! کہ توں بالکل ٹھیک ایس؟ اوہ کدے کدے پترے کولوں بچھدی ابھی۔

میں ٹھیک ٹھاک آں۔ اوہ جواب دیندا۔
تو اتنا سک گیا ویس؟ اوہ ٹھنڈا ساہ پھردی۔

اوہ کچھ کتاباں کھار کہن کے آنڑیں آں لگ گیا ابھی۔ اوہ انھاں کتاباں چھپ چھپ کے پڑھدا ابھی۔ پڑھنے توں بعد اوہ کتاباں چھپا چھوڑ دا ابھی۔ کدے کدے تے اوہ انھاں کتاباں بچوں کچھ نقل کر کے اوہ کاغذ وی چھپا چھوڑ دا ابھی۔

دوے ما پتر بہوں ہی کہت بولدے ایسے، تھوڑی جی سیتی واسطے دوہاں دا بکی دوے نال ملڑاں ہوندا ابھی۔ فزری اوہ چپ چھپتا چاء دی بیانی پی کے کے تے نکل جلدی ابھی۔ دوپہری دی روٹی کھاڑے آں اندا ابھی۔ روٹی کھاڑیوں دوے ہدرے ہدرے دی کوئی گل کر کہندے ایسے۔ نماشاں تک اوہ کہروں باہر رہندا ابھی۔ نماشاں ویلے آکے اوہ نہا تہو کے روٹی کھاڑیں توں بعد پڑھنے آں لگ جلدی ابھی تے فر راتی چرھ تک پڑھدا رہندا ابھی۔ اتوارے آں فزری سو یلا اوہ شہرے آں جلدی رہندا ابھی تے راتی چرکا مڑ کے آندا ابھی۔ ماؤ آں پتہ ہوندا ابھی کہ اوہ شہرے آں کدے کدے تھیر ڈتھڑیں آں وی جلد اوے۔ اوہ ماؤ نال کہت بدھ ہی بولدا ابھی پر ماؤ ابھی محسوس کر کھدا ابھی کہ اوہ نویں نویں لفظ بولڑیں آں لگ گیا وے۔ اوہ اس دیاں نویاں لفظاں دے مطلب تے نی سمجھدی ابھی پر اسان اتنا پتہ ابھی کہ اوہ چٹھے سدھے جملے جیہڑے شروع توں بولدا ابھی بولڑیں چھوڑ دتیں۔ اس بچ بک نفاست تے رکھ رکھاؤ آ گیا وے۔ اس شوخ شوخ رنگ پانڑیں چھوڑ دتن تے اوہ آپڑے جسم دی صفائی داوی کچھ زیادہ ہی خیال رنویں آں لگ گیا وے۔

چپ چپتی زندگی دے دو سال۔

پہری دی چک ابھی۔ ما سمجھ گئی ابھی کہ اسدے پترے ہمیشہ واسطے آپڑی زندگی کسے خفیہ تے خطرناک کے واسطے وقف کر چھوڑی اے۔

اساں تے ہمیشہ توں بغیر چوں چراں توں سمجھوتے دی عادت ابھی اسے واسطے اوہ ہونڑ وی چپ ہی رہی پر آپڑاں روزاں نہ ڈک ہکی۔ اساں سخت صدمہ تے تکلیف ہوئی ابھی تے ہونڑ اس کول بولڑیں واسطے کوئی لفظ وی نی ایہا۔

روتے نا! پاول بڑی نرمی تے پیارنال آخیا پر اساں انجولگیا جنجواہہ اساں پدیا پیا کردا ہووے۔

چہالی (۴۰) سال تیری عمر ہوگی اے۔ ہونڑ تک تداں زندگی کے دتاوے؟ پیو ہمیشہ تداں ماردا ایہا۔ ہونڑ مانہہ سمجھ آئی اے کہ اوہ آپڑیاں ساریاں پریشانیاں تے سختیاں دا غصہ تیرے تے کہڈا ایہا۔ کوئی گل اس تے سوار ابھی جیہڑی اساں دبانڈی ابھی پر اوہ اساں سمجھ نی ہکدا ایہا۔ اس تریہہ (۳۰) سال مزدوری کیتی اے۔ اس جس ویلے کم شروع کیتا ایہا کارخانے نچ صرف دوکھاتے ایہے، تے ہونڑ ست (۷) کھاتن۔

اوہ اس دیاں ساریاں گلاں شوقناں تے خوفے نال سنڑ دی رہی۔

اس دے پترے دیاں اکھیاں نچ ہک دیمخڑیں ولی چک ابھی۔ میزاں تے آپڑے سینے آں سہارا دے کے اوہ اس دے اتھرو آں دے پہرے دے مونہے کول آکے اج اس سچائی دے بارے نچ جیہڑی اوہ سمجھ گیا ایہا تقریر کیتی۔ آپڑی جوانی دازور ہک طالب علم دا جوش جساں آپڑے علم تے فخر ہووے تے آپڑی سچائی تے یقین ہووے۔ اس اوہ ساریاں گلا کیتیاں جیہڑیاں اساں ہونڑ پتہ چلیاں ایہاں۔ اس ساری تقریریں دا مقصد آپڑی ماؤ آں یقین دلانڑیں توں زیادہ آپڑاں امتحان کہنڑاں ایہا۔ کدے اساں لفظنی ملدے ایہے تے اوہ چپ ہو جلد ایہا۔ فر اساں جس ویلے ایہہ احساس ہوندا ایہا کہ اس دے سامڑے اوہ مونہہ وے جس تے دکھ ہی دکھ اے، جس دیاں پیارنال پہری دیاں اکھیاں نچ اتھرو تے اتھرواں پچھے ہک چک اے، اوہ اکھیاں حیران پریشان اساں دیمخڈیاں۔ آپڑی ماؤ واسطے اسدا دل دکھی ہو گیا ایہا۔ اس ہونڑ آپری ماؤ دی زندگی دے بارے نچ گلاں شروع کیتیاں۔ تداں کدے کوئی خوشی ملی اے؟ گزرے دے ویلے تداں کے دتا وے؟ اس ماؤ کولوں پچھیا تے ماؤ سارا کجھ سنڑ کے غمے نال صرف سر ہلایا۔ اساں کسے نویں تے انڈ ڈٹھی، خوشی دینڑیں والی تے غم دینڑیں والی چیزاں دا احساس پیا ہوندا ایہا۔ اوہ انڈ ڈٹھی شے اس دے دُنے دے دے اتے مرہاں داکم پئی کردی ابھی۔ اج پہلی وار اس کسے دے مونہے توں آپڑیں بارے نچ سنڑیا ایہا۔ اوہ

ہکی شامی روٹی کھاڑے توں بعد پاول کمرے دی کھڑکی دے پردے چک کے آپڑی کرسی پچھے کندھاں نال لگی دی میخاں تے ٹینڈاں دا ڈیوال کائٹیں توں بعد پڑھنے واسطے بہہ گیا۔ پہانڈے تہوڑیں توں بعد ماوی ہولیوں ہولیوں باورچی خانے بچوں نکل کے اس کول آگئی۔ پاول سر چا کے ماؤ آں سوالیہ نظراں نال دینخیا، تے اوہ اٹھ کھلتی، کجھ وی نی پاشا! آخ کے تاوی تاوی باورچی خانے نچ بڑ گئی۔ اسدے پر مٹھے پریشانی نال پھڑکڑیں آں لگ گئے ایہے۔ آپڑیاں خیالاں نال لڑائی کرنیوں کرنیوں اس ہتھ ہوتے تے فر آپڑے پترے کول آکھلتی۔

میں تیرے کولوں پچھراں ایہا کہ توہ ویلے کے پڑھار نہیں؟ اس پولیوں جیوں سوال پچھیا۔

پترے کتاب ٹھپ چھوڑی۔ ہتھے بہہ اماں جی!

ما، پترے نال بہہ گئی۔ اوہ تھکی ترٹی دی ابھی۔ اوہ آپڑاں لک سدھا کر کے ضروری گل سنڑ نیں واسطے تیار ہو گئی۔

پاول اتہاں دینخے بغیر بولڑیں آں لگ گیا۔ اس آپڑی آواز تے اُچت نہ ہوں دتی پر اس دلہجہ بہوں کھوہرا ایہا۔

میں اوہ کتاباں پڑھنا جھان پڑھنے دی قانون اجازت نی دیندا۔ انھاں کتاباں تے حکومت بندش لائی دی اے کیونکہ ایہہ کتاباں مزدور اں دے بارے نچ سچیاں گلاں دسدیاں۔۔۔۔۔ ایہہ کتاباں چھپ لک کے لکھیاں جلدیاں تے چھپ لک کے ہی پڑھیاں جلدیاں۔ ایہہ کتاباں کدے کرہے مانہہ کوئی پڑھدا دینخے کہنے تے جیل نچ پا چھوڑے کیونکہ میں نچ جانڑنا چاہتاں۔ سمجھ آئی نیں۔

ایہہ گل سنڑنے نال ہی اسدساہ ڈکوں ہونڑے آں لگ گیا ایہا۔ اس اکھیاں کھول کے پترے دردینخیا تے اوہ اساں کوئی غیر لگیا جس دی آواز اس واسطے نویں جی ایہی۔۔۔۔۔ بہوں ڈونگی، سوہنڑیں تے کھنک دار۔ اس دے پترے آپڑیاں جچھاں تے ہتھ پھیر کے چور نظراں نال کونے نچ دینخیا تے ماؤ آپڑے پترے واسطے خوفزدہ ہو گئی۔ خوفے نال اسدے دے نچ درد جا اٹھیا ایہا۔

توانجولگیوں پیا کر نیں پاشا! اس پچھیا۔

پاول سر چا کے ماؤ دردینخیا۔

اس واسطے کہ مانہہ حقیقت دا پتہ لگے۔ اس بڑی نرمی نال جواب دتا۔ اس دی آواز نچ نرمی نال نال ہک پکا ارادہ تے اسدیاں اکھیاں نچ ہک ضدیاں نال

پاویل آپڑی ماؤ دا مشکرواں، اس دی محویت تے اکیاں بچ پھرے دایا رنخ
کے خوش ہو گیا ایہا۔ اسان سمجھ آگئی ایہی کہ اوہ آپڑی ماؤ آں سمجھائیں بچ کامیاب
ہو گیا وے۔ اوہ حقیقت سمجھائیں بچ جس دی اوہ وکالت کردا ایہا۔ اسان آپڑیں
لفظاں دی تاثیر تے فخر ہونئیں آں لگ گیا ایہا۔ اس فخرے اس دی خود اعتمادی وی
بدھا چھوڑی ایہی۔ ہونئیں اسدا انداز ہور جوشیلا ہو گیا ایہا۔ اوہ بوڑیوں کدے مشکدا
ایہا، کدے متھے تے کر دھ پاندا ایہا تے کدے اسدی آوازاں بچ نفرت گونجیوں
آ لگ جلدی ایہی۔ اسدی مانفرت دی گونج توں پریشان ہو گئی ایہی۔ اس آپڑاں
سر ہلا کے پترے آں پچھیاں: پاشا! سچی مچی داوی انجوتے ہی ہوندے؟

ہاں بالکل انجوبی۔۔۔ اس بانا جا جواب دے کے انھاں لوکاں دے بارے
بچ دسڑاں شروع کیتا جیہڑے انساناں دی مدد کرڑیں واسطے بے قرار ایہے۔ انہاں
لوکاں ہی صداقت دا میں راہیا ایہا۔ جس دی سزا انھاں ایہہ ملی ایہی کہ انھاں نال
ڈنگراں والا سلوک کیتا گیا ایہا، انھاں قید خانیاں بچ قید کیتا گیا ایہا جتھے انھاں
کولوں مشقت کروائی جلدی ایہی۔

میں انھاں لوکاں دسختیا وے! فراس جذباتی ہو کے آخیا: تہرتی دے اصل پتر
تے اوہ ہی بین۔

ابھیاں لوکاں داسنڑے کے ماہور پریشان ہو گئی ایہی۔ انھاں دے خیالے اسان
ڈرا چھوڑیا ایہا۔ بک واری ہور اوہ آپڑے پترے کولوں کچھڑاں چاہندی ایہی کہ سچی
مچی داوی انجوبہ ہوندے؟ پر اس بچ کچھڑیں دی ہمت ہی نی ایہی۔ اوہ ساہ ڈک کے
انھاں لوکاں دیاں کہانئیاں پئی سنڑی ایہی، جھساں اوہ نی سمجھ بکدی ایہی پر انھاں
اسدے پترے آں خطرناک گلاں کرڑیں تے سوچڑیں تے لا چھوڑیا ایہا۔ آخر اس
آپڑیں پترے آں آخیا:

ہونز فز ہونزوں والی اے۔ تو جل کے ذرا جا اکھ لاکھن۔

ہاں جنناں۔ فرماؤ در ہو کے پچھیاں۔ میں جو کجھ آخیا وے اوہ تداں سمجھ آیا
وے؟

سارے درد جیہڑے مُدے توں اس دبا چھوڑے ایہے بک وار فر سر چائیں آں
لگ گئے ایہے۔ آپڑی جوانی بچ کدے اس آپڑیاں سہیلیاں نال جیہڑیاں گلاں
کیتیاں ایہاں۔ اس تے اسدیاں سہیلیاں ہمیشہ زندگی توں شکایت کیتی ایہی
کدے پریشانیوں دی وجہ ہونڈڑیں دی کوشش نی کیتی ایہی نیں۔۔۔ پر اس ویلے
اسدا پترے دے سامڑیں بیٹھے دا ایہا تے اوہ اسدی ہر حرکت تے بکی بکی گلاں
توں متاثر ہو گئی ایہی۔ اس دا دل آپڑے اس پترے تے فخر پیا کردا ایہا جیہڑا ماؤ
دیاں دکھاں چھچی طرحاں سمجھدا ایہا۔ اس دی زندگی دیاں مصیبتاں دیاں گلاں پیا
کردا ایہا تے اس واسطے آپڑاں دل ساڑ دا ایہا۔

ماواں تے کدے کوئی ترس نی کھاندا، ایہہ گل تے اسان چنگی طرحاں پتہ
ایہی۔ پاویل زانیاں دی زندگی دے بارے بچ جو کجھ وی آخدا ایہا، اوہ ساریاں
تلخ سچائیاں ایہاں جیہڑیاں ہر کسے آں پتہ ایہاں۔ ماؤ دے دے بچ رلے ملے
دے جذبات امنڈڑیں آں لگ گئے ایہے۔ ایہہ جذبات نوں نکور تے نرم نرم
ایہے۔ انھاں اسدے دے آں گرما چھوڑیا ایہا۔

تو کے کرڑاں چاہیں؟ اس پاویل آں ٹوک کے پچھیا: پہلے پڑھنا تے فر
پڑھائوں۔ اسان مزدوراں وی پڑھنا چاہی داوے۔ اسان اس گلاں دی پرچول
کرڑیں چاہی دی اے کہ اسان دی زندگی اتنی اوکھی کیوں وے۔

اسان ایہہ رنخ کے بک خوشی ملی کہ اس دے پترے دیاں ڈونگے پانڑیاں دے
رنگے دیاں اکیاں، جھساں بچ کدے بک سنجیدگی ہوندی ایہی بک نرم نرم جئی لوئی
نال پہری دیاں۔ ما مشکویں آں لگ گئی پر اسدیاں کھوکھاں دیاں چہر لیاں بچ اتھرو
ہونڑ وی کمدے ایہے۔ دونوں بکے احساس اسان کھیر کے بیٹھے دے ایہے۔ بک
پاسے اسان اس گلاں تے فخر ایہا کہ اسدا پترے زندگی دیاں سختیاں کتنی سوہنڑیں
طرحاں سمجھ گیا وے تے دوئے پاسے اوہ سوچدی ایہی کہ جہراں اس دی عمر ہی کے
وے۔ اوہ کھل مکھلا کنجولوکاں دا مقابلہ کرسی۔ اوہ تے کہلا ہی اس زندگی دے خلاف
کوشش پیا کردے جس دی ہر بندے آں عادت پئی دی اے۔ اوہ آپ وی تے
ابھتی ہی زندگی دی عادی ایہی۔

اوہ اسان بس اتنا ہی آخوواں چاہندی ایہی کہ میرا سوہنڑیا پترے! تو ہکلی جانی نال کے
کر کہنیں؟ پر اسان ایہہ خیال وی ایہا کہ انجوا آخوواں نال تے اسدا اوہ جذبہ ہی
کہت جیہڑا ہونڑ اوہ آپڑے پترے واسطے محسوس کردی ایہی۔ شاباشی تے قدر
دانی دا جذبہ۔ اسدا اوہ پترے جس ثابت کر چھوڑیا ایہا کہ اوہ کتنا ہوشیارا، جساں اوہ
پہلے نی سمجھ بکی ایہی۔

(میگزین ”سرگی دا تارہ“ دا اگلا شمارہ بک

خصوصی شمارہ ہوسی کہ اس اچ ہزارے دے ہندکو

لکھاریاں دی لکھتاں دے اقتباسات تے انہاں دے

تعارف تے مشتمل تحریراں شامل ہوسن)

نمبر ۳: کے ایہہ عینہ ہوندا؟

اوہ ہڈیاں دا پنجر بڑے دا بیٹھے دئے۔ بال بدھ بدھ کے کسی جانی گئے
 دن۔۔۔ عجیب جی زباناں بچ اس کچھ پلے کارڈ وی لکھ کے لائے دن۔ اوہ زبان
 جیہڑی اس لکھی دی اے، دنیا بچ بولی جلدیں والیاں زباناں بچوں عینہ۔۔۔ اس
 لکھت آں کوئی عینہ پڑھ بکدا۔۔۔ ہک ٹی وی اینکر کیمرے والے آں اشارہ
 کردی اے۔۔۔ اوہ بابے دا کلوز کہندے۔ ایہہ مائیک نیڑے کر کے اس کولوں
 پچھدی اے۔ تساں دا مسئلہ کے وے؟ جے پھکھ ہڑتال کر کے بیٹھے دے
 او۔۔۔ بابا سہرے نالوں بال کچھ کردے۔ مونہے توں بال ہٹاندے تے اس
 دیاں اکھیاں انجو چمکدین جنود سورج نکل آئے ہون۔۔۔ اینکر اس نال اکھیاں
 عینہ ملا بکدی۔۔۔ تے اُراں پران دتخویوں فرسوال کردی اے۔۔۔ بابا
 جی!! تساں دا مسئلہ کے وے؟۔۔۔ تسی کے چاہندے او۔۔۔؟ پھکھ ہڑتال
 کیوں کیتی دی نے۔۔۔ بابا غصے بچ "کنز کوئز رسا دوز۔۔۔ جو کھرائی بغا
 دیوز۔۔۔ شنز کان روزی؟؟ شنز کان روزی؟؟ اوہ زورے زورے نال چینک
 کے آپڑیں گل کردے تے اس دامونہ رتالال ہو جلدے متھے دیاں رگاں پھڑیں
 تے آئی دیاں ہوندین۔۔۔ شنز کان روزی؟؟ شنز کان
 روزی؟؟۔۔۔ ہک بندہ کچھ کھانویں واسطے دیندے۔۔۔ تے بابا چا کے
 روٹیاں تے ساٹراں دور پہما کے ماردے۔۔۔ ٹی وی دی سکریں ساٹریں نال
 پھر جلدی اے۔۔۔ شنز کان
 روزی۔۔۔؟۔۔۔ بغادیوس۔۔۔ بغادیوس۔ دی اواز نال تہرتی کمدی
 اے۔ گڑی ڈردی اے۔۔۔ کیمرے دی اکھ بند ہو جلدی اے۔۔۔ لوک ہک
 دیہاڑے شور مچاندن۔۔۔ ایہہ کوئز اے۔۔۔؟؟ کے آخذے۔۔۔؟؟ فر
 اگلے دیہاڑے۔۔۔

نمبر ۴: میں اس کول نہ ہندا

بوٹے تلے بہنڑیں والیاں پتا ہوسی کہ اوہ جس بوٹے تلے بہنڈن اس دا اٹھاں
 تے کے اثر ہوندے؟۔۔۔ ایہہ کجھ ہو بکدے کہ دریاں، تے توتے، تے
 چناراں تلے بہنڑیں والیاں لوکاں تے اٹھاں بوٹیاں دا اثر وی ہکا جینا ہووے۔
 ۔۔۔ ویسے میرا خیال اے، دریاں دا اثر کوڑا تے تیز خوشبودار ہونڈاں چائی
 دے۔ توتے دا مٹھا مٹھا اثر منو پانہ منو ہوندا ضرور ہوسی۔ اسی طرحاں چناراں دا اگر

مختصر ہند کو افسانے

سید ماجد شاہ

نمبر 1: چلندری (گل زگس جو قبروں پر بھی لگایا جاتا ہے)

اس نخرے نال آخیا، بھارت بچھ، "ہر ہر دی ڈالی، رو رو دا پتر، سونے دی
 تلفی، چاندی دا چھتر۔" میں بہوں سوچیا، کچھ سمجھ نہ آیا۔ فراس جنڑیں دے نخرے
 نال، پر مہنے چا کے سمجھایا، "ہر ہر دی ڈالی، جزوی ساوی ڈالی، رو رو دا پتر، یعنی
 پترے دارنگ اتھروئے نالوں اے۔ سونے دی تلفی، پھلے دی کٹوری پیلے رنگیدی
 اے۔ چاندی دا چھتر، جنڑیں پیتاں دا بنڑیں دا چھتر چٹا سفید اے۔" فراس کنڈی
 کچھ چھپائے دا چلندری دا پھل کھڈ کے دسیا تے بالاں ہو اونچ اچھال اچھال کے
 ہسدی رہی۔

اج اس دی قبریں تے چلندری دا پھل دنخ کے میں سوچناں، اوہ تے ہک
 واری مر کے جت گئی اے۔ اگے نکل گئی اے۔ میں تے اس کچھ ساری عمر نزع
 دے عالم بچ گزار چھوڑی اے۔۔۔ میں کچھ رہ گیاں۔

نمبر ۲: گناہ گار

تریئے دیہاڑے توں بوہا بند ایہا۔ اندروں کوئی آواز صدائینہ آندی ایہی۔ فروی
 کسی اس دی کیڑ نہ بکدی۔ گلے پلے دے جسے بوہے دی پتھیاں توں آواز
 لائی۔۔۔ بوئی آ کے لوکاں دے نک کھڑ کائے۔۔۔ دروازہ پہن کے لاش
 بکدی گئی۔ ایہی بو ایہی تے انجو کیڑے اس اُتے اُتے ایسے جنجو اوہ کوئی گٹر
 ہوندے۔ تیز بد بو تک ساڑی ایہی، ساہ عینہ آندا ایہا۔ پھپھرے پھپھدے
 ایسے۔۔۔ آساں دا خیال ایہا کہ اللہ اُس بدکار آں آساں واسطے عبرت بنزائیے۔
 اوہ جہنمی اسی قابل ایہا۔

جنازے بچ آئے دا ہک چہلا آخدا ایہا۔ موئے دے آں خوشبوئی بد بوئی دا کے پتا
 لگدے۔ ایہہ تساں گوانڈیاں تے اللہ بد بوئی دا عذاب نازل کیتے۔۔۔ تسی جہنمی
 او۔۔۔ لوک اس چہلے آں ماردے ایسے میں آساں چھڑکا کے لوکاں سمجھائیے،
 تسی تے سیانڑیں بیانڑیں او!! ایہہ چہلے، چہلے کوئی سوچ سمجھ کے تے گل عینہ
 کردے۔

سیاست، مذہب، زمیناں تے سرمائے تے سب بئڑ کے بیٹھے دن۔۔۔۔ اوہ اسماں
دے کہراں بچ پھوٹ پاندن۔۔۔۔ تے آپڑیں کم چلانن۔۔۔۔"

لبرل بے بے غصے نال اٹھدی اے "آپے کے اگے چڑھسیں، بچے
جماسیں۔۔۔۔ تے چھسنیں۔۔۔۔ یاد رخنیں۔۔۔۔"

نمبر ۶: مچی مار

اوہ انجو ہونج کھل کے نظر جماندے، جنجو آپڑیں ہی حُسن بچ غرق ہووے۔ آپے
آں ہی دیکھدا ہووے۔

میں مچھیاں نالوں ایہہ سمجھناں۔ اس حسن دی معراج تے کھلتے دے سوہنڑیں آں
کے لگے میرے نال۔ اسماں آخر میری لوڑ ہی کے وے؟ میں اس دے چمکدے پَر
دیکھناں اس دی اسمانے تک اُچت پرواز دیکھناں۔ میں سڑناں، میرادل ہوندے اوہ
میرے تے ذرا جی توجہ دیوے۔ اوہ بے نیازی دسدے۔ میں راتی جاگ کے
رونا۔ میں گلے کرناں کہ اوہ سوہنڑاں نرگسیت دا شکار اے۔ آپ آپے آں
دیکھدے تے آپ ہی آپڑیں جمالیات توں تسکین حاصل کردے۔

فرجدوں اوہ میرے درسدھا ہوندے۔۔۔۔ تے۔۔۔۔

نمبر ۷: یا اللہ شرم پردہ رخنیں

اتنے گنڈے ایسے کہ دس نہ بکدا۔ اُتوں کالے بدل وی نہیرا پئے
پاندے ایسے۔ اسی سارے ڈردے ایہاں۔ بجلی لشکدی ایہی تے اکھیاں بند کر کے
کنناں بچ انگلیاں دینے ایہاں۔ پَر رخن تے کتھے رخن۔۔۔۔ کنڈے ای
کنڈے۔۔۔۔ ہک ہک قدم پھوک پھوک کے چانے ایہاں۔ میرے نال باقی
جتنے لوک ایسے اُنھاں موتو دا ڈرا ایہاں۔ پَر مانہہ موتو دا کوئی ڈرینہ ایہاں۔ میں ڈرنا
ایہاں کہ میں تے گہروں موسم دتخ کے پتلے چھنگ کارٹن دے کپڑے لاکے ٹرکھلتا
ایہاں۔

نمبر ۸: فنکار

"دتخ، کبچا روٹی نالوں گول چن اے۔"

"ٹنڈھاں پھکھ لگی دی اے؟"

"نہ! مانہہ تے ینھ لگی دی۔"

"سیا نرے آخذن جساں چن روٹی نالوں لگے اوہ پھکھا ہوندے۔"

تلے بہنڑیں والیاں تے ٹھنڈا اثر ینھ ہوندا تے اتنے بڈے بوٹے دا فائدہ کے
وے؟؟

اوہ تے بندے۔۔۔۔ میں اس کول کجھ بہہ ہونا۔۔۔۔ ایہہ سچ اے اوہ
مانہہ چنگا لگدے تے جو آخذے اوہ سچ دی ہوندے۔۔۔۔ پَر کدھرے میں
دی۔۔۔۔ میں آخ شیئے میں نہ ہندا۔۔۔۔ نہ ہندا۔۔۔۔ میں اس کول نہ ہندا۔

نمبر ۹: کہا نرے لبرل بے بے دی

"مرداں کولوں گل منوا نراں ہک فن اے۔ بس ایہہ سکھڑاں پیندے۔۔۔۔ میری
گل من کہن۔۔۔۔ سکھسیں تے سکھی رہسیں۔ ینھ تے لاودا ندے نالوں کے
آگے چڑھسیں تے موتو تک جان نہ چھٹی آ۔۔۔۔ مانہہ دتخ، کے آخذن؟ لت
کہنا سہساں تے ویہلی بیٹھی رہساں۔۔۔۔ کجھ سکھ کہن۔۔۔۔ بعد بچ نہ
آئیں۔۔۔۔"

گڑی، "میں تے آخنی آں جزاں ترمیت گڈی دے دو پیسے ہونداں
نالے نالے ٹرن تے سکھی رہسن۔۔۔۔ مل کے کہار بئڑ اسماں ہکی دوئے دے دکھ
سکھ سہساں۔۔۔۔ ینھ تے کہار بئڑاں دی لوڑی کبھڑی اے۔۔۔۔"

"آئے ہائے کس دنیا بچ رہیں ایں۔۔۔۔ میں تے عورت دی آزادی دی قائل آں
ایہہ جزیاں دا معاشرے۔۔۔۔ اوہ موجاں ماردن۔۔۔۔ اسماں تے ہر شئی دی
پابندی اے۔۔۔۔ انھاں چاردی اجازت اے۔۔۔۔"

گڑی، گل کٹ کے، "بی بی گل سنو میری۔۔۔۔ ذرا، اُرے پَر دتخ کے
دس اتھے کتنے جزوئن جھان چار بیاہ کیتے دن؟۔۔۔۔ میرے ابا جی میری ہکی
پہنڑوں رو بی آں باہر پڑھنے واسطے پہنچے دے۔ مانہہ پڑھایا نے، اسماں دے
خرچے پورے کردے رہن۔۔۔۔ میریاں پہراواں۔۔۔۔ پہا بیاں نوکریاں دی
اجازت دتی دی اے۔ ہک بنک بچ افسراے اوہ راتی دیر نال مُردی اے کدے
اسماں کسی کجھ ینھ آخیا۔ دوئی کالج بچ پڑھاندی اے۔۔۔۔ مانہہ یاد اے میرے ابا
اُنڑی صبح توں شامی تک کہولو دے ہیل نالوں کم کردے رہے۔۔۔۔ میری امی
اُنڑیں پڑھے دے ایسے میرے نالوں اُنھاں دادل ینھ ایہا کہ کم کُرن تے اُنھاں
ینھ کیتا۔۔۔۔ اُنھاں تے کوئی زبردستی ینھ کیتی گئی۔۔۔۔ ہور کے کُرن ابا
اُنڑیں۔۔۔۔ دیہاڑی راتی محنت مشقت دی چکی پیندے رہن۔۔۔۔ تے اسی
اج تھے تک پہنچے آں۔۔۔۔ او! بے جی! (ظفر نال) ہتھے جنڑیں تریستاں یعنی
اسی سارے کجھ لوکاں دے ہتھاں بچ پھسے دے آں۔۔۔۔ کجھ لوک

"چھا! ایہہ سیانڑیں کتھے رہندن؟" اس تندورے بچوں روٹی کدھڑیوں طنز نال چکھیا۔

"او لالا!۔۔۔ سیانڑے آخن۔۔۔ دامطلب ہوندے صدیاں دا تجربہ۔"

تندورچی سیت گہڑی چُپ چُپینا چنے آں دیتھا ریہا۔ فرچنے آں دنخ کے آخیاں، "میں تے چن دنخ کے آخنا اساں تندورچیاں دا خدا کجبا سوہنڑاں فنکار اے۔ ہو، دنخ کے گول روٹی لائیں۔"

نمبر ۹: کھکار

تیرا بڑا سٹینے (stamina) اوے کھتر یا من گیاں نڈھاں۔۔۔۔ تیرا سر ہمیشہ تکلان رہندے۔۔۔۔ تیرے مونڈھے ٹھٹھے دے ہوندن۔۔۔۔ نڈھاں کنڈ چکا کے ہتھ جوڑے رخویں دی کجھی سوہنڑیں عادت اے۔۔۔۔ ہائے نڈھاں دنخ دنخ کے میں حیران ہوناں۔۔۔۔ توں کججو گزارا کرنیں اتنے جہان ساریاں بھگواناں نال۔۔۔۔ میرے کولوں تے۔۔۔۔

افسانہ نمبر ۱۰: عزت

جدوں چہڑ، چہنگو، اڈاریا تے اوہ قطرہ اسی بدلے بچ ایہا۔ اوہ اڈا آندا ایہا۔ چہنگاں دے کھنڈ کھیر تے ڈنڈول اساں بدراہ کردے ایہے، یا اساں بدراہ ہوئیں توں بچاندے ایہے۔ پتہ ینھ کے ایہا؟ اوہ نچدا آندا ایہا۔ اوہ پھٹکا کدرے دی برہ بکدا ایہا۔ بک پھٹکا ای ایہانا۔ چہنگو اس پھٹکے آں روئیں بچ انجوسنجال کے رنے دا ایہا کہ اوہ کسی ہور جائی برہ ہی ینھ بکدا ایہا۔ یا اوہ قطرہ اتنا مونہہ زور ایہا کہ بڈیاں بڈیاں طاقتاں اس اگے عاجز آ گیاں ایہاں۔

کوئی کاتاتی منصوبہ ایہا جہڑا اس مونھیں آں بے شرمی توں بچاؤں چاہندا ایہا۔۔۔۔ یا سب اتفاقی ایہا؟ بس! نساپاں ہو گیا ایہا۔۔۔۔ اس دی اکھیاں دا پاڑیں گول ہو گیا ایہا۔ اس جہان ڈکڑیں دی کوشش کیتی پرتھرو گول ہو کے آپے رڑدے جلدے ایہے۔۔۔۔ بک اتھرو اکھیاں دے پوٹیاں بچوں نکلیا ہی ایہا کہ اوہی پھٹکا چہنگو تے تر داتر دا آیا تے اتھروئے اتے آ کے لکيا۔۔۔۔ اوہ خوش ہو گیا کہ ہنر لوک اساں بے وفا سمجھدے ایہے۔۔۔۔ اوہ بک اتھرو وی ینھ رویا ایہا۔

افسانہ پھکم دی فزر

عادل سعید قریشی

فزری دا ٹیم ایہاتے میں بہوں ضروری کسی جائی کے آں جلنا ایہاں پیا۔ بانڑیں دے منجھے توں چادر ہٹا کے تے باہی تے پیراں لگی دیاں کھٹیاں میں سکھے برشے نال پیا چوکنا ایہاں۔ ٹیری چنڈی ہوئی تے دوئیاں بچیاں کھلاوے بچ دتے دا باہرے آں دوڑ دی آئی تے اسدیاں اکھیاں دے ڈہلے پئے باہرے آں ٹھلکدے ایہے۔ دوئے پاسوں اماں جی وی اوچھا اوچھا کلمہ پڑھدے باہرے آں دوڑدن۔ میں حیران نظراں نال انہاں دوہاں دیتھنا تے اماں جی ماہ واز ماردن "خان شیر! تووی بل نا جائی توں وا۔ باہر آوانڈیا۔ بہڑے بچ آ۔ بہوں ڈا ہڈا پھکم اے۔" چادراں دی چھت وی پئی وازاں ماری ایہی۔ اماں بک جنک میری ٹیری کولوں آپڑیں جھولی بچ کر کداتے میں وی پولا پولا ٹر دا بہڑے بچ جل کھلتاں تے میں آخیا "آخنا! آوا جی! اہجا کجبا پھکم کتھے اماں۔۔۔ ایہہ پھکم نہیں انجوبی چڑیاں شور پائے داوے تے چادراں توں کاں پھورے پئے چگدن، تاں وازاں پیاں آندیاں نے۔ قسے اماں جی۔" اماں جان دارنگ خونے نال ہردلی آلا ہوئے دا ایہاتے زنائی میری تے بالکل مرنے آلی ہوئی دی ایہی پراوہ دوہے کلمہ پیاں پڑھ دیاں۔ "توں کل پھورے چھتے تے سٹے ایہے کہ نبی" میں آپنوی ٹیری در مٹیاواں تے اوہ کج دی نہ بولی اوہ بولنے جوگی ایہی ہی نہیں۔ پھکم اے کہ ہر جھٹکے توں اگلا جھٹکا ہور تیر تے ہور تیر "یا وار با! ایجا زلزلہ تے کدے دیتھنا سنڑیا" اماں جان آپے نال ہی لگدے ایہے۔ گلی آ لے بوہے درٹریاں تے بوہا کھولنا تے سامنڑے والا بنا بک دم میرے در بہدیا تے میرا تے تراہ ہی نکل گیا۔۔۔ باہر گلی بچ لوک کھلتیدن اور ہر کوئی کج نہ کج پڑھدا پیا۔ کہاراں دیا چھتاں تے بجلی دے کھبے چھوٹے کھاندن تے ڈشاں پیاں پیاں پئی دیاں۔ کجاں کہاراں دے بوہیاں دے در جامد ہو گئیں تے کہراں بچ لوک پھس گئیں۔ کسی کہرے دی ادھی چھت تے کسی کہارے اندر لی کھن ٹہے گئی ایہے۔ بک تاڑا روٹی اے پئی دی۔ ماوں آں پترے دی تے تہی آں پیودی خبر نہیں۔ نفسا نفسی ایہے کہ نہ پچھو۔ اساں تے گرائیں دا پارلے پاسے لینٹریک وی سدب ہو گئیں تے سحرگی کھاڑے تو بعد سینڑے والے لگی

نہی ایہا۔ اماں جان آں جس ویلے لگیا کہ میں تائے بابے دے کہارے آں جلنا چاہنا تے انہاں میرا سجا ہتھ پکڑ کے ماہ آپے نال چمک کھڑیا نے۔ تے میں نکلے جئے جند کے نالوں دستخدا پیتا تائے بابے تے نجم لالے دے کہارے آں تے ٹردا اماں جان نال واں۔ ہر کہار ٹھٹھے دے، کہناں رو ہڑی دیان، چھتاں تے لٹراں تلوں لوکاں دیان وازاں کلیجے پھاڑ دیان، قیامت ایہی۔ پر میرے ماووں آں پتا نہیں کے ہوئے دے۔ اتلی چھماں کولوں پہلے سرتاج لالے تے اسپ خان پراؤ دے کوٹھیاں داوی کوئی نشان نہیں باقی ایہا۔ اماں جان تے جوں سرٹیا تے پٹ کے رخی دی، اللہ جائزے کدھر جلدن۔ میں دو واری پچھیا وی ہے پر نہی بولے ”میرے سکے سکینے کھوٹیاں تلے دے دن تے میں انہاں دی مدد کرنا چاہنا، تسی ماہ دسواں کہ ماہ کدھر کھڑ دے او“ اماں جان کوئی جواب حرام بے کدے دتا ہووے۔ اتنے بچ علی خان آپڑیاں تیرے پتراں تے دو مہینے دی کڑی آں چائے دا آیا تے اماں جان دے گلے لگ گیا ”بھبھو جان، کا کا جی، بے بے، زیتون، دادی جان، اصغری ماسی سب کوٹھے تلے آکے مرگن تے ایہ لوٹھاں میرے اسطے چھوڑ گن۔“ اماں جان اسماں دلا سہ دتا تے حویلی آں جلنے دا آخیا نے تے آپ فرمیرا ہتھ پکڑ کے دوڑ کھلتے۔ علی خان ماہ عجیب نظراں نا دیکھتا ایہیا پیا پر اسماں پتا کہ میری اماں جان تے اسدی بھھو ڈا ہڈی ایہہ۔ اماں جان اسماں گلے نالوں در کیتا تے آخیا نے علیا پاجی دے تیرے جندکاں نال کہن کے جل تے لٹراں آں کٹو تے شیر خان وی آندے تے پچیاں شیر خان دی کہارے آلی دے حوالے کر چھڑ، انہاں دی ادھی گل منھے بچ ای ایہی کہ فرمیرا ہتھ پکڑیا نے تے دوڑ کھلتن۔ اسماں دے اس گرائیں بچ ست تو ماں آباد ہن تے ہر قبیلہ آپڑے آپڑے دیاں لاشاں چنڑ دے اور کڈا تے دفناں دے پئے، سوائے میرے سارے خان وی آپڑے یا آں کہاراں نال لگے دن۔ نالے روں دن تے نالے کوٹھیاں تلے دے دیا لوکاں کڈ دن، کفن دی جائی چادراں بچ پلیدن تے دفناں تے اللہ داکر پئے ادا کر دن۔

میں تے اماں جی پتا نہی کسی پاسے دوڑ دے جلے آں۔۔۔ میں فرسوال پایا تے اماں جان میرے در دیکھتا تے ذرا جاسا ہبھنڈے ہو یوں بولے ”شیر یا اسماں دا خاندان اتنا وے کہ اسی سارے آپڑے آپ آں سنبھال کنساں اور جاگیر داری دی وجہ توں لوک اسماں دا لحاظ وی کرسن۔ کوں انجو نہی؟“ ”انجوا ہی ہے اماں جان“ اماں جان

نال چھتاں تے کہناں تلے دب کے ابدی نیندر دی بیڑنی پاکہدی اے۔ لوک آپڑیاں رشتے داراں دے کہاراں دوڑ دن تاتے خبر کہن لیکن کہ کس نال کے بیتی ایہے۔ بانڈیاں در کوئی نہیں گیا کہ کچیاں بانڈیاں دے چھت وی سدب ہو گن پر ڈور دنگراں در لوک کنجو جلن کی آپڑے سکیناں دے کھوٹے ٹھٹھے دن تے لوک کج جائی تے ہو گن تے جیہڑے جیندن اوہ وازاں مار دن تے فریاداں کر دن کہ اللہ سنڑنی نہ دیوے۔ میں چھٹی ہک اوراں پراں دنج کے اماں جی در مڑیاں کہ انہاں وی انہاں حالات دی خبر دیواں تے فر آپڑیاں رشتے داراں دی مدد امداد کج بندوست کراں تے میریاں تے باڑیاں تو ہالیاں بلاواں تے آپڑے مامیاں تے چاچیاں دی مدد کراں۔ اماں جان سنڑ تے بہیڑے بچ ہی نفل عینے دے ایہہ۔ ٹبری روندی ایہی تے میں اس ہاں حوصلہ دتا تے اتنے بچ کا کو دوڑ دی آئی تے بین کرڑے آں لگ گئی ”خان جی! باہر تے قیامت آگئی نے۔۔۔ باہر اللہ دی قسمے ڈوگے چر گئے نے، بنے بہ گن، بوٹے ٹھٹھے گن تے لٹراں تے بارکاں وی ز میں تے آ رہیاں نے، لوک اتھے دے اتھے ہی دے دن، واناٹا میں کنجو دساں میں انہاں اکھیاں نال کے کے دنج آئی آں۔ دریا دا پانڑی ز میں بچ کھرے لہہ گیا وے، واناٹا لکوک کے بنڑی۔۔۔ اسماں دا کے بنڑی؟ بڈی بی بی جی،“ اماں جی نماز مکانی تے بر آندے۔ بچوں منجھے تے پئی دی چادر چکھی تے سرے تے کیتی تے ماہ وازاری نے ”اٹھ شیر خان! اج کہار بہنڑے دادیہاڑا نہی آپڑا“ میں وی سراں سر تے نہا بیہا، اماں جی کچھے کچھے ٹر کھلتاں۔ زلزلے دے جھنکیاں دا ایہہ عالم ایہا کہ میرے گٹھے آپے بچ پھڑ دے ایہے پئے۔

کہاروں باہر نکلے آں تے اماں جان گرائیں آلیے پاسے دے بجائے باڑیاں آلیے راہے تے ٹر گن تے میں سمجھیا اسماں دے نالے آں دے کہار اسی پاسے وون، شیدادھر جلدے ہون۔ تائے بابے دے کہارے دی چھت ہننے دوروں وی ٹھٹی دی دسوی ایہی پئی۔ پارے پاسے ہی نجم لالے دالٹرا انجو ڈوگی بچ پئے دا ایہا جنجو ڈوگی بچ ہی کسی فرش پایا ہووے۔ میں اس پاسے نسز لگیاں واں تے اماں جان واز ماری کدھر جلنے شیریا۔۔۔ میں بولیاں ”نجم لالے دالٹرا ڈٹھا نہی نے۔“ نہ شیریا! توں میرے نال ٹرتا تے تیرے آں کے کمی اے لوکاں دی۔ دوڑ میرے نا،“ ”خدا یا لوک کے آنسن بھتر یا تائے دے ٹھٹھے کہاراں کولوں لنگ گیا تے مڑ کے دیکھیا وی نہیں۔“ میں شور پایا۔۔۔ پر اماں جان دی گل ٹالنا کج راہے بچ

اماں جان تے میں وی انہاں بڑھیاں مائیاں نال لگ گئے آں تے پراندر کسی دے بچ جلنے دی کوئی آس نہی۔ آستہ آستہ ایہہ بے ملنے لوک وی پہنچ آئے اور راتی کفتاں تک نوشوم مٹی تلے دے کڈ کے فرمٹی تلے دفنائے۔۔۔ ماہ اس دن پتالگیا کہ میری ماں تے واقعی زمین دارے دی تہینی اور جاگیر دارے دی زنانی وے۔ مڑنیو جس ویلے اماں جان دا ہتھ تھے بچ کدا تے ہتھاں تے چھالے دینے تے چھالیا بچوں لہو پیا نکلا ایہا تے اس ویلے میں انہاں انجوائ چکدا کہارے آن کھڑناں ایہاں جنجوان فزری اوہ ماہ ترہو کدے ترہو کدے اس پاسے آنز دے ایہے۔

بھوئی گاڑ۔ حضرت مولانا رحم خاں جدون

(ہزارے دے پراڑے بزرگ شاعر)

راجہ نور محمد نظامی

حضرت مولانا مولوی رحم خان ولد شیر خان حسہ زئی ضدون افغان ۱۸۸۰ء بچ گراں بانڈھی ٹھونڈاں ضلع ایبٹ آباد بچ جسے۔ قران پاک داسبق پڑیں گراں دی مسجد دے امام تے اُستاد محترم مولانا قاضی عبدالحق کولوں پڑھیا۔ عربی، فارسی تے فقہ، حدیث، تفسیر دی تعلیم ہزارہ اٹک توں کھدی۔ جناب دے مرشد خواجہ عبدالرحمن چھوہروی ہندکو، فارسی تے عربی دے شاعر ایہے۔ ۱۹۲۵ء بچ انہاں ہک سرٹفکیٹ انجمن دارالعلوم اہلحدیہ ہری پور ہزارہ دے مہتمم قبلہ عالم حضرت چن پیر صاحب چھوہر شریف دتا۔ ایہہ سند مدرسے دی طرفوں ایہی۔ اس سند بچ لکھیا دے ”عالم، واعظ شاعر تے لیکچرار“۔

مولانا رحم خان بارے الحاج محمد اسلم خان جدون گھماواں نوآں شہر کتاب ”تاریخ الافغان“ بچ لکھ دے نے ”اساڈے علاقے دے مولوی رحم خان جدون بانڈھی ٹھونڈاں والے ہندکو دے بہوں جو شیلے داعظ ایہے۔۔ انہاں لوکاں افغانستان جلمڑیں جوگے تیار کیتا۔ انہاں لوکاں کولوں چندے جمع کیتے۔ اُس ویلے مسلماناں بچ تحریک خلافت بارے بہوں جوش ایہا۔ لوکاں اپنڑیاں جانداداں تے کہار بچ کے پیسے تھریک جوگے دتے۔ جد علماء ہجرت دا آخیا تے لوک سب کچھ

دیاں اکھیاں اتھروں نال پھر گئیاں تے آنز لگے ”میرے تے اساں دے ہالی جیہڑے جنڑے زنانیاں گراؤں باہر ڈوگیاں بچ کم کردن تے انہاں دیاں لوٹھاں کہار ہی ہوندیاں اج انہاں کون دن بچسی آ۔ انہاں کسے آلی جانی توں آنزوں آنزوں دو ڈھائی گھنٹے تے لگسن ای لگسن۔۔۔ کلیجہ ایہہ سوچ کے پھٹ دا وی میرا پیا۔ بانڈیاں بچ ڈنگر تے انہاں دی آل اولاد در جلنی آں پئی۔“ اماں جان دیاں اکھیاں اتھروں آں نال پھر گئیاں تے نکا نکا کج بولدے ایہے یا پڑھدے ایہے، میں نال نال ٹرنے لگ گیا ایہاں ”ایہہ وی تے میرے ذمے ہی کر کے مویا وے تیرا پے شیرخان، بانڈیاں بچ ایہہ بسنے آ لے ہی اساں دیاں خانگیاں دے ضامن ہن، ایہی اپنی جوانیاں تے آنز دے پسینے اساں دیاں ڈوگیاں تے باڑیاں میں رہدن تے، بل ماردن، گوڈیاں کردن، پانڑی تے کھاداں دی عار کردن، تے مکھنیاں لیکدن تے تاں جل کے اساں دیاں کلوٹھیاں دے ہڈ پھرن ہوندن تے اساں دیا خانگیاں چلیدیاں تنڈیا“ اماں جان آں ساہ چڑھدا تے قدم ڈک ڈک ٹرنے لگ دے۔ جس ویلے اسی آنز یں بانڈی کول پہو چیاں تے بانڈی دا چھت زمی تے پئی دا ایہا تے کاغانی کتا انہاں دیاں دے بچیاں دی چھنٹاں سز سز کے بانڈی دے چو فیروی دوڑ داتے پھونک پھونک انہاں بچیاں دے وارثاں وازاں پیا ماردا ایہا تے انہاں ہالیاں دیاں دو بڑھیاں ماسیاں بانڈی دی چھتاں کہیاں نال کھنڑ دیاں تے نال نال کوٹھے تلے دے بچیاں دے ناں کہن کہن کے بیٹو کردیاں تے دل کڈ دیاں پینیاں، ہک بکری وی پئی آنز تیرے ہنٹے دے بکروٹے آں پئی چڈدی ایہی، جس دی پچھلی تنگ کڑی تلے دبی دی ایہی تے اہو در دے نال ماوں ترس والیا نظراں نال دیند ایہا پیا۔ باقی سارے ہالی کڑیاں تے جنڑے وی کہاراں دوڑدن چے پر انہاں دے دل انہاں کہاراں در جلنے توں ڈک دے ایہے کول جے انہاں پکا پتا ایہا کہ تھے آں تے پہو بچ گئے آں، کے کے دن سناں، آنز یاں موئے دا ہی دن سناں، اس کر انہاں غریباں کدے آنز دے اڈھے ٹھانندن تے کدے کنڈے نال اڈاندن تے کدے راہے دے روڑے تلکاندن تاں جے ایہہ آنز دے آئی دی قیمتی ہکدم نہ دینن، کول جے انہاں ساریاں ہالیاں پتا لگ گیا وے کہ اوہ جہاں جا تکاں کڑیاں صبح دادیاں کول چھوڑ کے کسے آں آئے ایہے اوہ ہن سداں بانڈیاں تے بازاری گڈیاں نالوں پے دن تے انہاں دیاں روحاں جھتاں ٹر پیناں۔

کیوں کے اتم لا دلون والی شرط رب کریمے دی
 ہزار لگیاں مرضاں سمجھ نہ آوے حکیمے دی
 ردھی تیرے اختیار جاری کر حکم قرآنے دا
 لکھ لکھ تداں مبارک ایہہ قانون رب جہانے دا
 انہاں اپنڑے مرشد گرامی حضرت چھوہری بارے آخیاں
 خالقاں! رحم خانیئے افغانیئے دانگ کر دین دنیا وسیلہ ایہہ سنگ کر
 چر سیاں تے پہنکیاں نوں کمزور کر دین اسلام نوں عام تے شاہ زور کر
 شرع تھی انکارے بازارے نوں چور چور کر سرتے چھائی موندھ سیاہی پھر تباہی ہو کر
 بھراز کنگال ہادی مانگی دے پارتھی دین دنیا دوائے ملد یا چھوہری دربار تھی
 مولوی صیب ۶ دسمبر ۱۹۵۷ء پنج دنیا توں کنارہ کیتا۔ انہاں دی قبر بانڈی ٹھونڈاں پنج
 اے۔

پاکستان بارے شعر پڑھو

سب صفت رحمن دی زمیاں تے آسمان دی
 پاکی پاکستان دی ایہہ مسئلہ ہے خاص قرآنی
 تو سن میرے دل جانی

اول صفت خدائی جس پاک قرآن پہنچایا
 پھر پاک رسول اللہ دی جس سینے نال لگایا
 پھر اصحاب صفادی جہاں کہہ پڑھ سنایا
 پھر خفی یا دو فادی جس شیشہ کر دکھایا

شادی خانہ آبادی بارے انہاں دی شاعری دا جس کہو
 ایہہ گل اللہ نے فرمائی چھلا ایں یا سودائی
 سہنا سٹیا ای دین الائی ہن کیوں پھر نا ایں شرمسار

اج کل دین ہو یائے بیمار

اپنی ہوش کریں رحم خانان مت کوئی کہوئی افغانان
 ایمان دو جگ وچ وڈا خزانہ اس نوں لے کر جاویں پار

اج کل دین ہو یائے بیمار

سٹ سا کہ نکل پئے۔ بیل گڈیاں تے گجھ پیدل ای افغانستان درٹ پئے۔ جہاں
 دیہاڑیاں مولنا ساڈے گراں تحریک خلافت دوران آئے ایہے میں اس ویلے کوئی
 نو دس سال دا ہوساں۔ انہاں بہوں کمال دیاں گلاں باتاں کیتیاں۔ لوکاں تحریک
 بارے دسیا۔ انہاں دا انداز بہوں پیارا ایہا۔ تسی یقین کرو ہر کسی اپنڑی طاقت توں
 وی بدھ کے تحریک جو گے ہتھ اگیرے کیتا۔ مرداں پیسے دتے۔ تربیتاں اپنڑے
 کنناں نالوں زیور لہا کہ اس مقصد جو گے چا دتے۔“

عبدالقدوس خان اپنڑی کتاب ”وادی ہزارہ کے خدو خال“ پنج لکھدے
 نے ”ہزارے پنج درس و تدریس دی پہلی درس گاہ رحمانیہ مدرسہ ہری پور اے۔ بابا جی
 اسان بنڑ ہاڑے پنج جو کجھ بی کر سکدے اے کیتا۔ جد جو ان ایہہ تے تعمیر پنج لگے
 رہے۔ اس جو گے چندہ جمع کیتا۔ ذاتی جائیداد پنج کے اس اُتے لائی۔ انہاں دی
 خدمت دی وجہ ل انہاں مدرسے دی طرفوں سند دتی گئی۔ سند دی انہاں کوئی لوڑ
 عینہ ایہی۔ اوہ درویش صفت آدمی اے۔ گراں تے رار پار دے بڈھے لوک انہاں
 کولوں قرآن پاک پڑھدے ایہے۔ اوہ ہندکو زبانان دے شاعر بی ایہے۔ چنگے
 مسلمان آدمی ایہے۔ حسد، بخل تے کینہ جیاناں کمزوریاں توں دور بک پہلے مانس
 آدمی۔ زیادہ وقت عبادت پنج گزارنا تے ہفتے پنج ہک وارے پورا قرآن مکا
 چھوڑ دے ایہے۔ زیادہ وقت عبادت پنج گزاردا ایہا۔

جوانی پنج شاعری کیتی تے اس ویلے دا کلام زبردست ایہا۔ اس ویلے
 انہاں دا کلام لوکاں یاد ایہا۔ وقت نال نال کلام پہل پہلا گیا۔ انہاں دے کئی
 شاگرد ایہے پر کلام کسی بی سنبال نہ رخصیا۔

بابا جی مقامی علماء دی بہوں خدمت کرنڑے والے لوکاں بچوں
 نے۔ سید گھرانے دے بزرگاں دی بہوں خدمت تے احترام کر دے ہوندے
 ایہے۔

بابا جی انگریز تے انہاں دی نوکری دے خلاف ایہے۔ جد پاکستان
 بنڑیا تے اوہ بہوں بڈھے تے کمزور ہوئے دے ایہے پر قائد اعظم دی متمیز
 والیاں بچوں اے۔

قائد اعظم بارے انہاں فرمایا ”دل ٹھنڈا اکھیاں مٹھیاں تے رب کرے ہورا قبال
 تیرا

پاکستان ہووے سلامت ہندوستان ہووے لے پال تیرا
 پر شریعت تھیں مخالف چائے ہلے نہا قبال تیرا
 مانہ اس گل دا خطرہ پھر مت آجلے زوال تیرا

گندھارا دی ویب سائٹ

www.gandharahindko.com

ملاحظہ کرو تو انہاں ہندکو دے حوالے نال بوہت سارا مواد پڑھنے نوں مل سی

چینی کلچرنگ جندکاں گویاں دیاں گھاٹریاں

چوڑتے ترجمہ پروفیسر ملک ناصر داؤد

۱۔ سیاٹراڈا کو

آخدے نے پُراڑے زمانے پنج کسی ریاست پنج ہک چوراہیا۔ اُس ہک دیہاڑے بہوں بڈا کہڑیال (Bell) چوری کر کہدا۔

راتی دا ویلا ایہا۔ اُس اوہ کہڑیال مونڈھیال تے چائیائے پویوں پویوں اُتھوں اٹی ہويا۔ ذری اگیرے گیا تے کہڑیال بجنڈا لگ پیا۔ چور دے سپینے چھٹ پے۔ اسوں ڈر لگ گیا جے لوک اُسوں پکڑ کھنسن۔ اُتے داساہ اُتے تے تلے داساہ تلے رہ گیا۔ اُس سوچیا کہ کراں تے اس مصیبت بچوں نکالوں؟۔ اُس فٹا فٹ میض لاہڑی، اُسوں پھاڑیا تے لیر آں بنڑ ہایاں۔ انہاں لیر آں اپنڑے کنناں پنج دتیاں تے اُسوں کہڑیال دا شور آخرا بند ہو گیا۔

۲۔ پروفیسر تے ادھواٹرا

وآ کیا اوچین دی کسی جامعہ پنج ہک بہوں مشہور پروفیسر ایہا۔ اُس کئی کتاباں پڑھیاں دیاں ایہاں۔ اُس دا بڈا ناں ایہا۔ لوک دوروں دوروں اُس کول علم سکھن سیں آں آندے ہوندے ایہے۔ اُس دی بہوں عزت ایہی۔ اُس دے ہزاراں شاگرد ایہے تے ہر جانی اُسدا ذکر ہوند ایہا۔ اوہ جدوں کہروں باہر جُلے تے پنج چھ نوکر نال ہوندے اے جو ٹھول بجانڈے ہوندے اے، لوکاں پتہ لگے جے عالم و آ کیا اوچین پیا آندے۔ چار نوکر اُس دی کرسی چاڑے جو گے نال ہوندے ایہے۔ اُس دے کہار چھ نوکر کے کابے جو گے ہر ویلے تیار رہندے اے۔ اس عالم دے کہار قسماں قسماں دے کھانڑے پکدے ہوندے ایہے۔ اسوں خدا سز خوب علم دتا دا ایہا۔ جو سوال پچھیا جلد ایہا، اس دا جواب اس کول پہلوں ای ہوند ایہا۔ اوہ اپنڑے بانجھے پنج منجی ڈھا کہ پھگواڑی دے بوٹے تلا بیٹھے دا ایہا۔ اُس دی نظر زمی تے مٹی پنج دے ہونے ادھواٹرا تے پئی۔ اُس سوچیا ایہہ ادھواٹرا زمی تلے ٹموی دے نے تے اُتا پھگواڑے بوٹے نل لگے دے نے۔ ایہہ ترتیب انجوبوئے آجے پھگواڑے مٹی پنج ہووٹرا آتے ادھواٹرا بوٹے نل لگے دے ہووٹراں تے صبح ہووئے آ۔ اُس سوچیا ’ایہہ شیواں بنڑھاٹرا والے ترتیب ٹھیک نینھ کیتی‘، اسوں اپنڑے علم تے مانڑا ایہا۔

اس پھگواڑی دے بوٹے کو بلایاتے اس نال دسوٹھا کیتا جے ’توں ادھواٹریاں آجے کہنسن؟ اتنا تکڑا ہے ویں؟‘ ایہہ گل کر کے اس پھگواڑی دے بوٹے کو بلایا تے اتوں ہک پھگواڑہ اُس دے سرے پنج آخرا لکیا۔ و آ کیا اوچین دی عقل جانی آ گئی۔ اُس آپ نل آپ ای گل کیتی ’جے کر پھگواڑے دی جانی ادھواٹرا میرے نکلے تے آ لگداتے میرا تے کم ای مک ای ویندا۔ جو شے جنجوں بنڑی اے ٹھیک اے۔ مالک صبح بنڑ ہایاں جنجوں تے جو بی بنڑ ہایاں۔ میرے علم پنج بہوں کجھ اے پرمانہ ہووٹراں کراں پیسی تاں سمجھ آسی‘۔

۳۔ گھوئے پنج چن

کسی گراں پنج ہک جزواں رہندا ایہا جس دا ناں ہوجنیا ایہا۔ سادہ جاجزواں ایہا۔ سکولے آں بی نینھ گیا دا ایہا۔ لوکاں دا پانڑی پھر کے لگے دا گزارہ کردا ایہا۔ پنے دی چور ہویں راتی کسی اسوں پانڑی پھرنے دا آخیا۔ مزدوری جو گے نکل کھلتا۔ گھوئے پنج جد بوکا سٹیا تے اُسوں پانڑی پنج چن دینجیا۔ چکدا ہو یا گول مٹول چن۔

اُس سوچیا چن پانڑی پنج ٹہہ گیا۔ اتنا سوھنڈا تے چکدا ہو یا چن پانڑی پنج خراب ہو جلیسی۔ اوہ فٹا فٹ کہار گیتا تے پنے آں پانڑی بچوں کہنڑیں جو گے ہک کندہ آندا۔ اُسوں رسی نل بنھ کے پانڑی پنج سٹیا۔ کافی کوششاں کیتیاں۔ اُس دا کُنڈا کسی شئی پنج پھنس گیا۔ اس اُکڑ کے تلاں ڈھاتے سمجھیا چن کندھے پنج آ گیا۔ اس ہووڑور لایا تے رساٹریٹ گیا۔ اوہ پنگھلائے دے پچھاں کندھی پہار ٹھٹھا تے اُسوں آسمانے تے چن نظر آیا۔ اوہ خوش ہو یا تے بولیا ’مخت جانی لگ گئی اے۔ چن اپنڑی جانی تے چلا گیا‘، اوہ لوکاں دسدا رہندا ایہا ’میری کوششاں نل چن اپنڑی جانی تے گیا‘۔

۴۔ پچھیا ہو یا پہانڈا

ہک تریمت دو پہانڈے چاء کہ پانڑی پھردی ہوندی ایہی۔ ہک پہانڈا ٹھیک ایہا تے دو ذری ذری چوندا ایہا۔ جس پہانڈے پنج خرابی ایہی اوہ اپنڑی جانی پشیمان ایہا جے میرے پنج خرابی اے تے نال دو پہانڈا ٹھیک ٹھاک اے۔ اوہ ماسی روز پانڑی آٹرے تے ہک پہانڈا پھرے دا ہووئے تے دو ادھا ہووئے۔ جو پہانڈا ٹھیک ایہا اُسوں اپنڑے تے بہوں فخر ایہا۔

اُس پچھنے ہوئے پہانڈے ہک دیہاڑے اُس ماسی نل دسوٹھا کیتا ’مانہہ دکھا اے جے میری وجہ نل پانڑی چو ویندے تے ڈھل ویندے۔ نالے دا پہانڈا ٹھیک اے تے میری وجہ نل تساں دانقصان ہو ویندے‘۔ اُس ماسی جواب

دتا” ایہہ گل نینھ۔ میں تیرے آلے پاسے مٹی بچ بین راہے دے نے۔ دو سال ہو گئے نے تے انہاں تے تیرے پاسوں پانڑیں پیندار ہیائے۔ اوہ بیں جم گئے نے تے دتخ انہاں نل پھل لگ گئے نے۔ دوئے پہانڈے آلے پاسے کوئی پھل نینھ۔ میں انہاں پھلاں نل اپنڈا کہار سجانی آں۔“

سبق: انساناں بچ کمزوریاں تے خوبیاں ہوندیاں نے۔ ایہہ ای زندگی اے۔ اسان دوئیاں دیاں خوبیاں دتخڑیاں چائی دیاں نے۔

لومڑی کولوں اُس دی چڑی مگنڈ آں

لش ہنگ دا بیاہ ہويا۔ اُس دی بوہٹی بہوں چٹی گوری تے سوہنڑی ایہی۔ ہتھ لانڑیوں میلی ہونڈی ایہی۔ نیلیاں اکھیاں تے سنہرے بال۔ لش ہنگ غریب بندہ ایہا۔ اُس دی کھرے والی فرمائیش کیتی ”مانہہ لومڑی دی چڑی والی نرم نرم کوئی کہن کے دیو۔ جی!“۔ اُس غریبے کول تے ٹکڑا سے پورا ہوندا ایہا اوہ کتھوں پیسے آنزے آ تے اتی مہنگی فرمائیش پوری کرے؟۔ لش ہنگ پریشان ہو گیا۔ اوہ پہاڑاں درنکل پیا۔ لگی جانی سوچدا پیا ایہا جے کنجو اپنڑی سوہنڑی کھری والی دا خاب پورا کرے؟۔ کولوں ہک لومڑی لنگھی۔ اُس اپڑ چٹ اسان دُماں توں پکڑ کہدا۔ لش ہنگ فریاد کیتی ”توں مانہہ اپنڑی چڑی دے چھوڑ۔ دتخ توں میرا ایہہ کم کر چھوڑ تے تیرا بہوں ای پہلا ہوسی۔ میرا تیریتاں اگے تک اُچا ہو ویسی۔۔ کے آخنی اس؟“۔

لومڑی سمجھ گئی جان پھس گئی اے۔ اُس جواب دتا ”ایہہ تے کوئی گل ای نینھ۔ بس توں میری دُم چھوڑ تے میں اپنڑی چم لاہڑ کے تنداں دیوآں۔ لش ہنگ خوش ہو گیا۔ اُس جنجوا لومڑی دی دُم چھوڑی اوہ ایٹی ہو گئی۔ لش ہنگ بہوں پرتازوں کھلتار ہیا پر۔۔۔۔

حیدر زمان حیدر

فرحان انجم

ہندکو زبان دا ہک معتبر ناں حیدر زمان حیدر۔ کجھ لوک ایہہ جئے ہوندین زبان جنہاں تے فخر کردی اے۔ آپنڑے کم نال کم رکھنڑے آلے لوک۔ نہ کسے دی چنگی نہ مندی۔ صوفی منش آدمی جساں اللہ والے آخدین۔ حویلیاں کالج بچ لائبریرین کافی عرصہ نکلے رہے۔ میں ہک کتاباں استے گیاں تے ساریاں الماریاں کھول کے رخ

چھوڑیاں۔ نہ جائز نہ پچانڑ، آپنڑے ای ناں تے کھاتے بچ چاہڑ چھوڑیاں۔ دسوی کوئرا نچو کر دے۔۔ بعد بچ میری ٹرانسفر حویلیاں کالج بچ ہو گئی۔ جداوہ ریٹائر ہوئے تے آڈٹ ہويا۔ سربراہ ادارہ انہاں کو آخیا کہ ہونڑ بچاہ ہزار روپے پر ہو انہاں کتاباں دا جڑ ہیماں لوکاں کو دیندے رہے او۔ حیدر زمان حیدر بی ٹرک ذات دا آدمی ایہا، کولوں جیب بچوں پیسے دتے تے کوئی گلگہ گزارہ نہ کیتا۔ حالاں کہ کُساں ساریاں کو پیسے اے کہ ہر سال کجھ کتاباں سربراہ ادارہ معاف کر سکدے۔۔ مزے دی گل اے ہوئی کہ اگلے سال فر آڈٹ ہويا تے ادھے توں زیادہ کتاباں لائبریری بچوں ای نکل آئیاں۔۔ جدوں حیدر زمان حیدر نال رابطہ کیتا گیا کہ آخڑ کہ آپنڑے روپے کہن جُلو تو انہاں دا جواب آیا ”میرے پیسے لائبریری بچ ای لا چھوڑو۔ میں موڑنے جوگے پیسے نینھ دتے اے“۔

اس قسم دا اعلیٰ کردار رکھنڑے آلے لوک ہونڑ کھٹ ای تھاندین۔

حیدر زمان حیدر ہزارہ دے انہاں بزرگاں بچوں جنہاں ہندکو داپھنڈا اُتا چاہیا تے ٹر پئے فیروک نال نال ٹرنا لگ پئے۔ اج کل تے بہوں سارے لوک ہندکو دی گل بات کر دین تے لحدین پر پہلوں انجو نینھ ہوندا ایہا۔ انہاں لوکاں ہتھ پیر ہلائے تاں کامیابی ہوئی۔ سلطان سکون، عبدالغفور ملک تے بچی خالد جئے بزرگاں دی خدمت نال گل توڑ پئی چڑہدی اے۔ جناب طاہر خیل، پروفیسر صادق زاہد تے نیاز سواتی مرحوم دیاں کوششاں کو بی سلام۔

صوفی عبدالرشید صاحب حیدر زمان صاحب بارے لکھدین کہ ”حیدر زمان میری نظر بچ ہزارے دے عوام انہاں دی تہذیب، انہاں دی روایات، انہاں دی زبان تے انہاں دے اوہ نمائندے نیں جس دی نہ کاراے نہ بنگلہ اے نہ بنک بیلنس اے۔۔ پھہ بی اوہ بہوں وڈا آدمی اے“۔ اگے لکھدین ”ہزارے دے ہندکو ادب تے ہندکو نثر بچ انہاں پہلی کتاب لکھی اے جس دے اُتے لکھنڑے آلے آں ای نہیں انہاں سارے لوکاں آں فخر ہونڑا چاہیدے جیہڑے ہندکو بولدے نیں تے دلوں اس زبان دی ترقی چاہندے نیں“۔

عبدالغفور ملک، جنہاں قرآن پاک دا منظوم ہندکو ترجمہ کیتا ایہا، انہاں بارے آخیا ”حیدر زمان حیدر ہزارے داسرا اُچت کر کہ اسمائیں نال کھڑ لائیے جے ہندکو چار بیتیاں چھپوانڑیں اُتے دی لک۔ نھ کہدائیں“۔ پروفیسر بشیر احمد سوز اپنڑی کتاب ”زبان و ادب دی تاریخ“ بچ لکھدین کہ حیدر زمان حیدر سنہ ہندکو زبان تے ادب تے ہندکو بولنے آلیاں تے ہک بہوں بڈا احسان کیتاے۔ ایہہ گل انہاں چار بیتیاں دی کتاب بارے آخی۔ محمد ضیاء الدین، جنرل سیکرٹری گندھارا ہندکو بورڈ

دا کوئی حصہ ایہجا ہووے جس پنج دیوتے راجہ رسالو دی یادگار نہ ہووے۔ ایہہ آثار ہری پور، جویلیاں، ایٹ آبادتے مانسہرہ دے کئی مقامات تے ملدن تے سینہ بہ سینہ چلدے آندن۔ راجہ رسالو دی داستان حقیقت پنج ہزارے دی اوہ ہکلی داستان اے جساں پورا ہزارہ تھوڑی تبدیلی نال سنو انداوے۔

ویلے نال نال ایہہ داستان اس سیالکوٹ نال جڑ گئی اے جیہڑا موجودہ پنجاب پنج اے۔ عبدالقدوس خان آپڑیں کتاب ”وادی ہزارہ کے خدو خال“ پنج لکھدن کہ راجہ رسالو پنجاب دے سیالکوٹ دا اینجھ ایہا بلکہ ٹھنڈیا نڑیں دے سیالکوٹ دا واسی ایہا۔ اس گلاں دے ثبوت پنج انھیں جیہڑے دلائل دن انھیں انجوا لگ کیتا جمل بکدے:

(۱) اس دی نوجوانی دے قصے وی دوترے جیاں نال منسوب ہن جدوں اوہ پانڑیں پھرڑیں والیاں زنانیاں دے کہڑے آپڑیں غلیلاں دیاں رنجائیاں نال پھن چھوڑ دا ایہا۔

(۲) ہزارے دیاں مختلف داستانی شہادتیاں ایہجیاں وی پین جھیاں دے مطابق اوہ سربن دے غار پنج رہندا ایہا یا اس دا اصل ٹھکانا گندگرا ایہا۔

(۳) سیالکوٹ ہزارہ دے مقامی قبیلے مثلاً کڑلال تے ٹھونڈ عباسی راجہ رسالو آں آپڑاں بڈیرا سمجھدن۔ ٹھونڈ قبیلے پنج راجہ رسالو داناں بدل کے ضراب خان عباسی ہو گیا وے۔

مصنف دے نزدیک راجہ رسالو تے ضراب خان عباسی دے کارنامیاں دی مماثلت ظاہر کردی اے کہ ایہہ کئی بندے آں دوا لگ لگ ناں دتے گنن۔

(۴) ہزارہ دی سر زمین زلزلیاں تے سیلاباں دی زد پنج رہی اے اس واسطے سیالکوٹ جیہڑا راجہ رسالو دے زمانے پنج موجود ایہا کسی قدرتی آفت دی وجہ نال تباہ ہو گیا وے تے ہن اوہ علاقہ ایہجا اینجھ ریہا کہ کسی راجے نال منسوب کیتا جمل بکے پر سیالکوٹ ناں ہمیشہ ہی داستان پنج چلدا ریہا وے۔۔۔ بعد پنج موجودہ سیالکوٹ (پنجاب) کہا نڑیں پنج شامل ہو گیا وے۔ ایہہ مسئلہ محققین دی توجہ دا منتظر اے۔

کھیڈاں

از۔۔ نیازت علی نیاز

ہزارہ چیراں دی، سرو، دیوداراں دی، ٹہا کیاں دی، بگدے کھیاں

پاکستان حیدر زمان حیدر دی تعریف انجوبیتی اے ”اوہ ہندکو زبان دے نہ صرف دل موہ لیندے وے شاعر اُن بلکہ ہک محقق تے دانشور بی ون“۔ میرا آپڑا خیال اے کہ حیدر زمان حیدر جے لوکاں دے کم کو پنج کہ اسان کو بی ہندکو لکھنوا دی تحریک ملی۔ انہاں دے قدماں دے نشاناں تے اسی بی پے تڑنے آں۔

راجہ رسالو/سیالکوٹ (ہزارہ)

سید ماجد شاہ

ٹھنڈیا نڑیں توں کجھ پہلے ہک سرک سجے تھے در چمیلی دے پاسے مڑدی اے۔ چمیلی توں پہلے سیالکوٹ ناں دا ہک علاقہ وے، جتھے آج وی دوئیاں قوموں نال عباسی تے کڑلال وی آباد ہن۔ ایہہ سیالکوٹ قدرتی چشمیاں نال آباد ہک سرسبز پہاڑی علاقہ وے جیہڑا ٹھنڈیا نڑیں توں بہوں گہرائی پنج اے۔ اس علاقے پنج آج وی جانی جانی لینڈ سلائیڈنگ ہوندی رہندی اے۔

راجہ رسالو دی مختصر کہانیاں:

اس طویل داستان دا اختصار کجھ اس طرحاں وے کہ ”راجہ رسالو دوا پو سالبا ہن سیالکوٹ توں پنڈی تک دے علاقے دا حکمران ایہا۔ (ٹھنڈیا نڑیں توں راولپنڈی) راجہ رسالو دی پیدائش دی نوید جوگی پورن دتی ایہی تے نال ہی اس ایہہ شرط وی رخی ایہی کہ بارہ سالوں تک ماتے پوہ اسان نہ دتخن۔ ۱۱ سال چھ مہینے تک راجہ رسالو ہک تہہ خانے پنج ریہا۔ اس دے ماپے تے آپڑیں وعدے تے قائم ایہے پر راجہ رسالو ما د پوہ آں دتھوئیں دی ضد کڑیں آں لگ کھلتا ایہا۔ جدوں اس دی ایہہ خواہش پوری نہ ہوئی تے اس لوکاں تنگ کڑاں شروع کر چھوڑیا۔ اوہ پانڑیں پھرڑیں والیاں زنانیاں دے کہڑے پھن چھوڑ دا ایہا۔ اخیر اس دیاں شرارتاں توں تنگ آکے اسان جلا وطن کردتا گیا۔۔۔ جلا وطنی دے دوران اس کئی اوکھیاں مہمات سر کیتیاں، اوکھیاں بجھارتاں جھیاں تے راجہ سرکپ توں جت کے اس داسر لاہیا، اوہ راجہ سرکپ جیہڑا روز ہک بندے آں ہرا کے اس داسر لاہ چھوڑ دا ہوندا ایہا۔ راجہ رسالو کتیاں آفتاں توں لوکاں پچایا تے شردی سب توں بڈی علامت ہک دیوناں مقابلہ کر کے اسان گندگر پہاڑ پنج قید کر چھوڑیا ایہا۔“

ایہہ عظیم راجہ ذہانت، ہمدردی، حسن تے طاقت پنج بے نظیر ایہا۔ اس داستان دیاں نشانیاں ہزارے دی سر زمین تے انجوکھنڈری دینن کہ شاید ہی ہزارے

دیہاڑی کورات آنے تے دلیاں دے کے آپڑیں گل منالے کہ جج بی اس دی گل تو متاثر ہو جے۔

ایہہ کھڈار دو قسماں دے ہوندے ہن، ہک قدرتی کھڈار تے دوہا ہائے دی وے کھڈار، پہلا کھڈار اصلی ہوندا اے تے اس جج ساری صفتاں بی خدا سزہ بانی دیاں ہوندیاں ہن اور اوہ انہاں دا استعمال بی جج چنگا کردا اے، کسا جائی کھچل کردیاں نی اڈا، راہو جلدیاں تہکا مکا، بگانے بوٹے کٹھیں، پرائی جاء بڑیں، تے فر مقدمہ کر شرناناں۔ دوہا کھڈار اس اصلی کھڈار دی نتیجے جج میدان جج آندا اے تے وقت دے نال نال ماہر ہو جلد اے۔

مقدمے واسے زمی ضروری اے ورے ایہہ ضروری نی بی، زمی تساں دی آپڑیں ہووے، تساں کسادی جاء دب کے بی آپڑاں ایہہ شوق پورا کر بکدے او، اوہ جائی والاتساں کولو آپڑیں جاء کھندیاں کھندیاں بی جج ست سال لاجلسی، انہاں پنجاں ستاں سالوں جج اوہ آپ نس جل سی یا ماہر ہو جلسی یا تساں دیاں منتاں جرگے کرسی۔

ہک گل ہمیشہ یاد رخیو کہ مقدمے بازی دا پہلا تے آخری اصول ایہہ اے کہ تسی لکھ کسی نال زیادتی کرو، اس دی مٹی پلٹ کر ورے جرگے جج پڑنہ آئیو، اچھا کھڈار اوئی ہوندا اے جہڑا کسا نال زیادتی کر کے جرگے جج پڑنہ آوے، جرگے جج دوئے کو ظالم تے آپا کو مظلوم کرٹے، تساں جج ایہہ خوبی نیہہ تے تساں دا ایہہ شوق فضول اے۔

اسی طراں اسماں دی ہک اور کھڈار گوانڈیاں دے کہار بے سزہاں ہوندی اے، اس دی بی دو قسماں ہوندیاں ہن، ہک تے گیتی سٹ ٹیس جس کو عام زباناں جج شیطاناں والی گیتی آخندے ہن، دوئی کھلا گھامارنا، پہلی کھڈار تسی سال دے بارہ مینے کھڈار بکدے اوتے دوئی صرف کئی دے دیہاڑیاں جج، ہر دوہاں دانتمیہ تساں دی سیفٹی اے۔ پہلی قسماں جج لوک آپا جج گھولسن تے تسی لوکاں دے شر تو محفوظ رہ سو تے دوئی جج گوانڈی آپ پھرا دیسن تے تسی چوری چکاری توں محفوظ رہ سوتے لتاں لسیاں کر کے نیندر کر سو۔

آخرا گمانڈ، گمانڈی تے گمانڈیاں دا اسلحہ کہڑے دیہاڑے کم آسی۔

دی، کھوئیاں دی، ناڑیاں دی قدرت دے سارے خزائیاں نال بہری دی زمی اے۔ ایہہ جنت مثال وادی کسی تعارف دی محتاج نی تے نہ ای میں اس بارے جج آخداں۔

میں تساں کواج آپڑیں علاقے جج کھڈی جلنا والیاں کھڈیاں بارے دسڑاں چاہندا آں۔ عیاں تے اتھے ائی ڈنڈا، چنٹو ڈوگہ چھپنڑ چھوت، گئی چاڑاں، داندان دی لیک، گنگے تے کوڈی بی کھڈی جلدی اے۔ پد آساں دی سب توں قدیم کھڈی مقدمی بازی اے۔

ایہہ کھڈی اتھاساریاں تو زیادہ کھڈی جلدی اے تے اس دے کھڈار عام طور تے پکی عمر دے ہوندے ہن۔ گھٹ عمری والے بی حصہ کہن سکدے ہن ورے اوہ ہک خاص نوعیت جج اے، اس واسے پہلے تے ماحول بڑا کے فرائٹری دیڑی پیندی اے اور اوہ ماحول عام طور تے پکی عمری والے ای بڑا کے دیندے ہن۔

ویلے دے نال نال اس کھڈی جج مہارت حاصل ہوندی اے، جیاں جیاں تسی مقدمے بازی دے پینڈھ سندے اوتے اس جج دلچسپی بدی جلدی اے۔

اس کھڈی واسے زمی تے زمینداری سوچاں دا ہونڑا ضروری اے، نال کدے آٹھیاں گمانڈیاں تے رشتہ داراں دی چاچکائی، انہاں دامفاد تے مفاد واسے جوڑ توڑ شامل ہووے تے اس کھڈی کو چارچن لگ جلدے ہن۔

میں سمجھداں آں کہ ایہہ بادشاہ لوکاں دی کھڈی اے تے اس واسے شطرنج تو زیادہ مہارت چاہی دی ہوندی اے۔ وقت، ذہانت اور پیہہ ہونڑاں دے نال نال اعصاب دا مضبوط ہونڑاں بی جج ضروری اے۔ اس کھڈی دانتمیہ نکلنا تے دس تو سٹھ سال بی لگ بکدے ہن۔ آساں ایچے ایچے بابے بی دیتے ہن جنہاں دے دادے بسم اللہ کیتی آسی تے اوساری زندگی کھڈی دار ہیا فر پتر تے پتر ادا پتر کھڈی دیاں کھڈی دیاں ککھ چٹے کر گئے ورے نتیجہ نی نکلیا۔

مقدمے بازی دا ہک فریق وکیل ہوندے بلکہ مقدمے بازاں دی ساری محنت تے توجہ دا مرکز ایہہ ای ہستی ہوندی اے، جیاں کلڑ باز تے، بیڑ باز وغیرہ آپڑاں باگی، بیڑاتے پالنا والا انہاں دے ناز نخرے چاکے تے انہاں کو گھوال پیال کے خوشی محسوس کردا اے اسی طراں مقدمے باز وکیلاں دی بحث سزہ کے سکون تے خوشی محسوس کردا اے۔ مقدمے باز وکیلاں دے پینڈھٹھاں دیاں گلاں کر کے خوش ہوندا اے۔ مقدمے باز دے نہڑے وکیلا دی تعریف ایہیہ اے کہ اوہ

(ہند کووان اخبار خود ہی پڑھو تے دوسرے نوں

اخبار دا ممبر بنناؤ، رابطے وسے ایس ایم ایس

کرو 0314-9048111.0333-9413652

سکون صیب، اجمل نذیر صیب، جان عالم صیب سُنو بی انہاں دی شاعری تے کتاب بچ تبصرہ کہتا اے۔

سلطان سکون صیب سُنو آخیا کہ نیازت علی نیاز دی شاعری محبت، معاشرتی تے معاشی موضوعات تے مشتمل اے، ایہہ ہندکو تے اردو بچ شاعری کردے ہن تے مچ ای چنگی کردے ہن۔

پروفیسر سہجی خالد صیب سُنو آخیا کہ مگو خوشی اے کہ جس ہندکو واسطے میں رات دیہاڑ ہک کیتی اے آج اس دا پھل ملدے، مڑے واسطے ایہہ بچ بڈے فخر دی گل اے۔ انہاں سُنو غزل دے نال نظم بچ جی جدارنگ رخیا اے، ایہہ کتاب ہندکو لکھاریاں واسطے ہک مثال ہوتی تے اوہ اس کو لو استفادہ کرن۔

شعر و سخن ماسہرہ دے مدیر جان عالم صیب سُنو نیازت علی نیاز کو، گہنڑیاں سوچاں دا شاعر، آخیا اے۔ اوہ جہڑے ویلے آپڑیں ماں بولی بچ گل کردے تے اس ویلے اوہ کسی فلسفی دی طراں آپڑیں جذبات دا اظہار کردے۔ قاضی ناصر بختیار آخیا کہ نیازت سُنو معاشرتی خامیاں کو سامڑیں آڑنیں دی کوشش کیتی اے۔ اس دی نظم ہک خاص ترتیب نال شروع ہوندی اے تے المیہ انجام دی وجہ نال قاری دوبارہ پڑھنا تے مجبور ہوندے، ایہی اس دی خوبی اے۔

اجمل نذیر صیب سُنو آخیا کہ نیازت دے اندر ہک سچا فنکار گنڈل مار کے بیٹھے دے۔ انہاں دی خوبی ایہہ اے کہ اوہ آپڑیں شعراں بچ لفظاں کو موتیاں طراں پڑوند اے، انہاں ہندکو کلام کو اتنے چنگے انداز بچ پیش کیتا اے کہ پڑھنا والے اس کو آپڑیں دل بچ جاد دین۔ اس دا انداز اتنا پیارا اے کہ اوہ نو بیکلا شاعر ہونزاں دا اعلان کردے۔

سمندر رقص کرتا ہے

شاعر۔ ڈاکٹر اشرف عدیل

،، سمندر رقص کرتا ہے،، ایہہ شعری مجموعہ اردو بچ اے جہڑا کہ پروفیسر ڈاکٹر اشرف عدیل صیب دادوسرا شعری مجموعہ اے، انہاں دا پہلا شعری مجموعہ،، ہوا کے ہاتھ خالی ہیں،، آسا۔ انہاں دی کتاب تے تبصرہ کردیاں ہزارے دے ممتاز شاعر احمد حسین مجاہد سُنو آخیا کہ ڈاکٹر صیب سرگوشیاں بی سُنو دے ہن جہڑا کہ عام آدمی نہیں سُنو سکدا، زندگی دی اعلیٰ اقدار ہر ویلے ڈاکٹر صیب دے سامڑے ہوندیاں ہن۔ انہاں دی شاعری ذہن کو منور کردی اے۔

کتاباں تے تبصرہ

تبصرہ۔ محمد اختر نعیم

---انگار---

شاعر۔ محمد حنیف

،، انگار،، محمد حنیف صیب دی ہندکو شاعری دا مجموعہ اے۔ حنیف صیب سُنو اردو ادب بچ بی بڈاناں پیدا کیتا اے، پاکستان دے اردو ادب بچ انہاں دانان بڈے احترام نال کیدا جلد اے، محکمہ تعلیم تو آپڑی ملازمت دے مدت پوری کر کے ریٹائر ہوئے ہن، مدہم مزاج دے حنیف صیب دی ہندکو بچ ایہہ پہلی کوشش اے اس تو پہلے انہاں دے اردو دے دو مجموعے،، چراغ آفریدم،، تے،، زمیں زاد،، بی شائع ہو چکے ہن، انہاں دی شاعری اردو دی ہووے یا ہندکو دی، انہاں سُنو بڈے آسان الفاظ بچ آپڑیں گل کیتی اے جس کو ہر کوئی آسانی نال سمجھ سکدا ہے، جناب تاج الدین تاج صیب نے جس انداز بچ اس کتاب دی تقریب پذیرائی بچ انہاں دی شاعری تے تبصرہ کیتا آسا اس طراں مڑے خیال بچ کوئی بی نہی کر سکدا، تاج صیب سُنو انہاں دی شاعری تے ہر ہک پہلو تے تبصرہ کیتا آسا، میں ایہہ سمجھدا آں کہ کتاباں تے تبصرہ تاج صیب توں چنگا کوئی بی کر سکدا۔

کتاب دا پیش لفظ جناب امان اللہ امان صیب سُنو لکھا اے۔ احمد حسین مجاہد صیب، امتیاز الحق امتیاز صیب تے عامر سہیل صیب سُنو بی اس تے آپڑیں خیالات دا اظہار کیتا اے۔ ہندکو ادب بچ ایہہ ہک بچ چنگی کاوش اے۔ حنیف صیب آپڑیں کلام کو گچ اس طراں پیش کردے کہ آدمی اس دی گلاں بچ ڈب جلدے۔ کدے کدے تے اس طراں بی ہوندے کہ اس دے اشعار پڑھ کے انسان بہت کج سوچڑاں تے مجبور ہوندے۔ ہندکو کلام بچ انہاں سُنو عام گل کیتی اے جہڑی ہر ہک دے دلا کو لگدی اے۔

---گہنڑیاں سوچاں---

شاعر۔ نیازت علی نیاز

،، گہنڑیاں سوچاں،، نیازت علی نیاز دی ہندکو شاعری دا مجموعہ اے۔ پروفیسر سہجی خالد صیب سُنو انہاں کو،، ہندکو دارو روشن تارا،، آخیا اے، قاضی ناصر بختیار خان سُنو انہاں کو،، ڈونگی فکر دا شاعر آخیا اے، انہاں دے نال نال جناب سلطان

آپا کولو کی میں پچھاں دُنیا بچ کی ہسدا آیاں
 تڑیاں پیراں دی مٹی میں خواہا بچ بی چمدا رہنڑاں
 ایہہ کوہی نوں گل نہیں جاناں، ساری عُمر پُچدا آیاں
 سات سمندر پار گیاں تے فر بی دل اُس کھوئی تاہی
 جھو میں تگ پانوی بھر کے آندا جلددا دہنڈا آیاں
 ہوو تے دل دے کٹھے بچو پینچے چا کے دوہنڑیں لنگاں
 اس طوفانی کٹھے بچو میں کلا ای لنگدا آیاں
 تُوں مک آخر اس حلیے بچ سیاو بی کدوں ہکدا اسیں
 خُدی گلی تک میں جاناں خیر ای منگدا منگدا آیاں
 کس کولو میں پچھڑے داں تے کوٹو مَرا ہمراہی یارو
 میں دُنیا بچ کی آیاں تے کی اگھی بچ بلدا آیاں

غزل

ڈاکٹر اشرف عدیل

کنڑکاں کپدے آں آیا اُسا چوٹھے لارے لانڑاں والا
 مُرہ پوہ دیا راتاں آٹوٹو اُوہ نی مُرہ کے آڑاں والا
 حُسن دے سب دا ڈسیا ہوئی عشق دے زہر دا رسیا ہوئی
 میں گلیاں بچ دینچیا جیہڑا رو رو بین بجائڑاں والا
 ڈوگی دی ایہہ مٹی اپڑاں رس فصللاں بچ بھردی ریہوے
 اس کو اسدی کیہہ پروا اے کونو اے رہنڑاں گانڑاں والا
 اُسدے پیراں دی مٹی میں چُم کے اکھیاں تے لاساں
 کونو اے ٹٹھے دے لوکاں کو زمی اُتوں چائڑاں والا
 ہولیاں ہولیاں حُسن دی قربت پاگل کردی جلدی اے
 ہووڑ گلیاں بچ روندنا پھردے دم سوڑوی تا پانڑاں والا

ممتاز ماہر تعلیم واحد سراج صیب سُندھ آخیا کہ ڈاکٹر صیب دی ایہہ کتاب
 سوہنڑی کتاباں بچ ہک اضافہ اے، اس ویلے اوہ امریکہ بچ موجود ہن یعنی طور تے
 اسان سُندھ ڈاکٹر اشرف دی صورت بچ امریکہ کوہک تحفہ دتا اے، امریکہ والے انہاں
 تو فائدہ چاندے ہن۔ ڈاکٹر صیب دی شاعری دینچ کے بچ سارے تارے اس
 اگے آپڑیں حقیقت گماٹھ دے ہن، دوویاں کو یقین دی اہمیت دا احساس دیندے
 تے بچ احتیاط دی تلقین کردے ہن۔

ریٹائرڈ جنرل ایاز سلیم رانا صیب سُندھ آخیا کہ ڈاکٹر اشرف عدیل ہک فلسفی
 شاعر اے، انہاں دے اشعار بچ مایوسی نہیں، فکری تے تجزیاتی گلاں ہن۔

ممتاز شاعر ریٹائرڈ امان اللہ امان سُندھ آخیا اے کہ اشرف عدیل پہلے بی
 اسان دے دلاں بچ بتا آسا، امریکہ گیا ورے ہووڑ بی اسان دے دلاں بچ اے،
 اسی ہر ویلے اس کو آپڑیں کول ای سمجھدے آں۔

ڈاکٹر صیب سُندھ کتاب دا انتساب آپڑیں نکلے پراؤدے ناں کہیتا اے۔
 ڈاکٹر صیب آخندے ہن کہ غالب سُندھ شاعری کو معانی آفرینی آخیا اے، نکتہ بچ اہم
 اے لیکن ظاہر اے کہ معانی آفرینی سائنس تے فلسفے دا حصہ اے۔ معانی آفرینی
 دے نال نال تصورات و معانی کونویں نوں جمیل لفظی شکل بچ بھالنا ای شاعری کو
 شاعری بڑاندے۔

ڈاکٹر اشرف عدیل دی ایہہ کتاب طالبعلماں دے مطالعے واسطے بچ
 ضروری اے تے ہک طالبعلم اس کو بچ کج سچ بکدے۔

غزل

ڈاکٹر اشرف عدیل

عشقا دی گلگتری بھن کے دل دریا بچ تردا آیاں
 اس دُنیا تو کلا جلساں اس دُنیا بچ کلا آیاں
 توں اوہ سوئیاں اکھیاں والی جسدے عاشق پھل پکھیروں
 میں بھی جاناں ساری عُمر کلمہ تڑا پڑھدا آیاں
 میں تے سرگی دا ایہہ تارا نالو نال ای پچے آں
 چتا کولو تڑے کھر دا رستہ میں بی چچھدا آیاں
 سارے ہست و بود دے رستے تڑیاں گلاں تڑے قصے

دعا

گناہواں دی پنڈ اے
 خطاواں نیں مولا
 تری رحمتاں تے نگاہواں
 نیں مولا
 میں منگیا نینھ جیہڑا تے
 اوہ وی دتا اے
 میں کیوں نہ محبت جتاواں
 نیں مولا
 مری کامیابی دا ایہہ ہی
 وسیلہ
 ترے دین بچ ہی
 پناہواں نیں مولا
 حضور آں بُلَا کے تے
 معراج بچشا
 حدوں بدھ کے تیریاں
 عطاواں نیں مولا
 پلاس اوہ کوثر دا مانہہ جام
 نالے
 مرے واسطے ہی دعاواں
 نیں مولا
 تُساں دی ہی نُصرت
 اے نا صردے واسطے
 تُساں واسطے ہی ثناواں
 نیں مولا
 ملک ناصر داؤد

شاعری

افضل ہزاروی

کتنے میں سمجھائے لوک
 پیار توں باز نہ ائے لوک
 کر گئے میرے نال دغا
 سر اکھیاں تے چائے لوک
 سچی گل میں کہتی اے
 سوٹے چا کے ائے لوک
 اکھیاں توں اوہلے ہواے
 کچھ کچھ ہائے لوک
 افضل میں تے باغی اُن
 رساں چا کے ائے لوک

غزل

افضل ہزاروی

راتی جاگدے چن تے تارے
 یا فر جاگدے درداں مارے
 اوکھے ویلے نس جلدے نے
 مطلب دے نے سگی سارے
 بچ کے رہسو چن لوکاں توں
 لاندے سنیو کوڑے لارے
 دل دی گل میں پچھاں جد وی
 کردا اے او رارے پارے
 روندے پھر دے جائی جائی
 افضل عشق دی بازی ہارے

غزل افضل ہزاروی

جڑی اڈی جائی جائی اے
میرے خاباں دی او چھائی اے
جڑا گل ینھہ کردا نال میرے
اج غزل میری اس گائی اے
زی سڑدی بلدی شکر کیتا
جدوں نہیری بدلاں پائی اے
رتاں چٹیاں ہونیاں ہر پاسے
جدوں کھر کھر دولت ائی اے
کہنے کیڑ خبر نہ افضل دی
چنگی تیری فر ہمسائی اے

نہ کرتوں ہنزدیری سنگیا
رب داہی ناں سلامت رہسی
اوہی ذات اچیری سنگیا
خاک وی ینھہ اے توں عدالت
تیری ذات لوھکیری سنگیا

ڈونگے لوک زمانے دے

عدالت خان عدالت رجوعیہ (ڈھیری کیہال)

کبھی دس کے سچی مارون ڈونگے لوک زمانے دے
سوچاں سمجھاں اتوں باہرون ڈونگے لوک زمانے دے

چہلے کلے بنڑکے ٹھگدے تیرے جے وی ٹھکبازاں وی
تو بہ اللہ بہوں فنکارون ڈونگے لوک زمانے دے
منہ اے اتے جی بسم اللہ کنڈی پچھون کالا بلا
ڈوہن حیددا مارکے تارون ڈونگے لوک زمانے دے
آپے مارکے روندے نے فیراچیاں اچیاں بیڑاں نال
قاتل نکلے اپنڑے یارون ڈونگے لوک زمانے دے
دو بندیاں بچ تیلی لاکے کھل کے کول تماشا دہن
بلدی آں فیرو پھوکاں مارون ڈونگے لوک زمانے دے
بہہ کے روز چھنکیری اتے کشتی کرون انازے نال
کھاندے چودہ گنزدے چارون ڈونگے لوک زمانے دے
ٹھک ٹھک کر کے تسبی رولن کچیاں بیٹیاں سودے تولن
تو خاکر دے سو سو وارون ڈونگے لوک زمانے دے
شکلاں اتوں مومن لگدے عملاں دے ظالم نے
بنڑدے دین دے ٹھیکد ارون ڈونگے لوک زمانے دے

دنیا

(عدالت خان - رجوعیہ)

تیری اے نہ میری سنگیا
دنیاہیرا پھیری سنگیا
پنڈاں بن بن کیوں پیار کھنے
کوئی وی شے نی تیری سنگیا
دو گز کپڑا نال مقدرراں
کہارای خاک دی ٹیری سنگیا
بال کے دے رکھنے اتے تھے
اگے رات انہیری سنگیا
کدھروں نس کے توں ہنڑجلسیں
موت ای چار پھیری سنگیا
رب سوہنڑے آں راضی کر کہن

اپنی پرواہ کر وا سنگیا دین توں آپے دروا سنگیا
دنیادے اے کاروبارون ڈونگے لوک زمانے دے

کہڑے تیرے دُور میں کردا
کہنڑیں تیرے گلے آسے

احمد خوشبو نیٹھ آئی چار پنھیرے
پھل تے اوتھے کھلے آسے

مشتاق احمد (بانڈہ بازدار) ایبٹ آباد

کلام

او پھل تے کلیاں نہ پُہلسن
او راہ تے کلیاں نہ پُہلسن

جلسی تے ٹاہیا وی یارو
اے چشمے ندیاں نہ پُہلسن

نازک نازک ہتھ تیرے تے
اے چٹیاں تلیاں نہ پُہلسن

سرگی داتارہ نہ پُہلسی
اے مٹھیاں غزلاں نہ پُہلسن

الطاف حسین الطاف (رجوعیہ)

تازہ ہند کو کلام

ہک تے او پیا چوری کردے
دوا او سینہ زوری کردے

دینج کھڑکے کشتی ادے بچ
اس بچ فر پیا موری کردے

ساری دنیا سزودی اے پئی
دنیا او پیا ڈوری کردے

جس تے بیٹھے او آ پیا کپدے
غلطی او پیا دوہری کردے

کوئو سمجھاوے اسساں سنگیو

ہر گل آگوں پیا کھوہری کردے

راہے بچ سٹ کے کنڈے احمد

قبر آ پڑی پیا سوڑی کردے

مشتاق احمد (بانڈہ بازدار) ایبٹ آباد

ہند کو غزل

بے شک اے دا نڑیں گلے اسے
پر جنر وی کج ٹہلے اسے

چوراں کتے تاں نیٹھ پوہنکے
چوراں نال او طے آسے

اُناں ای پیتا او آ ددھ
جس دی راکھی بلے آسے

ہند کو کلام "بیت اللہ"

فوزیہ بشیر علوی

دل خدا دا کہراے۔ اے ہر جا آزما سی

بروقت تے بر محل رب دی رضا وی عید اے
کوئی تلاش کردا اے چوڑی دی کھنک وچ اس آں
کدھرے کاجل؛ افشاں؛ گجرا؛ خوشبو دے وچ اس دی جستجو
کدھرے سلگدی یاد نال وابستہ عید رہندی اے
کدھرے دل موہ لیزیں والی گل عید بنزدی اے
آہ! کشمیر؛ فلسطین؛ عراق وشام دی عید
آہ! آچڑیاں دے کرم غیراں دے ستم توں بڑھ کے

اچھیاں واچھا صلہ بریاں تڑپاسی
اچھے بُرے سبھی قصے وقت بہالے جاسی
یاد رکھنا تسی مگر زخم زباں نہ جاسی

امل امن

فوزیہ بشیرعلوی

اسی جنگ دے نہ۔ امن دے آں پجاری
پرکھ کہ دشمن دی وی رہنے آں تیاری
وارتے لکارتے بنڑ جانے آں حیدر قرار
اسی رحمت للعالمین دی امت آں پیاری

نظم

پروفیسر محمد زمان مضطر۔ بفقہ

ایہہ ضیاء جی دی مہربانی اے
جہڑا ہندکو اکیڈمی دابانی اے
قراقرم توں ہندوکش تانڑوں
اس ہندکو دی حکمرانی اے
ایہہ زبانبول چال دے لہجہ ج
بوت مٹھری تے لاثانی اے

جاگ اٹھیا اے ہندکو جھان سارا
واہ! ہندکو اکیڈمی گنداہارا

کشمیری دالے مٹھیاز اپنڑاں
پٹھواری دا ای مٹھیاز اپنڑاں
شینا بروہیدالے مٹھیاز اپنڑاں
گوجری سندھی دالے مٹھیاز اپنڑاں
پنجابی دا اے مٹھیاز اپنڑاں

ہندکو دالے اپڑاں چٹھارہ

واہ! ہندکو اکیڈمی گنداہارا

اے زبان اے قراقرم پہاڑاں ای
اچھے ٹھاکیاں دی اچی لاڑاں دی

کشمیر..... جنت نظیر

فوزیہ بشیرعلوی

جنت نظیر جساں کافر وہ آخدے رہ نہیں
جہنم دی تصویر بنڑاڑیں تے تلے نہیں مسخ کردار
دل اک؛ زخم اک؛ نظیر اک تے دستار
دھڑکن کشمیر اے اس پار تے اس پار

عید معانی رکھدی اے

چھوٹی چھوٹی خوشیاں تے بڈے بڈے غماں دے وچ
عید دا مفہوم اے ہر شخص دا اپنڑاں
مکرم تے مسکان بنڑیں دا نام عید اے

خوش تصویریاں
ڈاکٹر ارشاد شاکر اعوان

مڑے رستے
سبزی دیاں پٹیاں بچو لنگھدے
ساگ انہاں بچ چنڑ دیاں کڑیاں
رنگ برنگے چیرے ٹپکے
اٹھن پیٹھن
جسراں شاخ گلاب دی چہلے
اڈ دیاں چڑیاں پھیرے پاؤن
جسراں پڑھ پڑھ آیت کرسی
چار چھیری کھیرے پاؤن
خلق دیاں ایہہ خوش تصویریاں
آفت تو دور آئی رہون
پلے رہون پاک انہاں دے
پہاویں لکھ مجبور آئی رہون
خلق دیاں ایہہ خوش تصویریاں

غزل
محمد حنیف

اوبی سک سک کے نیلا ہوئے دے
اُس دا پتر بی پیلا ہوئے دے
موسم کبجا نشیلا ہوئے دے
دل ورے بیٹھے دا منھیلا ہوئے دے
اسی جو گے اوہ نخریلا ہوئے دے
اج کل ٹہا کے نالو نیلا ہوئے دے

ایہہ زبان ہے ٹھنڈیاں چھاڑاں دی
برفو دی پٹیاں تراڑاں دی
کوئی پرواہ نیہدا ساں ہاڑاں دی
اساں بولدے شمالستان سارا
واہ! ہندکو اکیڈمی گنداہارا
تدھ چھاپی ان قرانی تفسیراں
سائیں احمعلی دی تحریراں
جاگ اٹھی ان ہندکو دی تقدیراں
روز ہوندی ان ادب دیاں تعمیراں
بہوں اُچے تڑے محل مینارہ
واہ! ہندکو اکیڈمی گنداہارا
ایہہ زبان اے ملک گندہارادی
ایہہ زبان اے ملک ہزارے دی
ایہہ زبان اے ہندکو سارے دی
ایہہ زبان اے سندھ دے کنارے دی
اڑی خوشبو دے ہر پلے لٹکارا
واہ! ہندکو اکیڈمی گنداہارا
ہک دن ایہہ اُچی زبان ہوسی
زمی اڑی ہی کدے اسماں ہوسی
اردہ نالوں اسدی شان ہوسی
سارے جگ بچ اڑی آن بان ہوسی
اساں لکھ سی پڑھی جگ سارا
واہ! ہندکو اکیڈمی گنداہارا
صاف کہندیاں حکومتی ادیریاں وچ
گہل کردے نہ اسی استعیریاں وچ
ایہہ پڑہائی جُلے جملہ اداریاں وچ
اسکولاں تے کالجیاں ساریاں وچ
چم چم چمکے اراچن تارہ
واہ! ہندکو اکیڈمی گنداہارا

گسا کو نی خوش کی ندیخ ہلدیں اللہ جائیں تلو کے نیخیا ہوئے دے
ہوندے کہ نیخھ ہوندا کم، مرضی خدای اسماں دارو ہر پک ہیلا ہوئے دے
اسی جو گے انہاں نال ٹردانہ میں دشمن قوم تے قبیلہ ہوئے دے

زخماں دے ساڑے نی
موتو بے ترے
چنگے بسدے اُجاڑے نی

غزل

محمد حنیف

مادریں انہیرے بچا لکت اے حنیف

جیڑاں دی نہ آئی تلو گت اے حنیف

جس کول پیٹھراں جو گے آئے دیں اسی کولو منگدیں ست اے حنیف
نکے نکے جاتک خیر منکدے دیناں تے ہونداں رتورت اے حنیف
کدے بی نیخھ آتزاں اُس ہونمرد کے عمر تو کلہیاں ای کت اے حنیف
اٹھدیں تے منہواں پہار پھہ جلدیں تلو ابجیا لگینے پرت اے حنیف
کدے بی تو کہن چھڑا پڑیں بی کیرڈ آپا کو بی لچ کدے خطا اے حنیف
اگو پہانویں جہڑا بی جواب آوے آپا دارو کر پگیت اے حنیف
اُس تلو ہونمرد کے ملہاں ای نیخھ تو پہاویں ٹہا کے بھی پرت اے حنیف

روڈ میں عمراں سارے دے
موتو مار سٹپے
بندے چھڑ چھڑ کاری دے

اسی دُخے ہوئے آں اندراں توں
اکی ھولے لے پٹھے گئے آں
قسمت دیاں جنڈراں توں

ٹر گئے آں تے یاد آساں
گجھ دیہاڑے ہر ویلے
فرمدیاں بعد آساں

سپ جیڑے دی راہ ہوئے
راہ بدلا سٹنیو
پہاویں اُکھی ہی جا ہوئے

اسماں سجنڈاں دے غم لگ گئے
مر کے ای مکڑنیں نے
جہڑے دلے اُتے دھم لگ گئے

پپو سراں دے تارے نے
تے ماو آں دے پیر آں تے
جنتاں دا اشارے نے

پیو آں زہر دے گھٹ گھوڑے
تے اکھاں نال کوھ چھوڑیا
چھریاں دی کے لوڑاے

ساڑے دوست قاضی تنویر دے ماپے

(قاضی بشیر سوز صاحب دے پرہاج کل نجوڑ نے۔)

انہاں وسطے دعادی درخواست کرنے آں)

جو ہوسی خدا کرسی

تے نیبتاں دا پھل ملداے

کے بابا دعا کرسی

پنڈ دکھاں والی پہاری آ

تے لڑاں ای لڑاں بچ

اسماں عمر گزاری آ

ڈا ہڈے سیک انگاراں دے

تے تنہی جائی اوہ کھلدے

جیہڑے یار ہوندے یاراں دے